

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

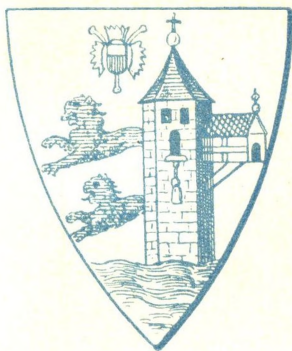
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

GAMLE MINDER

AF

THOMAS GRAAE

LEVIN & MUNKSGAARD

KØBENHAVN • MCMXVII

GAMLE MINDER

TIDLIGERE UDKOM:

THOMAS GRAAE

GRUNDTVIG PAA LANGELAND. 1880.

TOPSØE OG GODSEJERNE. 1881. Uds.

D. G. MONRAD. 1887. Uds.

UWE JENS LORNSSEN. 1891.

MODERNE PROFILER. 1892. Uds.

ALBERTI. 1908.

THOMAS GRAAE

GAMLE MINDER

KØBENHAVN

LEVIN & MUNKSGAARD'S FORLAG

1917

*Vaabnet paa Omslaget er en Gengivelse
af Flensborgs gamle Byvaaben.*

TRYKT HOS J. JØRGENSEN & Co. (IVAR JANTZEN)

INDHOLD.

I.

BARNDOM OG SKOLELIV.

	Side
Ribe og Flensborg. — Sønderjydsk og svendborgsk Slægt. — Nordfrisisk og javanesisk Blod. — Den fri danske Menighed. — Borger-skole og Latinskole. — A. D. Jørgensen og Adjunkt Kjellerup. — Niels Lassen og Arnold Kühnel. — Laurids Skau og Hans Kryger. — Hobe-Gelting og Hansen-Grumby. — Kaptajn Rovsing og General Steinmann	9

II.

KONGENS SIDSTE DAGE.

Frederik VII ved Dannevirke. — Bondegildet. — Kongens Fødselsdag. — Borgerforeningens Bal. — Nydam Mose og Slienturen. — Sygdom og Død. — Sørgetoget gennem Flensborg	28
---	----

III.

FØR DANNEVIRKE.

Kaptajn Grünwaldt og Carl Steensen-Leth. — Islandske Uldtrøjer og lyseblaa Rytterkapper. — Før Krigen. — »Schleswig-Holstein meerumschlungen«. — Hertug Friedrich VIII. — Christian IX og D. G. Monrad. — General de Meza	51
---	----

IV.

DANNEVIRKES RØMNING.

	Side
Tilbagetoget. — Frederik Jungersen og Vilhelm Munck. — »Præstens Restauration«. — Den kønne Anna og Jensenne. — Sankelmark. — Liechtenstein Husarerne og den saarede Dragon. — Oberst Scharffenberg	68

V.

UNDER TYSK REGIMENTE.

De første Uhlaner. — Feltmarskal Wrangel og Slesvig-Holstenerne. — Politimester Hammerich og Hr. von Zedlitz. — General Falkenstein og Oberst Podbielski. — Prins Friedrich Karl og General Gablenz. — Den engelske Hestehandler og gamle Wrangel. — Oberløjtnant von Fuchs. — Vinhandler Colding og de arresterede Præster. — Paa Slagmarken	78
---	----

VI.

BISMARCK OG MOLTKE.

Bismarck i Flensborg. — Udpeben i Hamborg. — Bismarck og den socialdemokratiske Pramfører. — Skolekammerat og præjsisk Officer. — Henry Burt og Helmuth von Moltke. — Generalen og Postmesteren. — General Goeben og Præsterne i Sundeved. — Goeben og Nord-slesvig.	95
--	----

VII.

KRONPRINS FRIEDRICH OG PRINS FRIEDRICH KARL.

Den røde Prins. — En nervøs Hærfører. — Napoleonske Korpsbefalinger. — General Mantuffel og Kong Wilhelm. — »General Vorwärts« og Fritz Hoenig. — Blumenthal og Goeben. — Kronprins Friedrich og Wrangel. — Min Moder og Kronprinsen. — Kong Wilhelm og Dybbøl	109
--	-----

VIII.

18DE APRIL.

Side

Paa »Danske Høj«. — Tofte og de danske Krigsfanger. — Løjtnant Anker og Artilleristen. — Traktørsted og Lazareth. — Major Bauditz og Major Schau. — Baron Åkerhjelm og den prøjsiske Officer. — Simon Bro's Pakhuskarl. — I Chicago. — Der tolle Schwede . . 125

IX.

FLENSBORG OG ALS.

Prøjsernes Flensborg og »Altflensburg«. — Nattevagt paa Bellevue. — Kronprins Friedrich og General du Plat. — Kaptajn Redsted og Garibaldi. — Skovtur med Saarede. — Dybbøl Mølle. — Retræten er sikret. — Als's Erobring. 135

I.

BARNDOM OG SKOLELIV.

Ribe og Flensborg — Sønderjydske og svendborgske Slægt. — Nordfrisisk og javanesisk Blod. — Den fri danske Menighed. — Borgerskole og Latinskole. — A. D. Jørgensen og Adjunkt Kjellerup. — Niels Lassen og Arnold Kühnel. — Laurids Skau og Hans Kryger. — Hobe-Gelting og Hansen-Grumby. — Kaptajn Roving og General Steinmann.

DEN 7. August 1849 kom jeg til Verden i Ribe, hvor min Fader var Præst ved St. Katharina Kirke. De sidste Par Maaneder, før jeg saa Dagens Lys, var en bevæget Tid. Sachsiske og hannoveranske Soldater holdt Byen besat, og Indkvarteringen kunde ofte være ret generende for Husfruen. Dog, min Moder var sund og rask og havde et ganske frygtløst Sind, saa i den Retning tog jeg ingen Skade. Og var der end det Sorgens Budskab, at Linieskibet *Christian VIII* var sprunget i Luften, og de nedslaaende Efterretninger om Gadekampene i Kolding, hændtes paa den anden Side saa meget glædeligt: Grundloven af 5. Juni og Fredericiaslaget.

Paa forskellig Vis er jeg knyttet til Sønderjylland. Er jeg end født norden for

Grænsen, saa var dog Flensborg mit Barn-
domshjem fra August 1851 til 21de Juni
1864, og saavel paa fædrene som paa mød-
rene Side stammer jeg fra Hertugdømmet
Slesvig. Min Farfader, Christen Graae var
Præst i Bødstrup paa Langeland, hvor han
fejrede sit 50aarige Præstejubilæum og sit
Guldbryllup. Han nedstammede fra en
gammel Købmandsslægt, der gennem fem
Generationer havde drevet Forretning paa
»Tullebrinke« i Svendborg. Men min Far-
moder, Birthe Lorentze, født Brandt, hørte
til en 100aarig langelandsk Præstefamilie,
der stammede fra Ærø. Og hendes Fa-
der, Sognepræst Hans Brandt i Tryggeløv,
var gift med Frederikke Jessen, hvis Olde-
fader var den fra Svenskekrigen bekendte
Provst i Nykøbing paa Falster (1658),
Slesvigeren Jesse Jessen. Paa Nykøbing
Raadhus hænger den Dag idag Jesse Jes-
sens Portræt med følgende Indskrift:

Da Falster trøstesløs Carl Gustav var i Hænde,
Og Dommen afsagt var, Nykøbing skulde brænde,
Har denne Herrens Mand for Fjenden sig teed,
Og hele Staden frelst ved sin Veltalenhed.

For slig Fortjeneste er til et Æresminde
Paa denne Raadhus-Sahl hans Skilderi at finde.
Han her afmalet staar med Hustru, Døtre, Søn,
Og Rammen giver nu hans sidste Sønneson.

Lorentz Jessen.

Angaaende denne Begivenhed berettes
der, at da Carl Gustav paa sin Ilmarsch
mod København den 10. Februar 1658
kom til Nykøbing, blev der lagt en Brand-
skat paa Byen saa stor, at dens Skæbne
dermed var beseglet. Næste Dag var en

Søndag, og da Kongen var i Kirke, benyttede Jesse Jessen Lejligheden til i sin Præken at fremdrage Byens ulykkelige Stilling. Kongen syntes godt om den uforfærdede Præst, gik efter Gudstjenesten hen til ham og meddelte, at han ønskede at spise til Middag hos ham, hvortil Præsten svarede, at det kunde ikke lade sig gøre:

— »Jeg har kun Ærter og Flæsk, alt andet har Deres Majestæts Officerer stjålet fra mig.«

Kongen erklærede imidlertid, at denne Ret just var hans Yndlingsspise. Han kom følgelig til Middagen, og da han forlod Præstegaarden, havde Præsten paavirket ham saaledes, at Brandskatten nedsattes til en Ubetydelighed. Byen blev ikke brændt, og næste Dag rejste Kongen videre.

Historikeren Paludan Müller, der indgaaende har behandlet Sagen, mener, at Forholdet var det, at Kongen har været uvidende om Officerernes Plyndringer og Brandskatten, indtil Præsten ved sin Præken henledte hans Opmærksomhed derpaa, hvilket jo imidlertid ikke forringer Jesse Jessens Gærning. I Aarene 1906—09, da Jesse Jessens Efterkommer Overretts-sagfører Frederik Jessen Graae — Søn af Pastor Gomme Frederik August Graae — var Byraadsmedlem i Nykøbing, blev en Gade opkaldt efter Jesse Jessen.

Fra Vidaaen indtil Ejderen, langs lave Kyststrækninger og paa spredte Øer, har fra Oldtiden af Nordfriserne fæstet Bo. Trælle og Adelsmænd fandtes ikke blandt

disse kække Sømænd og fribaarne Odelsbønder, der holdt Selvstyret højt i Ære, og som saa ofte i Gærning har hævdet Valgsproget: »*Lewer duad üs Slaw*« (Heller død end ufri)!

Min Morfader, Thomas Carstensen, hvis Fader var Præst i Tønder, tilhørte en nordfrisisk Bondeslæggt. Han var et Barn af sin Tid og sin Stamme, selv i Alderdommen slog hans Hjærte varmt for borgerlig og politisk Frihed, i religiøs Henseende var han Fritænkter. Thomas Carstensen, der var et nøgternt og klart Hoved, blev en dygtig Landmand. Først var han Forpagter paa Østerbygaard i Vamdrup Sogn, i Trediverne købte han Gl. Ryomgaard, som han solgte 1858, hvorpaa han flyttede til København.

Han var anden Gang gift med Marie Petersen, en køn og livlig Kone, der til sine sidste Dage bevarede et ungdommeligt Sind og sjælden Forstaaelse af Ungdommens Krav. Hun var Datter af Købmand Ernst Petersen i Kolding, en Skippersøn fra Rebæk i Sønderjylland. Stamfaderen skal have været en hollandsk Skipper, der i det 17de Aarhundrede kom til Sønderjylland. Han fortalte, at han var Søn af en hollandsk Adelsmand van Beyerholm, der ved »et ryggeslyst Liv havde ødelagt sit gode Navn og sin Formue«, hvorfor Sønnen havde forladt sit Fædreland og antaget Navnet Petersen.

En Familieoverlevering beretter, at en af mine Forfædre skal have været gift med en Zigøjnerske — eller var det en Java-

neserinde? I hvert Fald er saa meget sikkert, at da jeg 1875 traf sammen med Planter Thal Larsen fra Java, spurgte han spøgende: »Hvor Fanden har De faaet det Gefjæs fra?« Og da jeg fortalte om Familiesagnet, sagde han: »Det er utvivlsomt rigtigt. De ligner komplet en Javanaser: Trækkene, Øjenomgivelser, ja, om det saa er de kalveknæede Ben — alt passer.« Det samme er sagt mig i Vestindien, hvor man jo traf Folk fra alle Verdensdele, og det er maaske de javanesiske Blodsdraaber, som bevirkede, at jeg under et toaarigt Ophold ikke fik Klimatfeber, som i Reglen rammer Europæeren det første Aar.

— — — Den 1ste Maj 1851 blev min Fader udnævnt til Præst for den fri-danske Menighed, der var bleven oprettet ved kgl. Reskript af 10. December 1850, hvori bestemtes, at enhver af Flensborgs Indvaanere kunde indtræde uden Hensyn til Sognegrænserne. Ved Udnævnelsen til »Sognepræst for den fri-danske Menighed« blev han ligesom sat paa en bar Sten, thi der blev ikke overleveret ham andet end den gamle graa Stenkirke, idet Menigheden jo først skulde dannes af dem, der vilde udtræde af de tyske Menigheder.

En 5—6 Maaneder efter udnævntes den første danske Degn ved Helligaandskirken, medens man tidligere Aartier igennem havde taget til Takke med en af Byens Natvægtere som Kirkesanger ved den danske Gudstjeneste, som var bleven afholdt. Det følger paa en Maade af sig selv, at der den Gang ej heller var nogen dansk Borger-skole

i Byen. Men fra det Øjeblik gik Danskhedens Sag i Flensborg ad *Frivillighedens Vej* fremad med Kæmpeskridt: Da min Fader den 20. August 1864 — 30. November s. A. opløstes den danske Menighed — blev afskediget af de østerrig-prøjsiske Civilkommissærer, omfattede den danske Menighed omtrent 600 Familier, o: 3000 Personer, og den danske Borgerskole, der aabnedes 9. Januar 1852 med 27 Børn, havde over 500 Elever. Denne Fremgang skyldtes mange, Mænd og Kvinder af alle Stænder, men Æren og Arbejdet tilfaldt først og fremmest et udmærket sammenarbejdet Trekløver: Læreren og Kirkesangeren Hans Mikkelsen Tofte; Medlem af Skolekommissionen, Værkmester Johan Henrik Jess Kruse og Sognepræsten, Skolekommissionens Formand, Gomme Frederik August Graae.

Min Fader, som er født den 23. August 1810, var i sine kraftige Manddomsaar en Agitator af Rang. Thi hvorfor nægte det! Han drev fra 1851—64 en ivrig, ofte haardhændet Agitation for at fremme Danskheden i Flensborg — ikke paa Prækestolen, men ellers baade ude og hjemme, i Skolen og hos Forældrene.

En harmonisk udviklet Natur, som han var, havde han sjældne Evner til at vinde Folk for den Sag, han vilde have frem. Gjaldt det hans Hjærtensbørn, den danske Menighed og den danske Skole, skyede han intet Arbejde, satte haardt imod haardt, traadte bestemt op mod sine ofte vege Overordnede,

Biskoppen (Boesen) og Kirkevisitatoriet (Overpræsident, Kammerherre von Rosen og Provst Aleth Hansen). Ellers var han en jævn og yderst omgængelig Mand. Vel var han en stor Sangviniker, let at begejstre, men han havde i sin Ungdom færdedes mellem alle Slags Mennesker — paa Herregaarde og i Præstegaarde, blandt Bønder og Husmænd, i københavnske Grosserer kredse og i Bureaokratiets Huse. Hans Verdenserfaring og Menneskekundskab var ikke ringe, hans Personalkendskab ganske betydeligt.

Blandt Medansøgerne til Embedet var Grundtvigianerne Magister Lindberg og Peter Rørdam. Hvor ejendommelig og betydelig en Personlighed Rørdam end var — Lindbergs noksom bekendte svage Sider vilde snart have gjort ham umulig i Flensborg —, saa vilde dog hans udprægede kirkelige Standpunkt have gjort ham lidet egnet til Stillingen.

Naar Heldet fulgte min Fader, laa det for en Del netop deri, at han hverken var Grundtvigianer, Martensenianer eller Beckasin, men stod udenfor Partierne, var sig selv. Det indrømmes af enhver, som kender noget til de gamle flensborgske Borgeres kritiske Konservatisme. Saa kyndige Kendere af Flensborgs Historie, som A. D. Jørgensen og Gustav Johannsen, har ogsaa paa given Anledning givet mig Ret i denne Betragtning. Og som *N. F. S. Grundtvig* udtalte paa det første skandinaviske Kirkemøde (1857): Det var *Friheden*, som skabte Fremgang i det plat-

tysktalende, loyale Flensborg — i Modsætning til det delvis dansktalende, helt slesvigholstensksindede Angel, hvor Sprogtvangen i de saakaldte blandede Distrikter kun avlede Tilbagegang.

Min første Lærer var paa en Maade Tofte, hos hvem jeg lærte at læse, da jeg var 5 Aar. I hans Hjem traf jeg tre lange Dreng, som senere blev kendte Mænd. Det var Frederik Feilberg (Planter paa Sumatra, nu i Hongkong), Niels F. († 1875 paa Sumatra) og Carl F. (Overlægen paa Øresundshospitalet 1876—1915) — Sønner af Præsten i Ulderup. De var i Pension hos Tofte og frekventerede 1853—55 Latin- og Realskolen. Senere har jeg haft det Held i henad en Menneskalder, naar det kneb med Nerver eller Hjærte, at kunne konsultere Professor Carl Feilberg. Det betragter jeg som en stor Lykke, for kyndigere og mere forstaaende Læge, mere fordomsfri og human Mand har jeg aldrig kendt, og jeg har dog truffet sammen med adskillige dygtige Læger, kendt mange fordomsfri Mennesker.

Dog, min første virkelige, ja, i Grunden min eneste Lærer, i hvert Fald den eneste Lærer, som har givet mig Impulser og Interesse for Historie og Politik — det eneste aandelige Omraade, som jeg har forsket med nogen Flid og med lidt Udbytte —, det var min Fader. Han var selv i Besiddelse af omfattende historiske Kundskaber og megen politisk Interesse. Jeg var hans ældste, i 16 Aar hans eneste Søn, I Studerekamret og paa Spasereture talte

han med mig om alt muligt: Om Saxos og Snorres Krøniker, om Korstogene og om den store Revolution, om Napoleons Krige og om Frederik VI's Tid, om Treaarskrigen og om det dansk-tyske Spørgsmaal. Jeg fik tidlig Lov til at snakke med og dannede mig en Mening om adskilligt, som jeg ingen Forstand havde paa, men alligevel fæstnedes meget i min Erindring. Halvgamle Tanter sagde, at jeg var en næsvis Knægt, og de havde Ret.

Min Fader saa mig vist i Aanden som Professor i Historie — han havde selv i sine unge Dage tænkt paa at gaa den filologisk-historiske Vej. Og selv om Udsigterne hertil har været saare ringe, burde jeg maaske have fulgt hans Raad og taget en Magisterkonferens i Historie. Dog, det havde vistnok ikke moret mig at ende som Timelærer eller Bibliotheksassistent — videre havde jeg sagtens ikke drevet det. Men selv om jeg beklager at have voldt ham Sorger og Skuffelser, det er mig dog en Trøst, at jeg ikke har skuffet min Moder, for hun har altid set paa mig med elskværdig-ironisk Skepticisme.

— — — Ja, man kan nu mene om Barndomsminderne, hvad man vil. De hæfter sig alligevel fast og følger En hele Livet igennem. Og den første Barndomsven, han glemmes aldrig, ham holder man fast ved, selv om man ikke træffer ham senere eller, man mødes som Modstandere. Saadan er det ogsaa gaaet mig med min ældste og første Barndomsven. Hans Fader var i Halvtredserne Kollaborator ved

Flensborg Latin- og Realskole — Fædrene var Venner, og Sønnerne var Legekammerater i den allerførste Barndomsalder. Min Ven mindes jeg tydeligt. En køn, krølhaaret lille Praas, hidsig i en Fart og et Øjeblik efter god igen. Jeg var et Aar ældre og derfor den stærkeste, men han var den mest krigerske, aldrig bange for en banket Trøje eller et blaat Øje. Da hans Fader i 1856 blev Seminarieforstander i Tønder, skiltes vore Veje, og jeg har kun i Studenteraarene en enkelt Gang mødt ham, der gik Officersvejen.

Han hed *Arnold Kühnel*, er død 1908 som kommanderende General — vel den eneste af vore højere Officerer, som i Kundskab og Evne stod paa Højde med den tyske Generalstabs udmærkede Kræfter.

1890 modtog jeg et langt Brev fra ham, der da var Kaptajn i Generalstaben. Efter elskværdigt at have mindet om vort Barndomsvenskab, spurgte han mig til Raads om, hvorledes han skulde øge sin tarvelige Indtægt ved journalistisk Arbejde, for hvilket han mente at have Anlæg. Og i de nærmest paafølgende Aar skal han, der havde literære Interesser og et lille novellistisk Talent, anonymt have leveret en Del Stof til »Nationaltidende«. — —

En anden Barndomsven var Niels Kjeldgaard Poulsen Lassen, der er født 2den Januar 1848 i Nykøbing paa Mors, hvor Faderen var residerende Kapellan. Pastor Lassen, i 1854 forflyttet til Adelby ved Flensborg, var af alsisk Bondeæt, en ad-

ministrativ Dygtighed, der bedre end man-
gen Jurist var som hjemme i alle de konge-
lige Reskripter og kultusministerielle Skri-
velser, som gør det ellers saa idylliske og
magelige Landsbypræsteliv surt for adskil-
lige Teologer.

Niels Lassens Morfader mindes jeg ty-
delig fra Tiden omkring 1860, en plump
Kæmpeskikkelse med et Par kloge Øjne
og et bondesnu Træk om Munden. Han
hed Kjeldgaard-Poulsen, var Ejendomsbe-
siddet paa Mors og havde tjent en Del
Penge ved Ejendoms- og Studehandler.

Saa vel fra fædrene som mødrene Side
har Højesterets og Rigsrettens Formand
arvet det praktiske Blik, der udmærkede
ham i Modsætning til saa mange andre
lærde, sprænglærde Jurister. Thi Niels
Lassen er en saare kundskabsrig og lærd
Jurist, bevandret ikke alene i dansk, men
ogsaa i tysk og engelsk Ret.

Familierne i Adelby og Flensborg kom
hyppig sammen. Men Niels Lassen, der
var $1\frac{1}{2}$ Aar ældre og usædvanlig tidlig
moden, sprang mig snart langt forbi —
han var 3. Klasser højere end jeg. Hans
betydelige Evner viste sig alt i Skoletiden,
og alle Lærerne spaaede ham en glimrende
Fremtid. I enhver Henseende har han
holdt Ungdomsløfterne. Niels Lassen er
nu Ekscellence og Indehaver af høje Orde-
ner, men han er den Dag idag ligesaa jævn
og usnobbet som i de flensborgske Skole-
aar og de københavnske Studenteraar.
Dog, det elskværdig-ironiske Træk om
Munden vidner om den mangeartede, ofte

bitre Verdens- og Menneskekundskab, han har erhvervet sig i Tidens Løb.

— — — Efter et Par Aar at have gaaet i den danske Borgerskole, blev jeg 23. August 1858 optaget i Flensborg Latin- og Realskoles 2den Fællesklasse.

Ved kgl. Reskript af 1851 omdannedes Flensborg Latin- og Realskole. Medens i Aarene 1851—64 Undervisningen i Slesvig Latinskole foregik paa Tysk, i Haderslev Latinskole paa Dansk, var Undervisningen sprogblandet i den Skole, der laa i det sprogblendede Mellemslesvig. I Flensborg Skole undervistes der saaledes i Græsk, Fransk, Matematik og Geografi paa *Tysk*; i Latin, Naturhistorie, Historie og Engelsk paa *Dansk*; Religionsundervisningen afholdtes paa begge Sprog. Resultatet af denne retfærdige Ordning, der staar i grel Modsætning til Prøjsens brutale Fremfærd overfor de danske Nordslesvigere, var den, at ældre Skolekammerater — som Rigsarkivar A. D. Jørgensen, Prof. Henning Matzen, Departementschef Asmussen, Kredsinspektør Wilnau, Oberst Toussieng m. fl. — talte og skrev flydende og korrekt Dansk og Tysk, paa en Maade havde to Modersmaal.

Skolen var for Latinklassernes Vedkommende som alle Latinskoler den Gang: Undervisningen ligesaa aandløs og sløvende som Madvigs store Grammatik. Lærerne var sikkert dygtige Mænd, men Metoden var raviruskende gal. Med Fornøjelse mindes jeg Adjunkt Kjellerup. 1858 fik jeg ham til Lærer i Geografi og

Naturhistorie. I Begyndelsen var vi bange for den firskaarne Mand med den skaldede Isse, det svære Fuldskæg og den lidt mutte Mine. Nægtes skal det ej heller, at de Lussinger, han efter Datidens Skolebrug ret hyppig afleverede, var svære at staa for. Blot han viftede med Haanden, trillede lange Knøse hen ad Gulvet, men snurrt nok, vi tog aldrig Skade af denne haardhændede Behandling. Dog, snart lærte vi ham at kende som en hjærtensgod og bundretfærdig Mand. Og saa var han en udmærket Lærer. Lærebøgerne i Geografi og Naturhistorie var i de Tider tørre og langtrukne, spækkede med ligegyldige Tal og Opramsninger. Men Kiellerup evnede, som kun faa af Datidens Pædagoger, at gyde Liv i det kedsommelige Stof. Han havde 1845—47 deltaget i Korvetten »Galathea«s Jordomsejling. Med Beundring lyttede vi til hans livfulde Skildringer af Tropelande og tropiske Dyrearter. Og var han i godt Humør, kunde det hælde, at den halve Time udfyldtes af muntre Fortællinger om det daglige Liv paa »Galathea«.

Af Religionslærerne var Jens Krog og Vilhelm Munck — senere kendte Præster — elskværdige og dygtige Mænd, men Balslevs Katekismus og Müllers Bibeludtog skulde nok kvæle de svage religiøse Spirer, som muligen fandtes hos mig.

Kun en eneste Lærer mindes jeg med ublandet Glæde — *A. D. Jørgensen*. Det var iøvrigt med blandede Følelser, at daværende 7de Latinklasse (svarende til

femte i Kongeriget) 23. August 1863 ventede den ny Lærer i Dansk. Paa Forhaand var vi mindre velvillig stemte. Han var jo ingenting, ikke en Gang Student. Synderlig Respekt skulde han da heller ikke indgyde — en ung Fyr, der for et Par Aar siden havde gaaet i Skole med os.

Saa traadte A. D. Jørgensen ind ad Døren og gik hen til Katedret. Han var smuk, af egen slank, blond Finhed, der uvilkaarlig maatte betage selv dumme Skoledrenge. Men han saa meget ung ud, en 3—4 Aar yngre, end han i Virkeligheden var (23 Aar). Og den unge Mands dunbløde Skæg gjorde ham hverken ældre eller mandigere. Hans Fremtræden var yderst beskeden, noget genert, næsten lidt bly.

Stilfærdigt og jævnt udtalte han sin Glæde over at træffe sammen med gamle Skolekammerater. Trods det forandrede Forhold haabede han, at vi altid vilde betragte ham som en Ven.

I samme Nu var vi vundne for ham. Og hvad Respekten angaar, da laa der gemt bag hans fordringsløse, næsten kammeratlige Væsen en fast Vilje, der ikke taalte Uordner af nogensomhelst Art.

A. D. Jørgensen blev inden kort Tid ualmindelig afholdt af Eleverne. Og den ungdomsfriske, letfattelige Maade, hvorpaa han ledede Undervisningen i Dansk, holdt os uafbrudt i Aande. Man kedede sig aldrig i hans Timer.

Kun et halvt Aars Tid var han min Lærer — efter Dannevirkes Rømning omdan-

nedes Skolen til Lazareth. Alle hans gamle Disciple i 7de Latinklasse — her i Danmark er vist ikke andre i Live end Pastor Vilhelm Gregersen, Provst Hans Mathias Fenger og jeg — vil sikkert give ham Ret, naar han i »En Redegørelse« sagde: »Jeg havde øjensynligt væsenlige Betingelser for at komme i Forhold til Ungdommen, som de fleste Lærere aldeles savnede.«

I en længere Aarrække hverken saa eller hørte jeg noget til min gamle Lærer. Da hændtes det en Dag 1878, at i Athenæum en Herre præsenterede sig for mig som Arkivfuldmægtig Jørgensen, idet han tilføjede:

— Vi er jo gamle Skolekammerater fra Flensborg.

Jævnlige Samtaler fandt Sted i Foreningens engelske Læsestue, hvor man kunde passiare, da der om Eftermiddagen kun var faa Besøgende. Og erindrer jeg bestemt et: Aldrig faldt Talen paa Politik eller paa de literære Spørgsmaal, som den Gang var oppe, ejheller — vel sagtens af gode Grunde for mit Vedkommende — paa Historie. Atter og atter var det Flensborg og Flensborg Skole, han dvælede ved. Og særligt interesserede det ham, naar jeg kunde fortælle lidt om en af Skolekammeraterne derovrefra, hvad enten nu Vedkommende var gaaet til Kjøbenhavns eller Kiels Universitet.

De gamle Minder fra Sønderjylland i stort som i smaat fandt altid et villigt Øre hos A. D. Jørgensen.

Hans Væsen var ligefremt, hans Tale

jævn som i Skoletiden. Nyt var et spillende Lune, der pludselig kunde bryde frem, i Reglen elskværdigt og mildt, af og til bidende skarpt. Og han var uforandret den samme, da jeg 1890—91 søgte ham i Rigsarkivet, hvor jeg foretog nogle Undersøgelser i Anledning af min Bog: »Uwe Jens Lornsen«. Ganske vist, han talte nu om Sønderjyllands Historie, gav gode Raad og Anvisning paa Afhandlinger, skjulte i ældre Tidsskrifts-Aargange. Men naar »Forretningerne«, som han med et Smil kaldte det, var overstaaede, kom han stadig tilbage til Skoledagene i Flensborg. Og ikke et Øjeblik lod han mig føle den Afstand, der var mellem mig og ham. den betydelige Forfatter og højtstaaende Embedsmand. Samtalen gik som mellem et Par gamle Skolekammerater.

En enkelt Gang faldt Talen paa vor hjemlige Politik. Han udtalte sig ret bitert om Venstres Stilling til Forsvarssagen, men hørte taalmodigt paa mine Modbemærkninger. Hans egen politiske Anskuelse kom iøvrigt ikke frem, om det end var tydeligt, at han just ikke nærede overdreven Tillid til den Estrupske Politik og dens Resultater.

Kultusminister Scavenius satte han derimod megen Pris paa og fremhævede dennes administrative Dygtighed og Omgængelighed. Han bemærkede bl. a., at Scavenius havde haft en Del Modstand at overvinde, da der 1883 skulde ansættes en ny Gehejmearkivar. Særlig den tidligere Gehejmearkivar C. F. Wegener saa grum-

me nødig, at A. D. Jørgensen blev hans Efterfølger. Og i sidste Øjeblik rejstes der paa allerhøjeste Sted Indvendinger mod Udnævnelsen. Christian IX — og »Historikeren« Prins Hans — havde nemlig den mærkelige Opfattelse, at A. D. Jørgensen hørte til de nedbrydende Aander, og det støttedes (!) paa den Kritik, som Frederik VI's Styrelse underkastedes i »Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie«.

Sin Skildring af denne Episode afsluttede A. D. Jørgensen, idet han med et skalkagtigt Smil tilføjede:

— Det lykkedes dog Scavenius at rense mig for den farlige Beskyldning.

— — — Min Fader kendte alle Mennesker, og alle kendte ham. Det er et utrolig Antal bekendte Mænd, jeg har set i vort Hjem eller paa de daglige Spasereure, jeg foretog med ham. Den stoute Bondehøvding Hans Kryger-Bevtoft og den veltalende Laurids Skau, iført blaa Kjole med Guldknapper og lyse Benklæder; den stridbare politiske Pastor Mørk-Hansen og den tanketunge Æsthetiker Provst Kofoed-Hansen; den flensborgske Skipperson Biskop Martensen og en fornem Skikkelse som Professor H. N. Clausen; Englænderen, den hvidskæggede Professor Stephens, hvis Runefortolkninger var splittergale, og den pathetiske Professor Frederik Hammerich; den slesvigholstenske Stænderdeputerede — min Fader var i November 1862 bleven valgt til Stænderdeputeret — Friherre von Hobe-Gelting, der havde be-

rejst Palæstina, og som med det bølgende sorte Fuldkæg tyktes mig at ligne en Ridder fra Korstogenes Tid, og den lavstammede Borgermand Hansen-Grumby, Danskhedens arge Fjende. Endvidere en Del Officerer: Den stivarmede Kaptajn Beissenherz, der i Treaarskrigen fik en 7—8 Saar; Særlingen og Komponisten General de Meza, der lod sin Ordonnans hugge ind paa de piftende Gadedrenge, og mange andre kendte Mænd, deriblandt daværende Løjtnant Rovsing.

Rovsing var fra Treaarskrigen kendt som en ypperlig *Feltsoldat*; han følte sig mere hjemme i Feltlivet end i Garnisonslivet, hvad jo ikke er det værste, man kan sige om en Officer. I 1857 gav han Anledning til den fyrgterlige Affære, der er kendt under Navnet: »Den helsingørske Krigsretssag«. Han slap med en Reprimande, der ingen Reprimande var, og blev forsat til Flensborg. Der var i Byen en Del af Spidserne indenfor Officers- og Embedsstanden, som saa skævt til denne Løjtnant, der skulde have vist Insubordination og derhos skrev i Bladene. Dog, det taler unægtelig til Fordel for dette urolige Hoved, at han ikke alene var højt anskreven hos sin Chef, den skikkelige, yderst smaatskaarne Oberstløjtnant von Nielsen, men at han tillige var vel anset hos en Petitmaître som General de Meza, og at en Gentleman som General Steinmann satte megen Pris paa den frittalende Officer.

Overhovedet blev Rovsing snart en po-

pulær Mand i Flensborg. Særlig skal fremhæves, at faa Officerer var saa velsete som Rovsing i »Bürgerverein«, hvis dansksindede Smaakøbmænd og Haandværkere var plattysktalende. Thi Rovsing kunde tale Flensburgerplatt. Rovsings Patriotisme — for at bruge et misbrugt Ord — var iøvrigt ægte flensborgsk: I Fredstid aarvaagen Kritik og mer eller mindre godmodigt Skumleri overfor Autoriteterne. Naar Landets Velfærd stod paa Spil, Kritiken til Side og Rykken frem i sluttet Række mod den fælles Fjende. — — —

Ja, jeg har omkring 1860 set mange bekendte Mænd, lyttet til deres Tale, selv om jeg kun forstod det halve, og saa har jeg ofte set og hørt *Frederik VII!*

II. KONGENS SIDSTE DAGE.

Frederik VII ved Dannevirke. — Bondegildet. — Kongens Fødselsdag. — Borgerforeningens Bal. — Nydam Mose og Slienturen. — Sygdom og Død. — Sørgetoget gennem Flensborg.

EN klar Septemberdag 1863 var der store Tropheøvelser ved Dannevirke. Der legedes vel Krig den Dag, men alle vidste, at den politiske Situation var saa spændt, at man maatte være forberedt paa det værste — paa virkelig Krig.

Sammen med min Fader tog jeg med Jernbanen til Slesvig. Dør ind paa »Stadt Hamburg« for at spise Frokost. Det var jo en Selvfølge. Den gemytlige Værtinde, Doris Esselbach, var paa en Maade en krigshistorisk Personlighed. Fra Treaarskrigen var overleveret ad Traditionens Vej et Utal Anekdoter om denne originale Hoteldame. Som en Moder tog hun sig af de unge Officerer, plejede dem, naar de var syge eller letsaarede, gav dem Kredit, naar Pungen var tom, og gav dem paa Hovedet, naar de gjorde for rigelig Brug af Hotellets gode Vinkælder.

En lille, firskaaren, trivelig Dame med hvidbroderet Kappe paa Hovedet og et snehvidt Forklæde over den tarvelige sorte Kjole. Hun talte Plattysk, og jeg har selv hørt hende sige til en ung Dragonofficer saadan noget som: Naa, min Jung, tag nu ikke mer Kümmel og lad mig se, Du kommer pænt hjem! Hun sagde nemlig Du til alle de unge Officerer, behandlede iøvrigt ogsaa højtstaaende Officerer meget ligefremt. Og ingen blev fornærmet!

Omkring Dannevirkestillingen fandt Øvelserne Sted, og vi travede om hele Dagen. Overalt vilde jeg hen. Først oppe paa Kongshøj, saa fra Skanse til Skanse. Vel henad et Dusin Skanser besteg jeg hin Septemberdag. Dog, Detailler erindrer jeg ikke. Kun ét staar saa klart for mig, som var det igaar. Histhenne holdt Manden for det hele, gamle Kong Frederik, omgivet af en glimrende Stab. Bred og mægtig sad han paa sin hvide Ganger, bakkende paa en vældig Merskumspibe, mens han med sin Kikkert saa ud over Terrænet, hvor Kampen bølgede frem og tilbage. En Ordonnansofficer kom sprængende i fuld Karriere, parerede den sveddryppende Hest og afgav en Melding. Saa stak Frederik Merskummeren i Pistolhylstret, slog ud med højre Haand og sagde med høj Røst, saa ikke alene Følget, men alle de omkringstaaende Civilister kunde høre det:

— Ja, ja, da det kniber derhenne paa højre Fløj, er det nok bedst, at jeg kommer derhen og overtager Kommandoen!

Saa Sporerne i Siden, og i Galop fo'r den hvide Stridshest afsted med sin kongelige Byrde. Skønt Kongen vejede henad de 300 Pund, var han en dygtig og dristig Rytter.

Paa den 14—15aarige Knøs gjorde denne Episode selvfølgelig et stærkt Indtryk. For os Flensborgerdrengene var der jo en Eventyrets Glans over denne Fyrste, der færdedes saa jævnt mellem Borgere og Bønder, og som ved højtidelige Lejligheder imponerede Gamle og Unge, Danske og Tyske, ved den fyrstelige Anstand, hvormed han kunde optræde, og den Evne, han havde til i faa og kraftige Vendinger at sige det forløsende Ord. Ja, selv min Fader, som saa godt kendte Kongens Fejl og ingenlunde var blind for Dannevirkestillingens Svagheder — jeg har ofte hørt General Steinmann udtale sig derom til min Fader —, blev helt oplivet og udbrød: »Ja, med saadan en Konge gaar det nok.«

Da vi hen paa Eftermiddagen nød godt af Madam Esselbachs Mad, kom min Fader, som kendte alle, og hvem alle kendte, i Samtale med et Par højere Officerer. Jeg mindes, at Prins Oscar af Sverrigs Nærværelse ved Øvelserne betragtedes som et Bevis paa, at den svensk-norske Krigsmagt vilde komme os til Hjælp, dersom det blev til Alvor.

Det Efteraar opholdt Kongen sig omtrent hele Tiden paa Glücksborg, hvorfra han gjorde Udflugter trindt om i Sønderjylland. Han havde øjensynlig en bestemt

Følelse af, at Krigen stod for Døren. Maa-
ske havde han, hvis Helbred ofte var vak-
lende, ogsaa en Forudfølelse af, at han
ikke vilde holde længe ud. I hvert Fald
er det betegnende, at Frederik VII's sidste
Dage var prægede af en feberagtig Uro.
Han undte sig ingen Hvile, drog rundt fra
Sted til Sted. Snart inspicerede han Dan-
nevirketillingen, saa færdedes han mellem
Borgere og Bønder, ved sin Tale og hele
sin Optræden opildnende de Trofaste, op-
strammende de Vaklende, modarbejdende
Slesvig-Holstenerne.

— — — I Christiansfeldt, den stille
Herrnhutterby, hersker 3die Oktober 1863
ualmindelig Færdsel. Fra hvert Vindue
titter frem Hoved ved Hoved, fra hvert an-
det Hus smelder Dannebrog frejdigt i den
klare Efteraarsluft. Henad de ellers saa
tomme Gader vrimler det med »Brødre«
og »Søstre«, nyfigne som Adam og Eva før
Syndefaldet. Hvidt Hovedlin falder blødt
om mangt et friskt Ungpigeansigt, det
sorte Klædebon slutter ærbart om fyldige
Kvindelegemer.

Klip! Klap! Over de toppede Brosten
farer Hundreder af Hestehove, efterfulgt
af en Karosses Raslen.

Kong Frederik og hans Eskorte gæster
Christiansfeldt!

Ingensinde før har en Konge mødt frem
med saa mange Forridere. Hundrede de
er i Tallet, raske, sønderjyske Bønder-
karle. Et saadant Følgeskab har ikke den
Glans af Staal, ej heller den brogede Far-
vepragt, som prunkende Militær, men til

Gengæld et ægte folkeligt Præg, der sætter Sandhedens Stempel paa Kongeordet:
»Folkets Kærlighed min Styrke!«

Den Konge, der idag er buden til Gæst af de Thyrstrup Bønder, om ham kvad Bjørnson:

- I Ungdommen blev han fra Hove stødt til
Folkets Skød.
— Der trivdes han godt, og der voxte han sammen
— Med Bønder, Matroser, i Fare, i Gammen — —

Foran Gildeshuset kører Kaleschen frem. Ud af den stiger Kongen og Grevinden. Saa kommer endnu et Par Vogne med Hofkavallerer, deriblandt Hofmarskal Løvenskjold, Staldmester Scheele samt Kongens Adjutant og Ungdomsven, Ritmester Cetti. Men Festgiverne er Bønder, nordslesvigske Storbønder. Der er i Salen kun Plads til 60 Personer. Alt er udsolgt, skønt Kuverten koster 25 Rdlr. — De 35 er Bønder, Resten er Embedsmænd og andre saakaldte Honoratiores. Til Højre for Indgangsdøren ses Guldgalonier og Fjerhatte, Spidskjoler og Præstekjoler; til Venstre blaat Vadmel og langskødede Frakker.

Kongen og Grevinden træder ind. Han ser til Højre, faar Kig paa Borgmester Hammerich, der i Haderslev Dagen i Forvejen havde søgt at slippe udenom den af Adels- og Bureaukratiet forhadte Grevinde ved at udbringe et Leve for »de høje Gæster«. Som sagt, han opdager Borgmesteren, og det glimter ondt i hans Øje. Saa vender han sin vældige Bag til Unifor-

merne og indlader sig i Samtale med Bønderne, blandt hvilke ses Storbonden — efter 1866 »Rittergutsbesitzer«, — Kammerraad Juhl, P. Skau til Bukshave, Mads Jensen fra Fjelstrup.

Ved Stegen staar Juhl op og udbringer Kongens Skaal. I samme Nu rejser denne sig — som for at hædre Taleren — og bliver staaende under hele Talen. Alle de Tilstedeværende følger Kongens Eksempel. Varmt og hjærteligt, men uden Spor af servilt Kryberi, tolker Juhl Nordslesvigernes Følelser, idet han særlig betoner den politiske Situations Alvor. Saa tager Frederik VII Ordet:

— Troskaben i Nordslesvig har staaet sin Prøve i 48. Jeg er sikker paa, at naar det atter gælder, da møder I Allesammen under min Fane. Hav Tillid til mig, Børn! Her i Jer Midte staar Jer bedste Ven!

Senere udbringer P. Skau en Skaal for Grevinde Danner, hvis »hele Livsopgave, Virken og Færd alene har Kongens Vel til Formaal«. Det fornøjede Kongen svært. Han nikkede mildt til Grevinden og siger:

— Ja, hun er en god Kone. Kommer jeg i ondt Vejr hjem fra en Ridetur, er hun straks parat med tørre Strømper og andre Bekvemmeligheder. I kan saamænd takke hende for, at jeg ikke allerede ligger med Næsen i Vejret.

Kort sagt, det var en god og fornøjelig Fest, de Thyrstrup Bønder gav for den sidste og folkekære Oldenborger. Den forløb for Kongens Vedkommende uden Spor af den vanlige Lyst til at slaa Gækken løs og

gaa over Stregen. Et mærkeligt, halvt vemedstfuldt Alvor prægede den Dag Frederik VII's Optræden.

— — — — Den 6te Oktober 1863 fejrer Frederik VII sin 55de, sin sidste Fødselsdag paa Glücksborg Slot. Fra hvert Hus i den lille tysksindede Flække vajer Dannebrog. Ingensinde før har en saa talrig og broget, saa forskelligartet og mangesindet Skare været stedet til Kur. Det løber op i Hundredevis, og ingen beklager mere end den gæstfri Konge, at han maa lade Størsteparten gaa uden at give dem vaadt eller tørt. De indskrænkede Forhold paa det venlige Lystslot tillader kun, at 200 Udvalgte kommer til Taffels. Resten faar til Gengæld Indbydelse til et stort Bal, som afholdes et Par Dage senere.

Ved Femtiden er alle Gæsterne samlede i Riddersalen: Plattysktalende Angelboer og danske Bønder fra Sundeved; slesvig-holstenske Rendsborgere og loyale flensborgske Borgere med den brave Borgmester Jensen i Spidsen. Saa aabenlyse Fjender som de fire Kieler-Professorer og saa lumskede Modstandere som de rødkjolede Repræsentanter for det mægtige slesvig-holstenske Ridderskab. Et halvt Dusin Ministre, Hall og Monrad, Fenger og Orla Lehmann, Casse og Steen-Bille, og lige saa mange Prinser; Herredsfogeder og Præster, Kammerherrer og Officerer i Dusinvis; den dansk-kinesiske Nabob fra Hongkong, Konsul Block til Kokkedal, hvem Kongen skænker et Ridderkors og derved — i Snobbernes Øjne — Syndsforladelse for en

Ungdomsbrøde, og Oberst Raasløff, lige hjemvendt fra en heldig udført Mission i Kina.

Særlig Opmærksomhed vækker en kæmpehøj, slankbygget Mand med blond Fuldskæg og yderst livlige Bevægelser. Han er iført svensk Admiralsuniform — det er Prins Oscar, Sverig-Norges Tronfølger. Hans smukke Personlighed og bramfri Optræden gør paa Alle det gunstigste Indtryk og danner en sær Modsætning til Hertug Carl af Glücksborg, hvem Ingen, hverken Tyske eller Danske, fæster Lid til. Dog er Sidstnævnte gift med et Medlem af det danske Kongehus, Prinsesse Wilhelmine, Frederik VI's Datter og Frederik VII's første Gemalinde.

Kongen og Grevinden træder ind. *Han* veksler et Par Ord med de Nærmeststaaende og siger saa med et onskabsfuldt Tønefald til Hertug Carl:

— Aa, tag min Kone til Bords! —
Til Bords, mine Herrer!

Med Prins Oscar ved sin Side ruller den joviale Kongeskikkelse foran, mens Hertugen indædt arrig byder den smilende Grevinde sin Arm. Ved Taflet udbringer Tronfølgeren (*Christian IX*), der er ledsaget af den tyveaarige Prins Frederik, Kongens Skaal:

— »Det er os Alle en Glæde at se Deres Majestæt i fuld Manddomskraft. Gid denne maa bevares i mange Aar, til Held og Lykke for Danmark. Den politiske Stilling, hvori Landet befinder sig, er alvorlig og truende. Men det er min fulde Over-

bevisning, at ligesom jeg, saaledes vil enhver dansk Mand ofre Liv og Blod for Danmarks Ære, Selvstændighed og Ret. Kong Frederik VII længe leve!

Jublende Hurraraab følger paa denne Tale, der vistnok falder de slesvig-holstenske Riddere og Prælater for Brystet, men de maa bide i det sure Æble og stemme i med. Endnu før Hurraraabene er forstummede, rejser Kongen sig. Han er synlig bevæget og siger med kraftig Røst, saa det høres ikke alene ved Kongebordet, men ogsaa i de tilstødende Sale, omtrent som følger:

— »Ligesom Prins Christians Ord kommer fra Hjærtet, saaledes vil de ogsaa finde Genklang overalt, hvor de naar hen. *Jeg ønsker Fred*, men stoler paa, at dersom den ikke kan bevares, da vil mit trofaste Folk være min Støtte. Længe leve vort elskede Fædreland!«

Forøvrigt er Kongen, der ser sund og stærk ud, hele Aftenen i det lystigste Lune:

Saa mildt til Alle, til Læg og Lærd,
Gav saa Enhver, hvad han var værd.

Da han saaledes forgæves har opfordret Kieler-Professorerne til at give en tysk Oversættelse af det gamle Ordsprog: »Gale Katte faa revne Skind«, tilføjer han drilende:

— Tag det med til Kiel, dér er jo kloge Hoveder nok!

Med stor Spænding lægger man Mærke til, at Frederik VII ivrigt og alvorligt underholder sig med Prins Oscar, og da han

ved Kaffe-Cognak'en fæster sit eget Sølvkors paa Prinsens Bryst, breder snart det Rygte sig, at et nordisk Forsvarsforbund er sikret. Man tror jo helst paa det, man inderligt ønsker. Ingen drømmer om, at *Henrik Ibsen* faa Maaneder efter skulde faae Ret, da han med malmfuld Røst slyngede mod Norges Fjelde:

Nu samler sig om Thyras Borg
 Kan hænde sidste Gang, —
 Et Folk i Nød, et Folk i Sorg.
 Med Flaget halvt paa Stang.
 Forladt, forladt paa Farens Dag,
 Forladt i Stridens Stund.

Bitterhed og Harme vakte det i Danmark, at vore skandinaviske Brødre — som det saa smukt hed den Gang — svigtede i Farens Stund. Ingen grebes dog dybere end Nordens største Digter. Han vendte sig bort fra Fortids sjæledræbte Sage, fra Løgnedrømmen om en Fremtids Dage og gik i Nuets Taageverden ind:

I Granskogensomheden vil jeg vandre,
 med Regnvejrstyngsel over Kappen klam,
 i Høstkvældsmørket, som har Skjul for Skam
 og Søvn for Sorg til mig, som til de andre.

Men lige saa utvivlsomt er det, at »til de andre« maatte først og fremmest henregnes de to ridderlige, højtbegavede Brødre, Kong *Carl XV* og Prins *Oscar*. De var vel klare over, at Nederlaget laa nær, selv om Nordmænd og Svenskere mødte i Flok ved Dannevirke. Men disse Kunstnersjæle hyldede den Tankegang, der fandt et saa drastisk Udtryk i *Carl XV's* Ord:

— *Vi hadde aldrig fåt smörj för bättre köp!*

— — — Gamle Minder, Ungdomsminder fra Flensborg og Glücksborg rinder mig i Hu, naar jeg ser, hvorledes *Frederik VII's* Minde tilsøles af Folk, der bukkede og skrabede for ham, da han levede. Og jeg tænker ved mig selv: Dersom General *Holten* havde udgivet sine Hofanedoter i levende Live, og han saa havde truffet en af de brave, gamle, plattysktalende, men dansksindede flensborgske Borgere, var Generalen næppe sluppet med et kraftigt »verdamnter Schweinigel«, men havde maaske faaet et Par haardhændede Lussinger med i Tilgift.

Disse flensborgske Smaakøbmænd og Haandværkere, som dannede Kærnen i Kampen mod den fremtrængende Tyskhed — de elskede denne Konge, som Aar efter Aar fæstede Sommerbo i deres Nærhed, jævnligen gæstede dem snart i St. Knuds gamle Gildeshus, saa i »Bürgerverein«. Thi Kong Frederik var — hvad Fejl han saa end havde — vennesæl og ligefrem, han, om hvem den sønderjyske Bonde sang:

Saa uden Stolt aa uden Pragt
Ve Verdens hyjest Ær aa Magt,
Aa dog saa venle aa gemeen! —
Vo finder vi vel saadan jen!

Og som var det igaar, staar lyslevende for mig hin 23. Oktoberaften 1863, da Kong Frederik for sidste Gang gæstede Flensborger »Bürgerverein«.

Som ingensinde før — ingensinde senere — pranger Flensborg den Aften med danske Flag, flammende Begfakler, med Illumination i Vinduerne og Tusinder af Tilskuere langs henad Storegade. Og som for at vise sine kære Flensborgere, at han skønner paa deres Trofasthed, møder han, som ellers farer det halve Land rundt uden militær Eskorte, den Aften med hel kongelig Pomp og Pragt.

Det glimter af Guld, det blinker med Staal bag Kongens aabne Karosse. Hestgarden farer i skarpt Trav henad Byens toppede Brolægning. Fra den skinnende Hjelm vajer den alenlange, kulsorte Hestehale, om Brystet er fæstnet Kyradset, de hvide Skindbukser stikker i svære Rytterstøvler, i den højre Næve, fast støttet mod Laaret, den dragne Klinge.

Jublende Tilraab hilser den folkekære Fyrste, der ler saa smaat, mens han vinker til højre og venstre.

— Tak Børn! Tak Børn!

Saa begynder Festen, som her skal skildres efter Meddelelser fra afdøde Pastor *G. Fr. A. Graae*, der den Aften sagtens saa mere nøgternt og sobert paa Forhold og Personer end den halvgamle Levemand, der i sine Memoirer har omtalt Festens Forløb som en ren Skandale. — —

I den festsmykkede Balsal modtages Kongen og Grevinden med Riberhusmarschens klangfulde Toner. Saa udbringer Selskabets Formand, den gemytlige Kommerceraad Hansen, et Leve for Kongen og

hans Gemalinde. Kort og hjærteligt takkede Frederik VII:

— Det er mig altid en stor Glæde at tilbringe nogle Timer mellem mine brave, flensborgske Borgere.

Saa gaar det for Alvor løs med Dansen, i hvilken baade Kongen og Grevinden deltagere med Lyst. Og det er en Fornøjelse at se den svære Mand i sin røde Husarpels svinge den trinde Kommerceraadinde, saa Sveden triller ham ned ad Kinderne. Ved Souper'en er Frederik VII ret i sit Es.

I Begyndelsen taler han alvorligt og under Henblik paa den truende politiske Situation. Han dvæler udførligt ved den Tid, da han i sin Ungdom tumlede sig paa Søen, klarede Færøernes Skær og gæstede Island. Men — føjer han til — nu gælder det at klare de Klipper og Grunde, hvorimellem Statsskibet skal styres:

— Børn, jeg stoler paa Jer. Hav Tillid til mig, Eders Lods!

Saa slaar han over i en anden Toneart og begynder paa de humoristiske Skaaler, af hvilke en og anden ud paa Natten gaar lidt over Stregen. Han rækker den Højre frem og priser den Professor, der har lavet ham en kunstig Haand:

— I véd jo nok Børn, at jeg mistede min højre Haand i Slaget ved Isted!

Naa, de gamle Borgere ryster saa smaat paa Hovedet og trækker paa Smilebaandet. Men Herregud! Klokkeren gaar til Fire, »Bürgerverein«s Punsch er stærk, og man kan da sagtens bære over med Smaafejl hos den Mand, hvis mange og gode Egen-

skaber man saa ofte har lært at skatte. Da Kongen ved Firetiden forlader Ballet, hersker kun én Mening blandt de flensborgske Borgere:

— *Saadan en Konge faar vi aldrig mere!*

Og denne Opfattelse er den Dag idag fremherskende hos gamle Sønderjyder — Folk saadan fra 70—80 Aar. I Tidens Løb er jeg truffet sammen med adskillige af denne sejge Race, sidst i Flensborg, som jeg gæstede November 1913 efter 49 Aars Fraværelse. Naar de talte om »Kongen«, mente de Frederik VII. Havde *han* levet i 64, var det ikke gaet saa galt, saa havde vi nok nu været danske Borgere, sagde de Gamle.

For gamle Sønderjyder og for den, der har henlevet sin Barndom i Flensborg, er »Kongen« — Frederik VII!

— — — Kong Frederik var kun jævnt begavet; hans Indsigt strakte sig ikke udover enkelte Yndlingsinteresser. Til disse hørte først og fremmest alt, hvad der vedrørte Oldsager og Oldtidens Historie. Han har personlig taget Initiativet til og selv deltaget i Udgravningen af talrige Kæmpehøje. Og et lille Skrift, han har udgivet, skal vidne om Studier paa dette Omraade. Han har store Fortjenester af de betydningsfulde Fund i Torsbjergmose og Nydam Mose. Efter hans Ordre og paa hans Bekostning fandt Udgravningerne Sted under Ledelse af Adjunkt Engelhardt fra Flensborg. Netop i Sommeren 1863 havde man hidbragt til den flensborgske Oldsagssamling i næsten ubeskadiget Tilstand

det ældgamle, 75 Fod lange, Vikingskib. Og den 27. Oktober besluttede han selv at fortsætte og lede Udgravningerne. Saa drog han af Sted i en aaben Kalesche, ledsaget af Grevinden og et Par Hoffolk. Militær saas ikke i hans Følge, ikke en Husar, ikke en Gendarm, derimod et Par Vogne med Tjenerskab samt nogle solide Madkurve. Henad Middagstid ankom Selskabet til Nydam Mose ved Øster Satrup i Sundeved, og Udgravningerne tog deres Begyndelse.

Vejret var overordenligt smukt, omend Luften var skarp og kold. Men sligt generede ikke Frederik VII. Siddende paa en tarvelig Feltstol, med Merskummeren i Munden og Feltkappen slængt over den brede Ryg, holdt han ud i Timevis. Stor var hans Glæde, da man efter 3—4 Timers Arbejde, som han selv ledede, fik frem en ældgammel, 30 Fod lang, Baad, i hvilken fandtes en Del Pilespidser og tre Sværd med Bronzebeslag paa Skeden. Rundt om Udgravningsstedet, i Kongens umiddelbare Nærhed, samledes efterhaanden Omegnens Befolkning i Hundredevis. Kongen kendte snart En, snart en anden af Bønderne, og med dem vekslede han spøgefulde Bemærkninger i sønderjysk Maal. Og da ved Femtiden de kongelige Lakajer havde dækket Bord i den nærliggende Skolebygning, indbødes Skolelærer Kuntz samt en halv Snes af de tilstedeværende Bønder til at tage en Bid Brød og en Snaps med. Ved Maaltidet herskede den frieste og jævreste Tone. Dog var det alle paafaldende, at

Kongen, hvor spøgefuld han end var, flere Gange dvælede ved den politiske Situations Alvor og udtalte, at han satte sin Lid til Bonden. Det var øjensynligt, at han ved denne Udflugt søgte at komme i nær Berøring med Folket nu, da Krigsudsigterne var truende. Saaledes havde han ogsaa ved tidligere Udgravninger i Torsbjergmose lært mange Angelbobønder at kende og ved sin personlige Indflydelse søgt at modvirke de slesvig-holstenske Tendenser i Angel. Og ikke uden Held. Faa Fyrster har jo haft en saadan Evne til at vinde Menigmands Hjærte:

Kong Frederik va' en Minneskven,
 Han avted' it det stoer Skin;] —
 Hans Underdaner va' ham kær,
 Vo'hen han drov, her eller der.

— — I Midten af November var det Kongens Hensigt at forlade Glücksborg og tage Vinterophold i København. Forinden vilde han dog selv besigtige Fæstningsanlægene langs Slien, ved sin Nærværelse opildne Ingeniørerne til øget Arbejde og ved personlig Samtale med den sydslesvigske Befolkning vinde de vaklende Sjæle. Fredag Formiddag (6. Novbr. 1863) tog han fra Glücksborg med sit Følge, deriblandt Livlægen, Etatsraad Bock, og Adjutanten, Ritmester Cetti. Den 4—5 Mil lange Vej fra Glücksborg til Flækken Kappel, der ligger ved Sliens Munding, foretog Kongen som vanlig i aaben Vogn. Overalt blev han af Befolkningen modtaget paa højtidelig og hjærtelig Maade. I adskillige Landsbyer

var opstillet nette Æreporte, og fra mangt et Sted vajede Dannebrog, selv om Ejeren i sit Inderste var en arg Slesvig-Holstener.

Henad Kl. 5 om Eftermiddagen ankom Kongen med Følge til Kappel, hvor han tog ind hos Herredsfoged Buchwaldt. Taflet fandt Sted til sædvanlig Tid, men Kongen, der vilde tidlig til Sengs, sagde Nej til et i Dagens Anledning arrangeret Bal. Næste Morgen Kl. 7 var han atter paa Benene, og de fine Hofkavalerer maatte følge Allerhøjstsammes Eksempel. En lille Damp, »Prinsesse Louise«, var lejet for et Par Dage, og ledsaget af General Thestrup, Befæstningskommissionens Medlemmer samt Følget sejlede Kongen op ad Slien for at besigtige Anlægene ved Mysunde.

Det blæste en halv Storm af Nordvest. Vejret var bidende koldt, men under hele Sejladsen sad Kongen paa Dækket, kun hyllet i en tynd Feltkappe. Livlægen anmodede flere Gange Kongen om at gaa ned i Kahytten, hvor de mere kuldskeære Hoffolk opholdt sig, men han vilde ikke. Det var maaske skæbnesvangert for Danmarks Fremtid, at Grevinden den Dag paa Grund af en let Upasselighed ikke ledsagede Kongen. Thi hvad man end mener om Grevinde Danner, ingen kan dog benægte, at »hendes hele Livsopgave, Virken og Færd havde Kongens Vel til Formaal«, som P. Skau i sin Tid udtalte. Hertil kom, at Grevinden havde stor Indflydelse paa Kongen. Halvt for Spøg, halvt for Alvor kaldte han hende jo sin »Skytsengel«. Imidlertid, den Dag anede ingen, hvor ulykke-

bringende denne Sejlads skulde blive for Kongen og for — Danmark. Han selv var i brillant Humør. Til Fods besaa han Værkerne ved Mysunde, og da Hertug Carl af Glücksborg gjorde ham sin Opvartning, sagde han med et onskabsfuldt Smil:

— Ved du hvad, Svoger! Jeg tror alligevel, vi klarer os!

Om Søndagen, da Vejret var mildt, fandt atter en Dampskibstur Sted, og Kongen befandt sig fremdeles meget vel. Specielt glædede det ham, at den slesvigske Flække Kappel var illumineret, da han hen ad Aften kørte gennem den. Først om Morgen den 9de November ankom Grevinden til Kappel. Da hun bragte i Erfaring, at Kongen var stærkt forkølet og følte sig generet af en Blegn eller Filipens i Næsen, blev Tilbagereisen til Glücksborg straks besluttet.

Men da var det for sent!

— — I Glücksborg havde der vel nok et Par Dage gaaet Rygter om, at Kongen var sengeliggende, men det antoges almindeligt, at der kun var Tale om et lettere Forkølelsetilfælde, paadraget ved Udflugten til Kappel. Snart viste det sig dog, at der var alvorlig Fare paa Færde. Om Fredagen arriverede Livlægen, Etatsraad Lund. Telegram paa Telegram afsendtes til København, og det sivede ud, at der inden Slottets Mure herskede stor Bekymring. Om Lørdagen havde Lægerne i Virkeligheden opgivet alt Haab. Den Rosen, som Kongen var bleven angreben af, havde da bredt sig over hele Hovedet. Fra Lør-

dag Formiddag, til Døden indtraadte, var Kongen saa godt som hele Tiden uden Bevidsthed. Han fantaserede uafbrudt. Ligesom hver hans Tanke i den sidste Maanedstid havde været rettet paa den truende politiske Situation, saaledes kresede hans Vildelsesanfald omkring den forestaaende Krig med Tyskland.

Der ligger han, den dødssyge Mand, hen i en Feberdøs uden at kende sine Omgivelser, uden at mæle et Ord. Pludselig er det, som dæmrer det op i den formørkede Sjæl. Og fra den syge Konges Læber lyder med brusten Røst Kommandoraab og løsrevne Sætninger. Endnu paa Dødens Tærskel kan han ikke slippe Tanken om, at det gælder Danmarks Fremtid, at det er hans Pligt at afværge Faren. Han ser sig som Deltager i Kampen om Thyras Vold, kommanderende og opmuntrende til modig Strid:

Kong Frederik ved Holgers Side
Skal staa ved Ejder og Sli,
Og Fjender i Græsset skal bide,
Før de ham liste forbi.

Med Kongekaaben om Skulder
Paa Gangeren høj og hvid,
Herefter i Slagenes Bulder
Han fører Dansken til Strid.

Søndag Formiddag ankom fra Flensborg Medicinaldirektør, Justitsraad Schleisner samt Dr. Silfverberg, og samtidig telegraferedes efter Professor Trier. Kl. 2¹/₄ begyndte den store Reaktion, og Kræfterne

svigtede nu ganske. Det sidste Kvarter af Kongens Liv var en sagte Hensynken, mild og uden Dødskamp. Han døde med et let Suk Kl. 2,35. I sine sidste Timer var Kong Frederik omgivet, for uden af sin trofaste Hustru, af samtlige Hofembedsmænd, Lægerne og alle sine gamle Tjenestefolk. Den dybe Smerte, der beherskede alle, gjorde et gribende Indtryk. Enhver følte, at nu forestod der Danmark trange Tider.

Dødsattesten var saalydende:

— »Efter at Hs. Majestæt Kong Frederik den Syvende havde ligget syg paa Glücksborg Slot i seks Dage, angreben af en sig hurtig udbredende Rosen i Ansigtet og paa Hovedet, ledsaget af en heftig Fieber og konsensuelle Hjærnetilfælde, endte denne Sygdom med Døden den 15de November Kl. 2,35 om Eftermiddagen.

Ifølge en af Hs. Majestæt, den ~~højserlige~~ Konge, ved en tidligere Lejlighed given udtrykkelig mundtlig Ordre blev intet foretaget med det afsjælede Legeme, der forblev urørt liggende i den Seng, hvor Døden endte ~~den højserlige~~ Konges Liv.

Hermed anser vi vor Gærning og vort Hverv for afsluttet og overleverer den ~~højserlige~~ Konges Lig til Hofmarskalken til videre Varetagelse.

Glücksborg Slot d. 15. Novbr. 1863.

J. Lund.

J. C. A. Bock. «

Om Natten blev Kongens Lig liggende i Sovegemakket under Bevogtning af Adju-

tanterne og de vagthavende Gardeofficerer. Næste Dags Aften blev Liget i Overværelse af samtlige Hofkavalerer og Officianter nedlagt i Kisten samt hensat i det saakaldte røde Gemak, der var blevet omdannet til interimistisk Sørgeværelse:

Nu svæver Taager om Kongens Borg,
 Nu taler de Klokker om Danmarks Sorg,
 Og højt de forkynder, hvad Landet led,
 Saa Malmen er færdig at briste derved.

— — — Mandag den 30. November 1863 førtes Kongens Lig fra Glücksborg til Flensborg. I Spidsen af Toget kørte Amtmand, Baron Wedell og Hofmarskal Løvenskjold. Saa kom marcherende Fødgardister, Gendarmofficerer og Forstembedsmænd, Livberideren og Livsadelknægten. Derpaa Ligvognen, omringet af beredne Generaler og Oberster, Adjutanter og Staldmestre. Bagefter en uendelig Række Vogne, fyldte med Fjerhatte og guldbroderede Uniformer, fløjlsnavede Gejstlige og vejrbitte Sølulke. Dog, større Betydning havde det, at Befolkningen i saa ualmindelig Grad lagde sin Deltagelse og Sorg for Dagen. Ved hver Landsby, Toget passerede, stod Hundreder af alvorlige Bønder, grædende Kvinder og nyfigne Børn, som afsang Salmer. Og for hver By, man mødte, øgedes Følget. Stille og jævnt vandrede Bønderne bagefter de Galoneredes Vogne. Der fandtes blandt disse Mænd dem, som i den afdøde Konge saá Danskhedens bedste Støtte, og der saas slesvig-holstenske Angelboere, som trods

alt havde en lille Klat tilovers for »Bondekongen«, Menigmands fuldtro Ven.

Mørket er faldet paa, da man nærmer sig Flensborg. Nu tælles Følget i Tusindvis; det er støtte Borgere og stoute Bønder. Saa løftes Kisten af Vognen. Mænd i Vadmelскоfter, Mænd med ru Arbejdsnæver løfter højt de afsjælede Rester af den sidste og mest elskede Oldenborger. Sønderjydske Bønder bærer Kong Frederik gennem Flensborgs Gader.

En klam, kold Taage hviler over Byen. Lygternes Lys flakker uroligt, Hundreder af Begfakler flammer osende i den vandmættede Luft. Langs Gaden staar opstillet Tusinder, Byens Lav og Korporationer, St. Knuds Gildesbrødre og Borgergarden i Uniform. Bag dem de tyve Tusinde, mest Kvinder og Børn. Saa talrigt er Følget, at det tager henved et Par Timer at passere forbi.

Ved Bolværket ligger Kongedamperen »Slesvig«. Paa Skibsdækket er rejst et Sørgetelt, beklædt med sorte Tøjer, rigt smykket med Guirlander og Kranse, med den pragtfulde Kristtorns-Guirlande, bunden af flensborgske Damer i vor Lejlighed, og med Husmandskonens beskedne Blomsterkost. Rundt om Teltet staar, ubevægelige som Støtter, Fodgarden paa Vagt. Nordslesvigske Bønder bærer Kongekisten om Bord. Fra Panserskibet »Esbern Snare« lyder dumpe Minutskud. Langsomt hæver Kongeflaget sig mod Gaffelen. Det standser paa Halvvejen:

Kongen er bag Teltets Fold;
Kongen er der — bleg og kold.

Saa glider Skibene ud af Havnen. Men længe, længe bliver den tætpakkede Folkmængde staaende, stirrende i dyb Tavshed efter den Konge, de elskede saa højt:

Ja, Slesvig var det rette Navn
For Kongens Dødningsnække.
Og Slesvig var den rette Havn
Til Hvile sig at lægge.

III. FØR DANNEVIRKE.

Kaptajn Grünwaldt og Carl Steensen-Leth. — Islandske Uldtrøjer og lyseblaa Rytterkapper. — Før Krigen. — »Schleswig-Holstein meerumschlungen«. — Hertug Friedrich VIII. — Christian IX og D. G. Monrad. — General de Meza.

I det flensborgske Præstehjem var »Fædrelandet« det •Blad, gennem hvilket man fik Kundskab om indenrigske og udenlandske Forhold. Men skønt min Fader — som gammel Skandinav og Frihedsmand — beundrede Journalisten Carl Ploug og personlig satte Pris paa ham, saa han dog adskilligt mere nøgternt og skeptisk end Københavnerne paa Danmarks Udsigter, naar Krigen brød løs. Og at Krigen vilde komme, derom var efter Frederik VII.s Død alle enige.

Daglig slugte jeg »Fædrelandet« og »Flensburger Zeitung«, der redigeredes paa tysk, men i dansksindet Aand af den brave Sønderjyde, Dr. Manicus. Var der end meget, der stod mig uklart, derom kunde dog ikke være Tvivl, at Frederik

VII.s Død var en Ulykke, og at Christian IX var en Mand, man ingen Tillid kunde have til — det var jo »Fædrelandet«s Mening. Men hvor dybt end min Fader sørgede over den folkekære Konges Død, har jeg dog aldrig hørt ham udtale sig nedsettende om den ny Konge, hvad mange, især yngre danske Embedsmænd gjorde. Paa den anden Side hørte jeg, naar jeg om Eftermiddagen ledsagede min Fader paa hans daglige Spasereture, mange Udtalelser, som gik i modsat Retning. Ofte traf vi Officerer som General Steinmann og Kaptajn Rovsing. Nyfigen og lydhør, som jeg var, hørte jeg under Diskussionen mangt og meget, som bed sig fast i Erintringen. Paa den ene Side fremhævede baade Steinmann og Rovsing Christian IX.s Paalidelighed og Retsind, og paa den anden Side blev det klart, at det fra et militært Standpunkt stod ilde til med os. Var der end maaske nogen Chance for, at de første Angreb kunde slaas tilbage, i Længden kunde vi ikke holde den langstrakte Dannevirkestilling mod Overmagten. Min Fader syntes vel at stole paa aktiv Hjælp fra Sverrig-Norge og indirekte Støtte fra England og Frankrig, især fra Napoleon III — Italiens Befrier! —, men navnlig Steinmann, der havde Forbindelser ved Hoffet og i diplomatiske Kredse, udtalte atter og atter, at vi maatte være forberedte paa, at alle svigtede os. Om disse Spørgsmaal og om Novemberforfatningen, af hvilken Steinmann var en bestemt Modstander, opstod tidt ivrig Diskussion mellem Præsten

og Generalen. Dog, den førtes i de venkabeligste Former, og selv om jeg ikke forstod meget af det hele og end mindre kan mindes i Detailler, hvad det drejede sig om, det bestemte Indtryk havde jeg, at min Fader, der personlig havde megen Agtelse og Respekt for Steinmann, Dag for Dag saa mere og mere alvorlig paa Fremtiden. I den Retning gik ogsaa Samtaler, han i Hjemmet førte med min Moder, som i det hele tog tungere paa Livet end min Fader, der — Sangviniker, som han var — let lod sig oplive og begejstre.

Snart stod Krigen for Døren. Alt længe havde det tyske Forbund truet med Eksekution; i December 1863 rykkede sachsiske og hannoveranske Tropper ind i Holsten. Langsomt, uden at gøre Modstand, trak den danske Styrke sig tilbage over Ejderen. Omtrent samtidig tog Østerrig og Prøjsen Affære; en forenet østerrig-prøjsisk Hær overskred den 1ste Februar 1864 den slesvigske Grænse — Krigen mellem det lille Danmark og de to Stormagter var begyndt.

— — Alt i December og Januar havde der paa en Maade hersket Krigstilstand i Flensborg. Der var næsten ikke en Dag, uden at danske Tropper marscherede gennem Storegade for at drage Syd paa; ofte havde vi Indkvartering, snart et halvt Dusin Menige, saa en eller to Officerer. Blandt andre kan jeg mindes daværende Løjtnant Grünwaldt, en høj, smuk Mand med et mægtigt blond Fuldskæg. Det var Nyt-

aarsaften, og det første Møde var helt muntert. Næste Møde fandt Sted under sørgelige Omstændigheder — den 18de April i Borgerforeningens Lokaler, hvor de fangne danske Officerer var anbragte. I 1865 var han — den raske Soldat, der vandt Ridderkorset ved Dybbøl — en noget kejtet og forlegen Balkavaller ved en lille Fest, som mine Forældre holdt i Gentofte, hvor de boede et Aarstid. Sidste Gang, jeg traf Grünwaldt, er vel en Snes Aar siden, i en Cigarbutik paa Frederiksborggade. Han, der var ret uforandret, havde nu taget sin Afsked som Kaptajn og dyrkede Malerkunsten.

En Dag hændtes det, at vi spaserede ud ad Kobbermøllen til. Et Dragonregiment kom Nord fra. Folkene saa raske og fornøjede ud, men der var dem, der under den lyseblaa Kappe kun havde en islandsk Uldrøje. Min Fader, der fra Ungdommen af var vant til at færdes paa Hesteryg, gjorde mig opmærksom paa, at Hestene for en stor Del var ganske utilredne. Saa lød en munter Røst: Goddag, Pastor Graae, og en ung, dunhaget Kæmpe, der havde en Bjørneskindspels over Officersuniformen, holdt sin Hest an. Det var en Søn af Ungdomsvennen, Kammerherre Vincens Steensen-Leth til Steensgaard — Løjtnant Carl Steensen-Leth. Han deltog senere i Hegermann-Lindencrones Tøgt til Morsø. Dør var ingen militære Laurbær at høste, men han vandt det, som var bedre: En elskværdig Hustru, Frøken Petra Gjedde, og en dejlig Ejendom, det gamle Høiris.

Nu er den unge Løjtnant fra 64 Kammerherre og Ritmester, Amtsraadsmedlem og Formand for Morsø Landboforening, iøvrigt — trods sine konservative Anskuelser — saa afholdt af Befolkningen, at der den 5te Marts 1912 (paa hans 70aarige Fødselsdag) blev afsløret en Statue, hvortil baade Partifæller og Modstandere havde ydet Bidrag.

Vore Troppers Uniformering var overhovedet meget mangelfuld. Man kunde se Kompagni efter Kompagni, bestaaende af Reservemandskab, iførte lange, lyseblaa Dragonkapper, som dækkede ikke over en reglementeret Infanteriuniform, men over en islandsk Uldtrøje. Og jeg har set Trænkonstabler paa Forspandsheste med blaa Vadmelbenklæder, som idelig gled op, da de hverken havde lange Støvler eller Stropper i Benklæderne.

Paa hel anden Vis anede man, at Krigen var nær forestaaende. Hidtil havde man i Latin- og Realskolen ikke mærket stort til, om Forældrene var slesvigholstenske eller dansksindede. Jeg havde haft gode Venner baade i den ene og den anden Lejr. Med et Slag blev alt forandret; der indtraadte paa en Maade Krigstilstand mellem danske og tyske Drengene. Og jeg er aldrig bleven saa forbauset, som da en af mine nærmeste Omgangsvener, en lang, hvidhaaret, bleg Fyr ved Navn Nissen afslørede sig som en arg Hjemmetysker — han hørte hjemme i Sundeved. De mere prominente slesvigholstenske Flensborgere, der hidtil af Forretnings- og Embedshen-

syn havde baaret Kappen paa begge Skuldre, begyndte nu ogsaa at tone rent Flag, omend i Begyndelsen forsigtigt. Man kunde jo aldrig vide, om ikke alt blev ved det gamle, som efter Treaarskrigen: Slesvig-Holstenerne, der gennemgaaende var nationalliberale — i tysk Forstand —, havde ingen Tillid til Prøjsen og Statskupministeren, Junker Otto von Bismarck. Kom man ved Aftenstid ned i den sydlige Del af Byen, i Angelbogade eller udenfor Rødeport, da hørtes »Schleswig-Holstein meerumschlungen« sungen ikke alene af Drengeskarer, som forsvandt i Mørket, naar Politi eller Militær nærmede sig, men ogsaa bag nedrullede Gardiner af slesvig-holstenske Købmandsdøtre. Og rent galt blev det, da den augustenburgske Prætendent slog sig ned i Kiel, hvor han holdt et Slags Hof. I al Hemmelighed listede mer eller mindre fremragende Slesvigholstenerne sig ned i Holsten for at gøre deres Hoser grønne hos den præsumptive Landsherre. D'Herrer var dog saa fornuftige først at vende tilbage, da Dannevirke var rømmet og de prøjsiske Tropper rykket ind i Flensborg.

En kort Skildring af Prætendentens Liv og Personlighed turde her være paa sin Plads:

— Der hviler i Reglen et vist tragikomisk Skær over uheldige Tronprætendenter, og paa dette Skær er ogsaa strandet den augustenburgske Prætendent fra 1864, den saakaldte »Herzog Friedrich VIII von Schleswig-Holstein«.

Af Portræter at dømme har Hertug Friedrich haft den saakaldte augustenborgske Næse. Denne Næse, der er stor og velformet, skyldes dog hverken nogen Augustenborger eller anden fyrstelig Person, men er af ganske borgerlig Oprindelse og stammer fra Hertugens Oldefader. Hertugens Bedstemoder var jo Prinsesse Louise Augusta, Datter af Karoline Mathilde og Struensee. Rent ydre set er det overhovedet paafaldende, som den augustenborgske Kronprætendent ligner Oldefaderen. Derimod synes det ikke, at han har arvet dennes Begavelse og Statsmandsevne.

— — — Hertug *Friedrich Christian* er født den 6te Juli 1829 paa Augustenborg. Han var et svageligt og ikke synderlig begavet Barn. Da Moderen var en født Komtesse Danneskjold-Samsøe, taltes i Familie-kresen afvekslende Tysk og Dansk. Børnene fik en grundig og ret alsidig Opdragelse, og samtidig blev de fra den tidligste Barndom proppet med Beretninger om Augustenborgernes Arveret til Hertugdømmerne, jfr. Prof. *K. Erslev*.

Saa kom 1848, og den 19aarige Augustenborger blev straks udnævnt til Løjtnant i den slesvig-holstenske Hær. Nogen egenlig krigsmæssig Uddannelse fik han ikke, og det synes overhovedet, som om den militære Løbebane ikke har ligget for ham. Naar Vaabnene hvilede under Trearskrigen, søgte han ikke at uddanne sig yderligere som Militær, men hørte Forelæsninger ved Kiels Universitet og foretog Rejser i Udlandet i agitatorisk Øjemed. En

Tid blev han anvendt til Kontorarbejde, senere attacheret den slesvig-holstenske Hærs Hovedkvarter. Skønt hans Biograf omhyggeligt meddeler, at Augustenborgeren har deltaget i Slagene ved Slesvig og Dybbøl, Kolding, Fredericia og Isted, gives dog ingen som helst Antydning af, at han i nogen Henseende har udmærket sig eller udsat sin Person for alvorlig Livsfare. Dog hedder det sig, at en dansk Geværkugle under Fredericiaslaget skal have strejft hans Sabelskede.

Efter Treaarskrigen studerede han et Aarstid ved Universitetet i Bonn, hvor han under Professor Dahlmanns Vejledning blev bestyrket i de slesvig-holstenske Læresætninger. Et Aarstid eller saa var han ogsaa prøjsisk Officer og avancerede til Major, skønt han paa Grund af vaklende Helbred i Reglen anvendtes til lettere Adjudanttjeneste og jævnlig havde maanedlang Orlov. I 1856, da han blev gift, udtraadte han af aktiv Officerstjeneste og levede saa et stille Familieliv som Godsherre til Dolzig.

— — De augustenborgske Godser var i 1848 blevne beslaglagte, og Augustenborgerne var Landsforviste, men paa Grund af Henvendelse fra det prøjsiske Kongehus' Side blev der i 1852 tilbudt den gamle Hertug Christian August en Affindelsessum paa en 6 Millioner Kroner. Underhandlingerne med Hertugen førtes af Bismarck, den Gang Forbundsgesandt i Frankfurt, og Hertugen erholdt Pengene mod, at han ved sin fyrstelige Ære forpligtede sig til for

sig og Familie intet at foretage mod den danske Stat og den projekterede Tronfølgeordning. Alle Mennesker, deriblandt ogsaa Bismarck, opfattede selvfølgelig dette fyrstelige Æresord som bindende ogsaa for Sønnerne, og der var heller ingen af dem, som protesterede. Først i 1857 mødte Hertug Friedrich frem med en offentlig Erklæring, hvori han fastholdt sine formenlige Arverettigheder. Og da Frederik VII døde, afstod den gamle Hertug sin Arveret til Sønnen, der ved en offentlig Proklamation meddelte de tyske Hoffer, at han som Hertug Friedrich VIII havde bestegyet Tronen i Hertugdømmerne.

Iøvrigt holdt Friedrich VIII sig forsigtigt tilbage og indskrænkede sig til i Gotha at føre et Slags Hof, hvor et Par gamle Slesvigholstenere agerede Ministre. Der var endog en Krigsminister, skønt den slesvigholstenske Hær kun eksisterede paa Papiret. Da de tyske Tropper havde besat Holsten, listede han i al Hemmelighed under Navnet »Baurat Nolten« over Elben og arriverede den 31. December 1863 til Kiel, hvor han i en beskeden Villa tilbragte et Par Aarstid' beskæftiget med at modtage slesvigholstenske Deputationer, give Middagsselskaber og gaa i Teater, bearbejde den tyske Presse og de tyske Smaahoffer samt dels personlig og dels gennem »Gesandter« underhandle med Kong Wilhelm og Bismarck. Iøvrigt var det selvfølgelig de tyske Civilkommissærer, som regerede i Hertugdømmerne, og af disse blev han kun betragtet som Privatmand.

Det var i det hele en temmelig latterlig Rolle, han i de Aar spillede, og han øvede ingen som helst Indflydelse paa Tingenes Gang, selv om han ved sin jævne og elskværdige Optræden vandt nogle Kielere og andre holstenske Bybeboere, som følte sig smigrede ved at komme til Taffels ved »Hoffet«.

Medens Bismarck intet Øjeblik for Alvor havde tænkt paa at lave et nyt tysk Hertugdømme med Friedrich VIII som Regent, stod Kong Wilhelm til en Tid vaklende og uvis overfor Augustenborgerens formenlige Legitimitet. Men da gamle Wilhelm ved Erobringen af Dybbøl og Als' Overrumpling havde faaet den første Slurk af Sejrsbægeret, saa svandt Betænkelighederne i samme Grad, som Lysten til at annektere Slesvig og Holsten steg. Og da de prøjsiske Kronjurister havde underkendt Augustenborgerens Arveret, fulgte Wilhelm villigt Bismarcks Raad, og dermed var Friedrich VIII's Rolle udspillet.

Da det trak op til Krig mellem Prøjsen og Østerrig, forlod han ilsomt Holsten for ikke at blive arresteret af de indrykkende Prøjsere. Fra da af og indtil sin Død levede Augustenborgeren som Privatmand, uden dog at lade sig bevæge til at give Afkald paa Arveretten til Hertugdømmerne. Faa Maaneder før hans Død (14de Januar 1880) indlededes dog Underhandlinger i saa Henseende, da en Forbindelse mellem Datteren Auguste Victoria og Prins Wilhelm (Wilhelm II) var projekteret, men Døden hindrede den formelle Afslutning.

Senere har hans ældste Søn, Hertug Ernst Günther af Augustenborg givet Afkald paa de saakaldte augustenborgske Rettigheder mod til Gengæld at faa en aarlig Apanage af den prøjsiske Stat samt arveligt Sæde i Herrehuset. Hermed er Augustenborgernes politiske Rolle udspillet, men det synes, at Hertug Ernst Günther har arvet Familiehadet overfor den danske Nationalitet. Derpaa tyder i hvert Fald hans varme Tilslutning til den prøjsiske Regerings Undertrykkelses- og Undtagelseslove overfor de danske Nordlesvigere.

Han skulde betænke, at hans Fader i 1848 foreslog en Deling af Slesvig efter Nationaliteten.

— — — En Februarmorgen 1864 skar »Slesvig«s Dampfløjte skingrende gennem Flensborgfjordens sludfulde, istaagede Halvmørke. Kommandoraab lød, spredte Hurraraab hørttes, saa kraftigere og kraftigere. Det var »Nordens« Smaakøbmænd og Haandværkere, »Bürgervereins« plat-tysktalende, kongetro Borgerskab, som bød Kong *Christian* Velkommen paa Flensborgs omstridte Grund.

Faa Timer efter kørte Kongen, der var ledsaget af Konsejlspræsidenten og Kronprinsen, med Jernbanen til Slesvig for at inspicere Dannevirkestillingen og ved sin Nærværelse opmuntre den Hær, han havde tilhørt i henad en Menneskealder. For anden og *sidste* Gang skulde han som *Konge* dvæle paa Gottorp Slot, Barndoms-hjemmet for den fattige og upaaagtede Prins.

I Banegaardens Venteværelse var forsamlet en Del Embedsmænd. Herom fortæller min Fader følgende i sine efterladte Dagbogsoptegnelser:

— »Kongen, der saa nedslagen ud, sagde til mig:

— Det er en alvorlig Tid!

Jeg svarede ganske kækt:

— Ja, men en retfærdig Sag giver et frit Mod, Deres Majestæt!

I det Øjeblik havde jeg vist mere Lyst til at være Konge i Danmark end Kongen selv. Ved Siden af mig stod den lumske Slesvig-Holstener, Diakonus Dame. Ham havde jeg ofte drillet med, at han dog var en Jyde, siden han var født i Jylland, hvor hans Forældre i sin Tid boede. Kongen tiltalte ogsaa ham paa Dansk, men da han svarede paa Tysk, spurgte Kongen, hvor han var født. Det vilde Gavtyven ikke svare paa, men sagde blot, at han havde boet her i mange Aar. Saa spurgte Kongen atter:

— Er De født i Flensborg?

— Nej, men jeg har opholdt mig her fra Barndommen af.

Dermed slap han ud af den Knibe. Thi, det var aabenbart, at han i min Nærværelse grumme nødig vilde tilstaa, at han var en født Nørrejyde.*

— — Sammen med en Del Skolekammerater var jeg sluppen ind paa Perronen. Skønt 53 Aar er henrundne siden da, har jeg bevaret et uudsletteligt Indtryk af denne Kongefart.

I den pragtfulde Kongewaggon, for aab-

ne Vinduer, stod Side om Side Danmarks Konge og Danmarks Førsteminister. Mod-sætningen var slaaende, virkede rent ud uhyggevarslende paa de forsamlede Flensborgere.

Dér *D. G. Monrad*, hyllet i Bjørneskindspels, med Armene over Kors; selvtillidsfuld og stærk, i fuld Bevidsthed om, at hver Dansk lød hans myndige Vink, bøjede sig for hans mægtige Veltalenhed. Over det farveløse, glatragede Prælatansigt kastedes en næsten dæmonisk Glans fra det skarpe, dybe Blik, der luede frem under svære Bryn. Han lignede et Portræt af Beethoven, der hang i vor Dagligstue, og han mente sig vel selv at være en Statskunstens Beethoven, kaldet til at løse Tidens bundne Kræfter. — — Ved Ministerens Side en slankbygget, fyrretyveaarig Officersskikkelse med fine, sympatiske Træk. Han saa træt og anstrængt ud. Det var, som frøs han, idet han trak den løshængende, blaa Feltkappe sammen om Generalsuniformen. Intet Under! Iskulde og Haan havde han mødt fra Bille-Ploug-Brix's Side i de faa Maaneder, han havde beklædt Tronen. Og i 64 repræsenterede Bille-Ploug-Brix den offentlige Mening ikke alene i København, men i hele Danmark, ja, og saa C. V. Rimestad — Arbejderføreren uden Arbejdere. Halvt nødtvungen havde Christian IX. underskrevet den skæbnesvangre Novemberforfatning.

— — — Om Aftenen i *Bürgervereins* højloftede Lokaler sagde de gamle Borgere

dæmpet, medens Toddyglassene tømtes og fyldtes:

— Man skulde minsæl tro, at den Monrad var Konge og Kongen hans Adjutant!

Samme Dag, som Kongen ankom til Flensborg, overskred de østerrig-prøjsiske Troppemasser Slesvigs Grænse. Ved Ejderen faldt det første Skud.

Dagen efter — 2. Februar — løb Prins Friedrich Karls Elitetropper forgæves Storm mod Mysunde Skanser. Stor Jubel blandt de Danske i Flensborg. Man haabede nu paa, at der vilde vanke braadne Pander, naar Tyskerne foretog et almindeligt Stormangreb paa Dannevirke.

Torsdag Morgen Kl. 8 — 4. Februar — vandrede Skoledrengen med Bogpakken i Haanden og Frokosten i Lommen ad Latinskolen til. Da kom en lille Flok Ryttere ridende gennem Sønderport, i Spidsen en sammensunken, slankbygget Officer med fine, sympatiske Ansigtstræk. Han var ligbleg, saa anstrængt ud. Det var, som havde han Møje med at holde sig fast paa Hesteryggen. Vel rankede han sig op og hilste som den stramme Militær, han var, da Folk undrende stimlede sammen paa Gaden og i Portene, men det var dog en slagen Mand, den Konge, der for *sidste* Gang red gennem det plattysktalende, kongetro Flensborgs langstrakte Hovedgade. Det følte Alle. Og den 14-aarige Knøs anede i samme Nu, at Barndomshjemmet var sin Opløsning nær, at Flensborg var tabt for Danmark.

Paa mange Maader og for mange flens-

borgske Skoledrenge har 64 skaaret Baandet over mellem Fortid og Fremtid, løsnet Forholdet mellem det enkelte Individ og Fædrelandet.

En Hugo af Gyldenfeldt døde for en Snes Aar siden som Stationsforstander i Ramallo, vel en Hundrede Mil fra Buenos Ayres; en Heinrich Ladiges, stammende fra Barnekow ved Wismar og Søn af en kongetro, tysktalende Godsejer i Schwansen, er Farmer i White Salmon, Klikitat County, Washington, og den yngre Broder, Philip Ladiges, boer i Altona og er Generalagent for en bayersk Hypotek- og Vekselsbank. Peter de Roepstorff, der døde 1895, var vel kun bleven Cand. phil., men de filosofiske Brokker, han havde opsnapet ved Rasmus Nielsens Forelæsninger, var dog tilstrækkelige til at skaffe ham en Lektorpost i Brasilien og faa til Ægtemage Donna Amelia de Oliveira da Rocha. En fik som Uhlan begge Ben knuste ved Vionville; en anden forsøgte en tre, fire Gange at tage sig af Dage ved Gift, og saa døde han dog Straadøden; en tredje maatte flygte til Amerika for at undgaa Forbedringshuset; en fjerde hendøser Tiden paa St. Hans. — — —

Dog, Ungdomsminderne lader Tanken strejfe for vidt omkring. Lad os vende tilbage til hin 4. Februardag 1864. Herom fortæller min Fader i sin Dagbog:

»Imorges Kl. 8 saa vi til vor store Forundring Kongen komme ridende fra Slesvig med sit Følge. Om Formiddagen slemme Rygter i Omløb. Det blev sagt,

at man maatte være forberedt paa, at Hæren snart blev nødt til at trække sig tilbage fra Dannevirke. Jeg sagde harmfuldt, at det var kun »Løgn og Sludder«. Man be-
 raabte sig paa Ytringer af Hofmarskal Løvenskjold, Livlægen, Konferensraad Lund og Justitsraad Sally. Branddirektør, Grev Ahlefeldt forsikrede, at han havde hørt det af deres egen Mund. Jeg kunde endnu ikke gøre mig fortrolig med den Tanke, men blev dog urolig. Om Aftenen hævedes den trykkede Stemning noget, da et Par Tusind raske Forstærkningsmænd kom og medbragte et fortræffeligt Humør. De stillede udenfor vore Vinduer og sang lystigt: »Den tapre Landsoldat«. Og saa raabte de: »Det kniber nok hernede, men nu kommer vi gamle fra Præstø Amt.« — —

Næste Formiddag rejste Kongen til Sønderborg. Henad Aften kom General de Meza kørende i sin udpolstrede Wiener-vogn. Han tog ind paa Rasch's Hotel, spillede et Par Symfonier paa et Fortepiano, der stod i Hotelværelset, og gik saa rolig til Sengs.

De vildeste Rygter var i Omløb.

Klokken 10—11 om Aftenen var jeg med min Fader nede i »Colosseum«, der var indrettet til Lazareth, og hvor der laa Saarede fra Mysunde-Træfningen. Lazarethforvalteren betroede min Fader med en hemmelighedsfuld Mine, at der om Natten vilde blive gjort et Udfald fra Dannevirke. Næppe var vi komne ud paa Gaden, før en anden Lazarethforvalter kom hen og sagde:

— Farvel, Pastor Graae.

— Hvorhen?

— Hele Armeen er paa Tilbagetog, sva-
rede han og pegede paa en uendelig Ræk-
ke Vogne, der kørte Nordpaa.

Min Fader stod et Øjeblik som lam-
slaaet, saa sagde han i en rolig Tone:

— Gid Soldaterne maa komme i god Be-
hold til Dybbøl!

Der er Forskel paa at være midt i det
og langt borte.

IV.

DANNEVIRKES RØMNING.

Tilbagetoget. — Frederik Jungersen og Vilhelm Munck. — »Præstens Restauration«. — Den kønne Anna og Jenserne. — Sankelmark. — Liechtenstein Husarerne og den saarede Dragon. — Oberst Scharffenberg.

I 1864 beboede mine Forældre en første Sals Lejlighed i Købmand I. Maacks Ejendom skraas overfor den danske Kirke. Det var et vældigt Kompleks, en af disse gammeldags Købmandsgaarde med Pakhuse, Stalde og et Par Baggaarde munden-
de ud i et lille Haveanlæg, som gik helt ned til Nørre Gaardender, Spaserestien mellem Haverne og den plumrede Mølleaa. Maacks Ejendom er den Dag idag i det væsentlige uforandret, om end Haven selvfølgelig er bebygget. Aaen er ligesaa beskidt som for 53 Aar siden. Da jeg en Novemberdag 1913 i Skumringen vandrede dernede langs Mølleaaen, gjorde det hele Interiør et saa hjemligt og bekendt Indtryk, at jeg næsten syntes at genkende en fed, skabet Rotte, der listede henad de

grønfrønnede Planker. Dog, da jeg kom nærmere, gloede den arrigt paa mig, som vilde den sige: »Ich bin ein Preuße, kennst du meine Farben!«

— — — Natten mellem Fredag og Lørdag (6. Februar) havde jeg vel sovet et Par Timer, da der blev banket stærkt paa Gangdøren. Jeg, der havde drømt om Krig og Mord, fo'r op med et Skrig: »Er Prøjerne der?« — Naa, saa galt var det ikke endnu. Det var Melding om, at der skulde være beredt varm Mad til en Snes Soldater, og i en Fart var hele Familien paa Benene — den bestod af mine Forældre, en Søster paa 4—5 Aar og to Piger, thi en Tante og fire Søstre var umiddelbart efter Krigens Udbrud sendt til København.

Nu blev der travlt, alle Mand i Bevægelse. Min Moder satte Gryder og Pander paa Komfuret, Pigerne og jeg styrtede ud for at gøre vældige Indkøb.

En sær uhyggelig Stemning hvilede over Flensborgs Gader hin Nat. Det var biden-de koldt, hen over de glatte Brosten føg Sneen. Der var Lys i Butikkerne, Lys i alle Vinduer, som var det en straalende Festnat. Men den Menneskemasse, som trængtes i Butikkerne og strømmede hen ad Gaden, var nedbøjet og taus. Dog, der var ogsaa dem, som lo skadefro, arge Slesvigholstenere, som følte, at det nu lakkede til Ende med det forhadte danske Regi-mente.

Helt oppe i den tysksindede Del af Byen i Angelbogade boede Slagter Hildebrandt. Da vi havde gjort et passende Indkøb af Kød og Flæsk og Pølser og kom

ud paa Gaden, viftede en halvvoxen Knøs med en trefarvet Faneklud. I samme Nu fik han en saadan Kindhest, at han trillede rundt i Rendestenen. Det var Stuepigen, den kønne, fuldbarmede Anna, der hævdede Danmarks Ære.

Mistrøstende var det ogsaa at se den milelange Række Trænvogne drage mod Nord, snart kørte de langsomt, da de udasede Heste knap kunde orke frem, snart standsede hele Toget med et Ryk. Helt henne mod Nørreport kunde det ikke komme videre, saa væltede en Vogn, saa styrtede en Hest. Men aldrig saasnart holdt Vogntoget stille, før Flensborgerne, Kvinder og Mænd, gamle og unge, danske og tyske, ilede hen for at vederkvæge Kuskene med Kaffe og Suppe, Smørrebrødspakker og Kümmel.

Udenfor Maacks Gaard holdt vel en halv Timestid en dobbelt Række Vogne. Og da vi naaede hjem med Fødevarerne, var der kommet en uventet og kærkommen Gæst, Cand. theol. *Frederik Jungersen* — den kendte københavnske Frimenighedspræst. Hans tilsneede Kappe laa henslængt over en Stol, selv sad han ved et veldækket Bord, mens Blikdaase og Feltflaske fyldtes med gode Sager. Han stod ved 18. Regiment og havde været med ved Mysunde. Nu kommanderede han som Korporal Regimentets Vognpark. Rent tilfældig var han bleven holdende udenfor Maacks Købmandsgaard, og da han havde hilst paa min Fader en Maanedstid i Forvejen, benyttede han Lejligheden til at af-

lægge en fransk Visit. I Sommeren 1862 havde jeg ofte talt med ham, naar han sad i sin Gyngestol iført en broget Slobrok med den lange Pibe i Munden. Han og Cand. theol. Viberg — senere Præst i Silkeborg — boede nemlig hos min Morfader i den røde Taarnbygning ved Nørrebros Dossering.

Hen paa Natten kom forskellige op, flensborgske Venner, gemytlige Trænkuske og trætte Officerer. Bestemt mindes jeg min tidligere Religionslærer, Pastor *Vilhelm Munck*, der i 1½ Aar havde været Kateket ved den fri danske Menighed. I hans hyggelige Hjem har jeg mangan en Aften været Vidne til det muntre Lune, hvormed han evnede at krydre sine smaa Selskaber, og det var en Fryd for os Unge, naar vi Aar efter Aar var til Juletræ hos ham 3. Juledag. Ingen forstod som han og hans elskværdige Frue, en født Fabricius fra Basnæs Forpagtergaard, at omgaas Ungdom, og hver Gave, vi trak i Tombolaen, var ledsaget af Muncks Husflidsarbejde: Vittige Deviser og Smaavers.

Hin sørgelige Nat kom ikke et Smil over hans prægtige Ansigt.

Endvidere var et Øjeblik oppe i Lejligheden min Fætter, Premierløjtnant *Frits Graae*. Han var Adjutant ved 18. Regiment, var dødtræt, da han havde været til Hest en Snes Timer eller saa, men havde desuagtet ingen Ro paa sig. Efter at have jaget mig i Seng fulgte min Fader med ham til »Raschs Hotel«. Jeg havde Soveværelse ud til Gaden og sov ind un-

der Accompagnement af trampende Fodtrin: Regiment efter Regiment drog forbi.

Da jeg hen paa Formiddagen (6. Februar) kom paa Benene, herskede et ejendommeligt Liv i vor lange, firefags Spise-stue. Paa en Auktion havde min Fader i sin Tid købt et stort Spisebord, ved hvilket der kunde sidde 36 Personer, naar det var udtrukket. Det havde der dog aldrig været Brug for, da mine Forældre ikke gav Middagsselskaber eller overhovedet førte, hvad man kalder selskabeligt Hus. Den Lørdag var der Brug for alle Bordplader, for henad et Par Hundrede Soldater blev bespiste. Det var gaaet saaledes til. Under det Virvar og den Uorden, som herskede paa Tilbagetoget, havde vi slet ikke faaet den bebudede Indkvartering. Da min Fader var paa Vej til Kirkegaarden, hvor han skulde holde Tale over faldne Krigere, spurgte et Par Soldater, hvor de kunde faa noget at spise. De henvistes til vort Hjem, og da de blev godt beværtede, henledte de Kammeraters Opmærksomhed paa »Præstens Restauration« — der var nemlig dem, som vilde betale for Kosten.

Ja, det var et underligt Liv, som herskede i det Spisehus. Rundt om var henslængt Kapper, Tornystre og Geværer, og ved Bordet sad trætte Mænd, der alligevel, saasnart de havde faaet en Bid Mad og en Snaps til Livs, fik det jævne Humør op, som er særegent for danske Feltsoldater. Dog, der var dem, som var saa udmattede, at de tog sig en lille Middagssøvn paa

Sofaer eller Stole eller paa Gulvet; en enkelt kom til Sengs et Par Timer. Andre tog Fodbad og fik Lærredsklude om de hudløse Fødder. Og Opvartningen gik med Liv og Lyst, vi tog alle fat, ingen dog med større Iver end min lille Søster Ingeborg — alles Yndling — og den kønne Anna, der ikke var fri for at kokettere saa smaat med Jensenne. Hun havde i en Fart klædt sig paa, som skulde hun varte op til fint Selskab, og nydelig saa hun ud med den kortærmede sorte Kjole, det snehvide Smækforklæde og den fikse Tylskappe. — — —

Det var dog langt fra alle Soldater, som fik Tid og Lejlighed til en Timestid eller saa at komme ind i et varmt Værelse og faa en Portion varm Mad. Rundtom paa Fortouget laa Mænd med fuld Oppakning henslængt paa den snedækte Stenbro, mens Flensborgerne paa alle Maader søgte at skaffe de forkomne og sultne Folk varm Spise og Kaffe samt en Bid Brød og en Kümmel med paa Rejsen. I Karl Larsens banebrydende Arbejde: »Et Folk i Krig« har en 20aarig Reserveløjtnant givet en karakteristisk Skildring af Opholdet i Flensborg: »— — Kl. 10 næste Morgen var vi i Flensborg, hvor vi fik en Modtagelse, hvis Lige jeg aldrig har kendt. Soldaterne fik alt muligt: Kaffe, varm Middagsmad, Øl, Cigarer osv. Jeg fik Middagsmad to Steder; det ene Sted en ypperlig Bøf og en hel Flaske mageløs Rødvín foruden Kaffe og Cigarer. Et saadant Virvar, som der var i Flensborg, har

jeg aldrig set, men jeg har ikke Tid til at beskrive det. Da vi afmarscherede efter 4 Timers Hvile, stormede Folk ud med Brød, Tobak, Øl osv., som de gav Soldaterne.◀

— — — Hen paa Eftermiddagen gik der Rygter om en hæftig Træfning Sønden for Flensborg. Nu kunde jeg ikke længer holde mig inden fire Vægge. Ned paa Gaden, hvor jeg traf en 2—3 Kammerater: Christian Christiansen fhv. Overrettsagfører, nu Forretningsmand i de Forenede Stater; Ingvar Rasch (»Raschs Hotel«) død af gul Feber som Plantageforvalter paa Jamaica; Sophus Blom, død som Postfuldmægtig. I en Fart gik det nu hen ad Rødeport til. Der saa jeg de første fjendtlige Fanger, tre Liechtenstein-Husarer paa smaa spinkle Heste. De sortsmudsede Ungarere med de skidengraa Kapper saa helt uhyggelige ud: Den ene havde et blodigt Tørklæde om Hovedet, en anden Armen i Bind. Videre hen ad Slesviger-Chausseen, hvor vi lidt udenfor Byen mødte 8. Brigade, der havde dækket Retræten, indtil den nu ved Sankelmark var bleven optaget af 7. Brigade (11. og 1. Regiment). I Spidsen den af alle raske Flensborgerdrengene beundrede Oberst *Ulrich Scharffenberg*.

Omkring 1860 garnisonerede han i Flensborg, og paa en Maade var jeg opflasket med Fortællinger om Scharffenbergs Bedrifter i Treaarskrigen, for i Barndomsaarene fortalte min Fader mig ofte Træk, der vidnede om hans Tapperhed og raadsnare Koldblodighed: Under Slaget

ved Slesvig tog han med et Halvkompagni et halvt Hundrede Slesvig-Holstenere til Fange, idet han ved at kommandere paa Plattysk i den halvmørke Skov fik dem narret Nordpaa. Og saa var der Fortællingen om Kampen i Oversø Mose, hvor han lod Mandskabet smide Tornystrene i Moradset og staaende paa disse danne Karré mod det fremstormende Rytteri.

Overalt udmærkede han sig: Ved Fredericia, hvor han under Stormen paa de slesvig-holstenske Skanser blev haardt saaret, og i Istedslaget, hvor han med Bravur førte sin Bataillon til Sejr.

— — — Scharffenbergs magre senede Skikkelse var af Middelhøjde og gjorde ikke noget imponerende Indtryk, naar han var civilklædt. Nej, det barske Ansigt med det skarpe Blik under svære Bryn og den sorte nedhængende Moustache kom først til sin Ret, naar det indrammedes af Uniformen. Helst skulde Scharffenberg ses i Spidsen for sit Korps, højt til Hest paa den dansende blankbrune Blodshoppe. Som han sad dér urokkelig i Sadlen, uden at et Smil mildnede de markerede Træk, forstod man, at han evnede at gennemføre jernhaard Disciplin, men man forstod ogsaa, at Soldaterne blindt og med Tillid fulgte denne Troppefører.

Scharffenberg var en ægte Officerstype af den gamle Skole, og Ungkarl, som han var, havde han vist ingen Interesser udover de militære. Paa patriarkalsk Vis tog han sig af sine Officerer og sine Soldater, kunde, naar det kneb for en eller

anden, være hjælpsom og godgørende, men Mukken i Gelederne det taalte han ikke, og det bød man ham heller ikke, for det strænge Ydre skulde nok indgyde Respekt. Det var dog ikke altid, at han viste den laadne Side ud. Han var jævnaldrende med min Fader, som havde truffet ham i Ungdomsaarene, hvad enten det nu var hos Dr. Mansa i København eller paa Langeland. Og naar de to 50-aarige Mænd opfriskede gamle Minder, kunde Scharffenberg baade le hjærteligt og smile venligt.

— — — Videre og videre vandrede vi Drengene hin mindeværdige Lørdag. Som var det igaar, staar lyslevende for mig en saaret Dragon. Han kom gaaende støttende sig paa Pallasken, hvis Klinge var knækket, en undersætsig Kæmpe med blond Fuldskæg. Den højre Arm bar han i Bind, et Sabelhug havde sat Mærke i Hjelmen, men sindigt spaserede han ad Flensborg til bakkende paa en Landmandspibe.

Nu hørtes Kanonernes Drøn og Geværskudenes Skratten. Vi var vel knap en halv Mil fra Sankelmark, kom vi op paa Bakken derhenne, maatte Kampen kunne iagttages. Videre frem uden klar Forestilling om, at vi var udsatte for alvorlig Fare. Saa lød et elskværdigt-kommanderende: »Vil I se til at skrubbe hjem, Drengel!« Det var A. D. Jørgensen og Collaborator Monrad, som kom nedad Bakken, hvorfra de havde skimtet Kampen.

Næppe var vi naaede hen paa Sønder-

torv, før Hornsignal lød; Fra Gader og Stræder, Porte og Gange strømmede 8. Brigades Mandskab sammen paa Torvet. Der kom Scharffenberg sprængende paa sin blankbrune Blodshoppe; den stejlede vildt, men som en Støtte sad han i Sadlen. Et Kvarterstid efter drog de udmattede Tropper, der lige var rykkede ind i Byen atter ud gennem Rødeport. Overalt hørte man nu udtale Bekymring for, at det skulde komme til Gadekamp i Flensborg. Saa var der en gammel flensborgsk Borger, som paa sit trohjærtige Plattysk sagde:

— Det er Scharffenberg, der holder Bakkerne der Søndepaa besatte; den Karl skal nok holde Tysken borte.

Straks var Folk beroligede — saa rodfæstet var Scharffenbergs Ry som en snarraadig og heldig Troppefører!

V.
UNDER TYSK REGIMENTE.

De første Uhlaner. — Feltmarskal Wrangel og Slesvig-Holstenerne. — Politimester Hammerich og Hr. von Zedlitz. — General Falkenstein og Oberst Podbielski. — Prins Friedrich Karl og General Gablenz. — Den engelske Hestehandler og gamle Wrangel. — Oberløjtnant von Fuchs. — Vinhandler Colding og de arresterede Præster. — Paa Slagmarken.

Det var hundekoldt Søndagen den 7. Februar. Snestormen føg henad Storegade. Saa lød Kl. 8 om Morgenen Raabet: — Prøjserne er der!

I en Fart ud af Sengen og hen til Vinduet. Langs Husrækken vaklede fremad en saaret dansk Infanterist, støttet af en Kammerat. Nogle Hundrede Skridt længere mod Syd kom farende i Galop henover de sneglattede Brosten tre Uhlaner. I Spidsen en purung Officer med Revolveren i den højre, saa to Menige, fra hvis Lansespids der sorthvide Vimpel flagrede. De danske Soldater stod ikke til at redde. Men i det samme snublede Uhlanofficerens Hest. En Port aabnedes. Sol-

daterne slap ind, og for Næsen af Prøjserne smækkede Porten i. Uhlanerne bandte og skældte, bankede paa med Lanserne. Ingen svarede. Saa fo'r de videre i strakt Karriere. Snart fyldtes Gaden med tysk Kavalleri, blaagule Uhlaner og røde Zietenhusarer, derimellem et Par højere Officerer, som sagdes at være den unge Storhertug af Mecklenburg og den gamle Prins Albrecht. En Timestid efter vendte Uhlanerne tilbage, drivende foran sig fangne danske Soldater.

Kl. 12 kom Feltmarskal *Wrangel* i Spidsen for den prøjsiske Garde. Saa en uendelig Række Militær: Kæmpemæssige Kyradserer og paa vævre Heste sortsmudsede Liechtenstein-Husarer; stramme, prøjsiske Infanterister; i Løb de smaa Tyrolerjægere med Fjer i Hatten; saa det ungarske Regiment »Belgien« i hvide Frakker og snævre blaa Benklæder. — — —

Det var et ynkeligt Syn at se *Wrangel* i Kyradserernes prunkende Skrud. En lille indskrumpen Mumie, der med synlig Møje holdt sig oprejst i Sadlen. Der var ikke Spor tilbage af den raske Ritmester fra den tyske Frihedskrig 1813. Den *Wrangel*, der i 1848 havde sejret ved Slesvig og senere haandhævet Belejringstilstanden i Berlin, var en Ruin, der indbød til Latter eller Medlidenhed. En 80aarig Olding, der halvt gik i Barndom. Han var sat i Spidsen for den prøjsisk-østerrigske Hær, fordi Østerrigerne kun vilde finde sig i prøjsisk Overkommando, naar denne beklædtes af en ældre, krigserfaren General. — —

Wrangel blev paa en Maade snart populær i Flensborg. Naar han færdedes ude, indlod han sig nemlig i Passiar med alle og enhver. Han tiltalte gamle og unge »mein Kind«, men hændtes det, at Vedkommende ikke straks forstod hans Gammelmandstale, blev han grov og kunde f. Eks. overfuse en fattig Kone med Udtryk som gamle Natugle eller lignende. Dagen efter sin Ankomst til Flensborg modtog han en slesvig-holstensk Deputation. Ordføreren, Cand. theol. Hansen, anmodede i svulstige Ord om, at Wrangel vilde virke for, at deres elskede Hertug Friedrich VIII maatte blive Landets Hersker. Endvidere rettede han et voldsomt Angreb paa de danske Embedsmænd, om hvilke han sagde: »Sie müssen alle weg«. Wrangel hørte roligt paa den lange Tirade og svarede saa meget diplomatisk:

— »Børn, jeg vil sige Jer noget. Naar Kuglen er ude af Løbet, — flyver den —, hvorhen? det ved Du ikke, det ved alene Gud, og nu adjè Børn!«

Slesvigholstenerne var ikke synderlig tilfredse med dette Orakelsprog, og værre blev det, da Wrangel barsk afviste ethvert Spørgsmaal om Politimester Hammerichs Afskedigelse.

Hammerich havde gjort en enestaaende Karrière. Som 18aarig Kielerstudent gik han frivillig med i Treaarskrigen og avancerede til Premierløjtnant efter Slaget ved Isted. Saa hang den unge, ærgerrige Mand Sablen paa Væggen og tog atter fat paa Ju-raen. I 1853 absolveredes den nyskabte

dansk-slesvigske Embedseksamen, samme Aar blev han udnævnt til Borgmester i Eckernförde. Det skal ikke fragaas, at hans Ungdommelighed og Hidsighed til Tider løb af med ham, men han slap dog nogenlunde helskindet fra det halsbrækende Vovestykke, som det unægtelig var at anbringe en 23aarig Mand paa en overordnet Øvrighedspost i en arg Slesvigholstener-Rede. Men der var Mangel paa loyale Jurister, som kunde Tysk, og saa havde den raske unge Kielerstudent i Krigsaarene haft Lejlighed til at vinde *Frederik VII.* Dennes Bevaagenhed gav sig iøvrigt til Tider Udslag under ret groteske Former.

Der var en eller anden Festlighed paa Glücksborg Slot. Kongen morede sig med at skære Stegen for, og da Forskærerkniven ikke var ham tilpas, raaber han over Bordet:

— Hør, Du Hammerich, lad mig laane din Dolk.

Efter at have brugt Dolken siger han Tak for Laan og fæster samtidig — blussende af Vin og Mad, som han var — sit Ridderkors paa Hammerichs Bryst. Men da pinlig Tavshed breder sig ved Bordet, tager Frederik VII. sig sammen og siger med det vindende, forsonende Smil, som *kunde* staa til hans Raadighed, naar han havde forløbet sig:

— Ja, ja, Hammerich, Du skulde have haft det for længe siden. — Du har fortjent Ridderkorset paa Slagmarken ved Isted.

I 1856 blev Hammerich Herredsfoged i Angel, og det fortælles, at han skal have haft en egen gevorben Maade at tage de stormægtige Angelbobønder paa. I hvert Fald, han havde saa megen Avtoritet, at det i 1859 blev betroet ham at være Politimester i Flensborg, Slesvigs vigtigste Handelsby samt Sæde for Stænderforsamling, Appellationsret og Generalkommando. Der var vel mangan en gammel skimlet Bureaukrat, som foragedes over den unge, livlige Politimester, men han forstod at hævde sig og var ikke alene respekteret, men i Grunden ret afholdt af den slesvigholstenske Købmandsstand. Med de dansk-sindede, plattysktalende Smaaborgere stod han paa en fortræffelig Fod og var en velset Gæst ved »Bürgerverein«s Fester.

Saa kom Krigen og de uhyggelige Dage efter Dannevirkes Rømning. Naar der ikke i Flensborg forefaldt Optøjer af alvorligere Beskaffenhed, da skyldes det for en Del Hammerich, hvis militære Apparition var faldet i General *Wrangels* Smag. Den 80aarige Olding, der iøvrigt halvt gik i Barndom, lyttede til den danske Politimesters Raad og viste denne megen Velvilje. Wrangel titulerede ham saaledes »mein Kind« og spaserede med ham paa Gaden for at styrke den vaklende Avtoritet. Saa ankom et Par Dage efter Tyskernes Indtog det østerrig-prøjsiske Civilkommissariat, Friherrerne von Revertera og von Zedlitz, og Piben fik en anden Lyd: 13de Februar blev Hammerich afskediget.

Forholdet mellem Wrangel og Hr. von

Zedlitz, der havde været Politipræsident i Berlin, skal have været højst humoristisk. Ofte gav Wrangel Befalinger, som slet ikke kunde udføres eller stod i grel Modstrid med Zedlitz's Instrukser. Naar han saa gjorde Indvendinger, svarede Wrangel:

— Hr. Præsident von Zedlitz! Jeg er Feltmarskallen og har erobret Landet med Sværd i Haand. Det er mig, som befaler her. Og Du skal lystre, og dersom Du ikke lystrer, lader jeg Dig skyde!

Saa sagde Zedlitz smilende: »Zu Befehl«, men gjorde alligevel, hvad han vilde. I Nødstilfælde telegraferede han til Berlin, og naar der saa kom Ordre derfra, brummede Wrangel: »Janz jut!«

Om Wrangels Optræden i 64 verserer et Utal af Anekdoter, som giver et kuriøst Billede af den gamle Konfusionsmager. En Del findes i Prins Kraft zu Hohenlohe-Ingelfingens Memoirer. Prins Hohenlohe, den bekendte prøjsiske Artillerigeneral — Chlum, Metz, Sedan og Paris's Bombardement — var i 64 attacheret Wrangels Stab med det Formaal at give direkte Indberetninger til Kong Wilhelm:

— Saalænge Wrangel endnu var i Berlin, spillede han den elskværdige overfor sine Stabsofficerer. Aldrig saasnart var han ankommen til Hæren, før han behandlede alle med den mest udsøgte Grovhed. Ikke mindst gik det ud over Generalstabschefen, General Falkenstein, og Generalkvartermesteren, Oberst Podbielski. Snart stod begge paa en saa spændt Fod med Wrangel, at han sagde »Nej« til alle deres

Forslag. Den eneste, som havde den Gamles Fortrolighed, var Major Stiehle af Generalstabten. Denne Officer var selvfølgelig saa fornuftig i Forvejen at konferere med Falkenstein og Podbielski. Derefter raadslog han med Wrangel i Overensstemmelse med disses Udtalelser. Indenfor Generalstabten var det ogsaa den almindelige Mening, at Feltmarskallen vilde berede Hæren langt flere Bryderier end hele den danske Armé.

Den 30te Januar var der Krigsraad, som overværedes af de kommanderende Generaler, Friherre von Gablenz og Prins Friedrich Karl. Wrangel holdt først en konfus Tale. Saa gav han Ordre til, at man 1ste Februar skulde forcere Ejderen, gaa løs paa Fjenden og erobre Dannevirke-Stillingen. Det var hans faste Beslutning om Aftenen den 1ste Februar at sove paa Gottorp Slot. Prins Friedrich Karl og Gablenz saa smilende til hinanden og svarede: »Zu Befehl.« Men aldrig saasart havde Wrangel trukket sig tilbage, før de tog hen til Falkenstein for at konferere med denne. Tilfældigvis erfarede Wrangel, at der forhandlede bag hans Ryg, og rasende herover beordrede han Falkenstein til sig for at hindre yderligere Konference. Fra det Øjeblik af nærde han et glødende Had til sin Stabschef og benævned ham aldrig andet end »den gamle Rænkesmed«. — —

Den 25de Februar inspicerede Wrangel de præjsiske Forposter, som stod Nord for Kolding. Hans Blik falder paa en Husmandshytte, som ved Hjælp af solide Bjæl-

ker var omdannet til et Blokhús. Pludselig faar han en napoleonsk Indskydelse og raaber:

— »Ingeniørløjtnant Scheibert! Inden 24 Timer skal dette Blokhús være bombefast. Ellers hugger jeg Hovedet af Dig. Oberst von Winterfeld skal stille det fornødne Mandskab til Din Disposition.«

Scheibert svarede ganske rolig: »Zu Befehl«. Derpaa vendte han sig om til Oberst Winterfeld og sagde:

— »Jeg forlanger straks 1000 Mand, der staaer til min Raadighed i 24 Timer.«

Men saasnart Wrangel var borte, rev han Taget af Huset og lagde Jernbaneskiner ovenpaa. Saa meldte han, at Blokhúset var bombefast overfor Feltskyts. Hermed var Wrangel tilfreds, idet han bemærkede:

— Det er helt godt, for Fæstningsskyts kan man jo ikke vente.

En anden Dag stod Wrangel ved Hotelvinduet i Kolding. Der lød Hestetrampen paa Gaden. Det var en engelsk Hestehandler, som havde indkøbt en Del Heste for engelsk Regning.

— De Heste er mine, raabte den Gamle. Og det hjalp ikke, at Falkenstein forestillede ham, at Hestene var engelsk Ejendom og ikke kunde beslaglægges.

— »Løjtnant Kalnein«, brølte Marskalen, »straks ned paa Gaden! De Heste konfiskerer jeg til Fordel for det flyvende Hestelazareth — saaledes kaldte han det flyvende Hestedepot, fordi der var saa mange syge Heste —, og De, blaa Oberst,« hen-

vendt til Podbielski, »De behøver slet ikke at ryste paa Hovedet.«

Da Podbielski meget bestemt svarede, at Beslaglæggelsen vilde afstedkomme Forviklinger med den engelske Regering, og at han dog vilde blive nødt til at udlevere Hestene, blev den Gamle helt rasende:

— »Du skal ikke komme til at udlevere dem. Jeg har erobret Landet med Sværdet, og hvad der er der, er mit.«

Kort efter skred den engelske Regering ind. Ikke alene blev Hestene tilbageleverede, men der blev ogsaa betalt en Pengesum i Erstatning. — —

— — — — Som ovenfor berørt var gamle Wrangel paa en Maade ret populær i Flensborg, og det maa siges, at han i Proklamationer og Privatsamtaler advarede mod Demonstrationer af enhver Art, det være sig nu fra slesvigholstensk eller dansk Side. Under Krigen skete iøvrigt ikke Uordner af nogensomhelst Betydning. Paa Søndertorv blev Prinsen af Augustenborg af en sammenløben Hob paa nogle hundrede Mennesker udraabt og udnævnt til »Herzog Friedrich VIII von Schleswig-Holstein«; i de første Dage efter Tilbage-toget drog smaa Skarer gennem Byen med den trefarvede Fane i Spidsen og syngende »Schleswig-Holstein meerumschlungen«; under Illumination blev en Del mørke Ruder knaldede og saa sloges danske og tyske Drengene paa Kraft — det var det Hele.

— — — — Hen paa Eftermiddagen — Søndag den 7. Februar — erholdt Købmand Maack en Slags Tilsigelse om at il-

luminere. Hverken han eller min Fader rettede sig dog efter denne anonyme Ordre, og vi ventede derfor at faa Sten gennem Vinduet.

Mørkningstimerne havde netop indfundet sig, da det bankede stærkt paa Gangdøren. Udenfor stod en tilsneet og forfrossen østerrigsk Officer med sin ungariske Oppasser:

— Jeg er kejserlig-kongelig østerrigsk Oberløjtnant von Fuchs, haaber at være velkommen, lød det i uforfalsket Wienerdialekt.

— Ja, jeg er Præst ved den herværende danske Menighed og betragter Dem altsaa som Fjende. Dog, som Indkvartering skal De blive godt behandlet, svarede min Fader.

— Det er brillant, replicerede Hr. von Fuchs; jeg er Soldat, følger min Kejsers og Konges Bud og blander mig ikke i Politiken.

Løjtnant von Fuchs var en overordentlig elskværdig og gemytlig ung Mand, ret en Type paa en glad Wiener. Efter at have pudset sig lidt i det anviste Værelse, hvor der ikke var rigtig varmt, samt faaet noget at styrke sig paa, kom han ind i Dagligstuen og passiarede livligt med os et Par Timer. Hans Benklæder var stivfrosne og Støvlerne saa vaade, at han ikke turde tage dem af om Natten — han var bange for næste Morgen ikke at kunne faa dem paa. Men Humøret var glimrende og hans Væsen saa indtagende, at man ikke kunde andet end synes om ham. Med

den chevalareske Høflighed, der er særegen for østerrigske Gentlemen, henvendte han sig i Samtalens Løb aldrig til min Moder uden at tilføje: »Küss die Hand, gnäd'ge Frau!«

Han tilhørte en gammel Officersslægt; Moderen levede som Enke i Wien. Skønt han kun var en 25—26 Aar, havde han dog adskillige Gange været med, hvor det var gaaet blodigt til. Under den italiensk-østerrigske Krig havde han deltaget i Slaget ved Solferino samt i et Par Smaa-træfninger. Intet Steds havde Kampen været hæftigere end ved Sankelmark. Han sagde bl. a.:

— »Vi har lidt betydelige Tab, mistet mange Officerer. De danske Soldater er tapre, og de skyder udmærket; de fleste af vore faldne er ramt i Hovedet. Men ved Dannevirke forsømte de at allarmere os. Sie lassen uns zu viel Ruhe. Wir lassen ihnen *keine* Ruhe!«

Da min Fader lod falde en Bemærkning om, at vi kunde risikere en Sten gennem Ruden, sprang Hr. von Fuchs op og sagde:

— Saa stiller jeg mig med Pistolen i Vinduet og skyder paa det Pak!

Saa knaldede et Par Ruder i Stueetagen, mens der brøltes »Schleswig-Holstein meerumschlungen«. I samme Nu fo'r Østerrigeren hen til Vinduet og rullede Gardinet op. Da Urostifterne, nogle halv-voksne Fyre, saa den hvide Uniform, tog de Benene paa Nakken og forsvandt i en Fart.

Det var den eneste østerrigske Indkvar-

tering, vi havde. Senere havde vi prøjsiske Læger, Officerer og Intendantter. Det var høflige og dannede, lidt stive Mænd, men de spiste paa deres Værelse, saa man ikke mærkede synderligt til dem.

Afset fra den fjendtlige Indkvartering var der et utroligt Rykind i vort Hjem, en stadig Gaaen og Kommen af fordrevne Præster og civile Embedsmænd, som kom for at tage Ophold et Par Dage eller sige Farvel, inden de tog til Kongeriget. En skønne Dag blev — intetsigende Spioneringspaaskud — Præsterne Mørk-Hansen og Roth, Schleppegrell og Bülow kørte gennem Gaderne under militær Bevogtning for at smides i Fangehul. Et Par Dage efter blev de løsladte og kom saa op for at hilse paa min Fader. Og saaledes gik der snart ikke en Dag, uden at en eller anden dansk Embedsmand sagde Farvel, da han havde faaet sin Afsked af Civilkommissærerne. Først Politimester Hammerich, saa Amtmand, Baron Wedell-Wedellsborg og Overpræsidenten, Kammerherre von Rosen; paa en Dag halvanden Dusin Latinskolelærere og et halvt Dusin Overdommere osv. osv. —

Latinskolebygningen var straks bleven taget til Lazareth og Skolen lukket. Hos en enkelt Lærer skulde jeg og en halv Snes Klassekammerater daglig have et Par Privattimer, men den skikkelige Michaelsen — død for nogle Aar siden som Præst i Nordslesvig — formaaede ikke at sætte sig i Respekt, saa vi aldrig kunde Lektierne og gav Møde højst uregelmæssigt. Var der

noget paa Færde, hvad enten der nu ventedes danske Fanger eller Kongen af Prøjsen eller man skulde forberede sig paa en Stokkekamp med Angelbogades slesvigholstenske Ungdom — ja, saa lod vi Michaelsen kukkelure alene.

En af de Lærere, jeg havde holdt mest af, var Adjunkt Kjellerup. En Dag i Begyndelsen af Marts mødte jeg ham paa Storegade. Han stansede og sagde:

— »Ja, nu har vi faaet Meddelelse fra den kejserlig-kongelige østerrigske og den kongelige prøjsiske Civilkommissær. De 16 danske Lærere ved Skolen er afskedigede. Imorgen rejser jeg. Naa, Farvel min Dreng. Lad mig se, at Du skikker Dig vel og ikke glemmer Din gamle Lærer.«

Saa gav den barske Mand mig et Haandtryk, saa det sved i Fingrene. Dog, han mente det godt, og jeg fik Taarer i Øjnene, hvadenten det nu skyldtes Haandtrykket eller Rørelse eller maaske begge Dele i Forening. Jeg har ikke set ham siden.

Man maa iøvrigt ikke tro, at der under Krigen kun hørtes Graad og Tænders Gnidsel i de dansksindede Kredse. Tværtimod! De brave danske Borgere lod sig ikke kue af den tunge Skæbne, som ventede dem; med et muntert Smil passede de den daglige Dont, viste den mest beundringsværdige Offervillighed overfor fangene og saarede danske Soldater.

En saadan typisk flensborgsk Borger var Vinhandler *Colding*, der for en halv Snes Aar siden døde i Flensborg 80 Aar gammel. *Colding*, der som Reserveløjtnant

deltog i Kampene paa Isted Hede og i Frederiksstad, havde over 50 Aar hørt til Danskhedens frejdigste Forkæmpere i Sønderjylland. Han var indfødt Københavner, men al hans Kærlighed tilhørte, al hans Manddoms Virken faldt i den gamle, kongetro, plattysktalende By, der ligger nær den Sproglinie, som i forrige Aarhundrede har tvedelt Sønderjylland, den Dag idag skiller dansk fra tysk, skønt alle Sønderjyder er Wilhelm II's lovtro Undersaatter.

Det er 53 Aar siden, jeg sidste Gang saa gamle Colding, men lyslevende staar han for mig, den 38aarige Vinhandler, min Families og min gode Ven. Altid i godt Humør, aldrig knækket eller brudt selv i det tunge Aar, da Flensborg reves bort fra Danmark. En fuldblods Type paa disse gamle Borgere, som hørte til »Bürgerverein«s faste Stab, dansk og kongetro. En Beundrer af Kongen, 5: Frederik VII, men med lunt Smil og hvas Kritik overfor mangen en kongelig dansk Embedsmand, som paa akademisk Grønskollingevis gjorde Forsøg paa at optræde hovent nedladende overfor den lille tykke Vinhandler med de livlige brune Øjne og den rødmosede Kind. Og i hans hyggelige Vinstue, der laa overfor Jernbanegade — nu Rathausstrasse — har han og den kække Tofte og den raadsnare Gustav Johannsen ved en stiv Romgrog eller et godt Glas Vin udklækket mangen en snedig Plan mod de indfødte Slesvigholstenere og de indvandrede Prøjsere.

I 64 hjalp ingen med Raad og Daad som

den muntre Vinhandler, der boede i et uanseligt gammelt Forhus, hvis Bagbygninger rummede baade Byfængslet og Byteatret. Da saaledes de nordslesvigske Præster Mørk-Hansen og Roth en Februarsøndag blev indbragte til Flensborg som Fanger og kastede i Tyvehullet som mistænkte for Spioneri, var det Colding, der for gode Ord og Betaling fik den gamle Arrestforvarer overtalt til at lade de brave Præstemænd nyde godt af Fru Coldings ypperlige Køkken og Coldings velforsynede Vinkælder. Og da Præsterne et Par Dage efter blev løsladte, er det en Selvfølge, at de som Coldings Gæster glædede sig over at være »slupne ud af de væmmelige Huller«. Og naar Bankkasserer Torms, Dr. Dusebergs, Fysikus Jespersens og Pastor Graaes i Sommeren 64 tog en lille Udflugt til Marieskov, da kunde man være sikker paa, at blandt disse gode danske Mænd og Kvinder fattedes ikke Coldings glade Ansigt.

— — — Mandagen den 8. Februar vandrede en 4—5 Latinskoledrenge ud ad Sankelmark til. Paa Vejen mødte vi Vogne fyldte med saarede Soldater — Tyrolerjægere og ungarske Infanterister, Mandskab fra 11. og 1. Regiment. Andre Vogne kørte sydpaa, belæssede med Fødevarer og Læskedrikke, Tæpper og Lagerer. Det var flensborgske Mænd og Kvinder — bl. a. den altopofrende *Plætner* —, som bragte Hjælp til de Stakler, som laa i Bilskov Kro og omliggende Huse, der ses en halv Fjerdingvej nord for Sankelmark Skov og Sø. Snart naaede vi det

Højdedrag, som havde været vort Maal Kampdagen. Henover de snedækte Marker, som laa Østen for Sankelmark Sø, skimtedes hist og her mørke Punkter. Det var faldne Soldater, som endnu ikke var begravede. Saa stod vi paa selve Valpladsen.

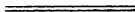
Derhenne Vest for Landevejen laa en dansk Officer. Vaabenfrakken var plettet af størknet Blod fra et Skudskaar i Brystet. Hans Ansigtstræk var rolige, som havde Døden været let. Liget var udplyndret: Distinktioner og Sølvknapper afrevne; Kappe, Sabel og Støvler røvede. Jeg genkendte den faldne Officer. Det var Kaptajn Otto Hansen, Søn af Ritmester Hansen paa Faarevejle. Ofte havde jeg set ham i vort Hjem. Som gamle Langelændere kendte min Fader og han hinanden. Da vi en Timestid efter passerede Stedet, var Liget bortført; — Kaptajn Hansen ligger begravet paa Flensborgs gamle minderrige Kirkegaard nær Istedhøjen.

Histhenne til Højre maa Kampen have været haard. Bag et Gærde laa mange danske Soldater — vistnok af første Regiment. En var ramt netop, som han var i Færd med at stikke Ladestokken ned i Minieriflen; en anden bleven dræbt efter at have afskudt sit Gevær; en tredie havde haft Felthflasken fremme, da den dødbringende Kugle kom susende. Norden for Gærdet laa med Mellemrum døde Soldater, der var faldne under Retræten. Men saa man henover Marken Sonden for Gærdet, blev man klar over, hvor dyrekøbt Østerriger-

nes Sejr havde været. Thi dér laa mindst dobbelt saa mange Tyrolerjægere, som var ramte under Angrebet. Nede i den lille Skov og paa den tilfrosne Sø havde der ogsaa staaet Kamp. Kanonkugler havde raseret adskillige Træer; hist og her laa faldne Krigere — Ungarere og Københavnerne. Lidt Sønden for Søen et Par ungarske Heste og nede ved Bredden en Liechtensteiner Husar hyllet i sin graa Kappe. Det saa ud, som sov han. At dømme efter de talrige Faldne havde der ogsaa staaet en blodig Træfning paa det bakkede Terræn Vest for Landevejen midt mellem Oversø og Munkvolstrup.

Et uhyggeligt Indtryk gjorde det at se sortsmudsede ungarske Infanterister gaa omkring, efterse Lommerne og trække Fedtstøvlerne af de faldne Danske. Men iøvrigt hvilede over Slagmarkens Ofre en mærkelig Fred, som bidrog til at hæve Uhyggen. Jeg mindes ikke at have set et eneste Lig, hvis Ansigtstræk var forvredne i Smerte. Det var, som Døden var indtruffen brat. Den skarpe, frostklare Luft og det hvide Snedække bredte ogsaa fredelig Stemning over det hele, saa man knap kunde forstaa, at her 48 Timer i Forvejen havde raset blodig Kamp.

VI. BISMARCK OG MOLTKE.

Bismarck i Flensborg. — Udpeben i Hamburg. — Bismarck og den socialdemokratiske Pramfører. — Skolekammerat og prøjsisk Officer. — Henry Burt og Helmuth von Moltke. — Generalen og Postmesteren. — General Goeben og Præsterne i Sundevad. — Goeben og Nordlesvig.

EN Dag stod jeg paa Fortouget og passiarede med Bösenberg, en skikkelig Brandenburger og Oppasser hos en prøjsisk Overlæge, vi havde i Indkvartering. En nedslaaet Kalesche fo'r henad Storegade. Alle, Officerer og Soldater, gjorde stram Honnør. I Vognen sad to højtstaaende Officerer, til højre en bredskuldret Skikkelse, iført Kappe og flad Felthue. I Forbifarten skimtedes en svær Snurrbart, og under de buskede Bryn lynede et haardt, gennemtrængende Blik. Saa forsvandt Kaleschen i Retning af »Rasch's Hotel«.

— Hvem var det?

— Oh, es war unser Bismarck, wir sind Landsleute, svarede Bösenberg.

En Timestid efter mødte jeg paa Nørretorv Bismarck og en højtstaaende Gene-

ralstabsofficer. Dog, noget bestemt Indtryk har jeg ikke afset fra, at hans Kæmpeskikkelse og barske Udseende virkede imponerende. Bismarck interesserede mig vist ikke synderlig den Gang. »Fædrelandet« skildrede ham jo som en politisk Hazardspiller, en fremfusende Diplomat, en bornert Junkertype. Selv nu til Dags taler en ellers fordomsfri Historiker som Marcus Rubin om Bismarcks »hjemmeavlede, bredmulede Brutalitet«.

Tyske Udtalelser om Bismarck mindes jeg i 64 kun at have hørt fra en Side, iøvrigt en Mand, der har staaet Bismarck ret nær. Mine Forældre beboede en første Sals Lejlighed. I Maj flyttede vi ovenpaa, medens der i vor gamle Lejlighed blev indrettet Lokaler for Civilkommissariatet, der lededes af Berlins fhv. Politipræsident, Friherre von Zedlitz, og Østerrigeren Friherre von Revertera. Under denne provisoriske Regering var en kort Tid ansat en Hr. Blanquart, en fintdannet Mand af fransk Afstamning. Tilfældig overværede jeg nede i vor Have en Samtale mellem ham og min Fader. Og uden at erindre Enkeltheder mindes jeg tydeligt, at Blanquarts stærkt rosende Udtalelser om Bismarck som Fremtidens Mand, som et Statsmands-geni, gjorde et vist Indtryk paa mig. Hr. Blanquart, der ellers beklædte en Post i det prøjsiske Udenrigsministerium, kendte jo ham personlig. Senere har jeg af »Moritz Busch: Bismarck und seine Leute« set, at Blanquart i 1870—71 var attacheret Bismarcks Civilstab.

Da Bismarck i 64 paa Vejen til Flensborg kørte gennem Hamburgs Gader, hujede Hamburgerne, der holdt paa Augustenborgeren. Juni 1890 var alt forandret. Under et Ophold i Hamburg havde jeg Lejlighed til at overvære en eller anden Indvielsesfest, der fandt Sted paa Frihavnsterrænet. Borgmester Petersen, det moderne Hamburgs Skaber, modtog Byens Æresborger, den fornylig afskedigede Rigskansler, Fyrst *Otto von Bismarck*. Iført den kendte Kyradsuniform med Hjelm og blinkende Kyrads, Pallask og Rytterstøvler, gjorde han et mægtigt Indtryk. Den kæmpehøje Skikkelse holdt sig rank og — afset fra en noget trippende Gammelmandsgang — skulde man ikke tro, at det var en 75aarig Olding. Ansigtet var gennemfuret af talløse, fine Rynker, men Teinten var frisk og sund. Under de svære Bryn lynede frem det skarpe, forskende Blik. Da Fyrsten ved den populære Borgmesters Side passerede Tilskuerenes Rækker, lød jublende, næsten mod Wilhelm II demonstrative Hurraraab. Lidt til en Side stod en Klynge Kæmper. Det var hamburgske Pramførere, altsaa udprægede Socialdemokrater. Som gamle Soldater hilste de dog uvilkaarlig, da »Generalobersten« passerede, skønt de i deres Inderste hadede ham, Socialistlovens Skaber.

En eneste hilste ikke. En dunhaget, hårdebred Yngling, vel knap en Snes Aar. Lidt ludende, med Kasketten paa Hovedet, Shagpiben i Munden og Hænderne i

Bukselommen stod han. En ualmindelig smuk Type paa en ung Holstener, maa-ske Nordens kønneste Race.

Under Bismarcks buskede Bryn blinke-de Vreden i de haarde Øjne. Han stan-sede et Nu og sagde paa Hamburgerplatt:

— Se heb'n nich deent!

Saa rankede Pramføreren sig op. Det viste sig, at han var ligesaa høj som Fyr-sten, Hjelm og Rytterstøvlehæle iberegnet. Ganske frygtløst saa han Bismarck i Øj-nene og sagde:

— Ick bin Sozialdemokrat!

Uden at sige et Ord gik Bismarck vi-dere, og da Borgmester Petersen syntes at gøre Tegn til at lade den unge Pramfører fjerne fra Pladsen, vinkede Bismarck af-værgende med Haanden. For mig staar dette Øjeblik uforglemmeligt. Det var den gamle og den ny Tid, der mødtes. Et Par Repræsentanter, af hvilke Ungdommen var den højeste og den stærkeste.

Et Par Dage efter havde jeg i Fried-richtsruhe en Samtale med Bismarcks da-værende Sekretær, Dr. *Chrysander*, hvem jeg havde lært at kende. Dr. Chrysander fortalte mig, at Bismarck under Omtalen af denne lille Episode havde sagt omtrent følgende:

— Han var køn, den unge, frække Fyr, og saa var han højere end jeg.

Nu er Bismarck død, Borgmester Pe-tersen er død, men det hamburgske So-cialdemokrati er stærkere end nogensinde før, og det skulde ikke forbavse mig, om den unge hamburgske Pramfører fra 1890

nu er en af det holstenske Socialdemokratis ledende Mænd.

— — — En Dag i Begyndelsen af Februar havde jeg et ejendommeligt Møde. Paa »Holmen« ud for Bager Callsen kom en purung Officer gaaende. Han var meget høj og slank, blond og skægløs. Min Opmærksomhed henledtes paa ham, da han, der havde tiltalt en Forbipasserende, men faaet Svar paa Dansk, fortsatte Samtalen paa flydende Dansk. Lidt efter gik han ind til Bagerens, hvor han øjensynlig var indkvarteret. Officerens Ansigt forekom mig bekendt, men hvor skulde jeg have truffet en prøjsisk Infanteriofficer! Naa Bager Callsen var en Erkeslesvigholstener, men hans Kager var gode, og et Øjeblik efter sad jeg i Butikken og nød en lækker Napoleonskage. Paa mit Spørgsmaal fortalte Bagerjomfruen følgende:

— Den unge Officer hed Henry Burt, var en Nevø af Postmester, Kammerherre Fritz von Moltke, hos hvem han havde boet, da han gik i Flensborg Latin- og Realskole.

Og den ikke ganske unge Jomfru — en trivelig Angelbo — var meget begejstret over den kønne Løjtnant, der som Skoledreng ofte var kommet i Butikken. Han kunde nemlig huske hende, og saa var han jo saadant et net og dannet Menneske.

Aa, saa var det intet Under, at den prøjsiske Officer havde forekommet mig bekendt. *Henry Burt*, der 1853—59 frekventerede Skolen, havde i 7de Realklasse gaaet i Klasse med A. D. Jørgensen, som

under vore Samtaler i »Athenæum« har omtalt ham som et højst elskværdigt Menneske. Vi havde altsaa gaaet i Skole sammen, og jeg kendte ham godt. Min Fader tog mig altid med paa sine daglige Spaserture, og oppe i »Graven«, hvortil Postmesterens Have stødte, traf vi ofte sammen med Onkel og Nevø. Saa passiarede de ældre Herrer, mens vi traskede bag efter. I Skolen saa jeg derimod ikke noget til Burt, da han var en 8—9 Aar ældre.

Henry Burt, der tog sin Afsked som Major, er iøvrigt kendt i vide Kredse. Han var nemlig under de store Krige personlig Adjutant hos Postmesterens berømte Broder *Helmuth von Moltke*, og i dennes udgivne Brevsamling findes en Del Breve til Burt.

Henry Burt var iøvrigt baade Helmuth von Moltkes Søstersøn og Svoger. Moltkes Hustru Marie var en Datter af Ernestine von Staffeldt og John Heyliger Burt, der efter sin første Hustrues Død i 1834 ægtede Helmuth von Moltkes yngste Søster Auguste. Henry Burt var Søn af andet Ægteskab.

Et Par Dage, efter at jeg havde set Henry Burt, saa jeg Postmester Moltke spāsere oppe i »Graven« med en prøjsisk Officer, der var iført Feltuniform med den flade Uniformshue og hvis røde Benklædegaloner røbede, at det var en Generalstabs-officer. En kæmpehøj, slankbygget Skikkelse. Det skægløse, fintrynkede Ansigt med den bøjede Næse og de kloge, iagttagende Øjne mindede om Buster af Old-

tidens romerske Hærførere og Historie-skrivere. Med de aristokratisk fine Hænder paa Ryggen gik han taus ved Siden af Postmesteren, der talte ivrigt; af og til gned han sig i Hænderne, som var der noget, der særlig interesserede ham. Da det var bekendt, at den prøjsiske Armées Generalstabschef, General *Helmuth von Moltke* opholdt sig i Flensborg, kunde jeg ikke tage Fejl af, hvem jeg havde for mig.

Snurrit nok kom Generalen til at bo samme Steds, hvor Burt havde været indkvarteret. Sulen og forfrossen var han en Februardag ankommen til Flensborg Jernbanestation. Med sin Haandbagage i Haanden vandrede han rundt fra Hotel til Hotel. Alt var besat. Saa henvendte han sig paa Kommandantskabet og blev indkvarteret hos Bager Callsen. Da han fik at vide, at Henry Burt Dagen i Forvejen havde logeret i samme Værelse, underkastede han Bagerfruen en streng Eksamination. Det fornøjede ham, at Nevøen havde været i brillant Humør og ladet sig Middagen og en Flaske Vin smage godt. Betegnende for Moltkes Pligtfølelse er det, at han spørger ud, om den unge Løjtnant har skrevet Breve. Dog, derom kan Bagerens ingen Oplysninger give. Og da han et Par Dage efter — af et Brev fra Søsteren — erfarer, at Fyren ikke har skrevet til sin Moder, faar Burt straks et Reprimandebrev:

— »Da Du har opholdt Dig en Dagstid i Flensborg, saa kunde Du godt have ladet høre fra Dig. Det havde jo været tilstræk-

keligt, naar Du blot havde sendt en Konvolut og derpaa med Blyant skrevet: »*All is well* « Nu har jeg skrevet til Berlin og fortalt, at Du har det godt. Jeg har fortalt Onkel Fritz [Postmesteren], hvorfor Du ikke har hilst paa ham, og han synes at forstaa det. Han bliver rolig i sit Embede, bliver daglig denunceret, men uden Resultat. Wrangel har spaseret med ham under Armen gennem Byen, og jeg har ligeledes talt med Zedlitz om ham. De kender hans danske Sindelag, men ogsaa, at han er en ærlig Mand, der ikke vil indlade sig paa at lave Historier.«

Postmester Moltke, der havde været Kaptajn, var en kongetro og loyal Mand. Personlig var der det smukkeste Forhold mellem de to Brødre, men Fru Moltke fortalte min Fader, at det havde gjort et dybt Indtryk paa hendes Mand, da Broderen i prøjsisk Uniform traadte ind i Stuen.

En Ugestid opholdt Moltke sig i Flensborg, hvorfra han gjorde Udflugter til Prins Friedrich Karls Hovedkvarter i Graasten. Han var sendt af Kong Wilhelm i hemmelig Mission. I Maj vendte han tilbage og blev attacheret den prøjsiske Armé. Det var som bekendt Moltke, der i Forening med General Goeben planlagde Overgangen til Als. Jeg har den Gang set ham en enkelt Gang paa Gaden sammen med Kronprins Friedrich. Iøvrigt var han snart her, snart der: i Vejle, Horsens, paa Louisenlund, hyppigst i Aabenraa, det daværende prøjsiske Hovedkvarter. Efter Als's Erobring opholdt han sig længere Tid

i Flensborg, men da havde jeg forladt Byen.

— — — Paa en lille Udflugt (i April eller Maj) til Graasten, hvor Prins Friedrich Karl havde sit Hovedkvarter, saa jeg en højst mærkelig Skikkelse i Generalsuniform passere Krohaven, hvor vi sad og spiste Frokost. Meget høj — vist over 3 Alen — og radmager, lidt foroverbøjet, med den slentrende Gang og de kloge Øjne dækkede af Brilleglas lignede han snarest en pedantisk Skolemester eller en lærd Professor end en Kriger. Og saa var det dog en af Datidens betydeligste og heldigste Feltherrer, General *August von Goeben*.

General Goeben indtager i mange Henseender en Undtagelsesstilling mellem de tyske Hærførere, der vandt Navn i de store Krige. Han nævnes blandt de Ypperste, lige fremragende som Taktiker og Strateg, var efter Sagkyndiges Mening maaske den genialeste af dem alle — selv Moltke ikke undtagen. I hvert Fald den heldigste. Han har deltaget i 60 større og mindre Træfninger; som Troppefører bragte han altid Sejren over paa sin Side. Overalt sejrede han: I 1864 foran Dybbøl og paa Als; i 1866 ved Dermbach, Kissingen og Aschaffenburg; i 1870—71 ved Spicheren, foran Metz og ved St. Quentin.

Hans Løbebane var vekslende og højst eventyrlig. Som 20aarig Løjtnant nødtes han til at tage sin Afsked, fordi han, der var en udpræget Spillernatur, havde tabt en betydelig Sum Penge. Saa drager han til Spanien, hvor han i 4 Aar (1836—40)

deltager i Borgerkrigen paa Karlisternes Side. Han bliver 2—3 Gange haardt saaret, et Par Gange fanget, en Gang dømt til at skydes, men slipper dog nogenlunde helskindet hjem, hvor han atter indtræder i den prøjsiske Hær og snart vinder Navn som en fremragende Generalstabsofficer. 1849 var han med til at dæmpe det badensiske Oprør, 1860 deltog han paa spansk Side i det marokkanske Felttog, og i 1861 blev han Generalmajor.

Goeben var ingen »schneidig« Officer, Eksercits og Parademarsch interesserede ham kun lidt, og som praktisk Kompagnichef skal han have spillet en ret ynkelig Rolle. Dog, der var ingen, hvem Soldaterne fulgte med slig Begejstring. De vidste jo, at Heldet altid fulgte ham, den Tapreste af de Tapre. Goeben plejede ogsaa at sige:

— En Feltherre, som ikke har Lykken med sig, kan man ikke bruge!

— — — Hvad der udmærker hans Feltbreve fra 1864, er Sandhedskærlighed og Upartiskhed overfor det dansk-tyske Spørgsmaal. Staar de i saa Henseende i skarp Modsætning til den Tone, der ellers særpræger prøjsiske Officersudtalelser fra den Tid, gælder det endnu mere den dybe Medfølelse, han nærer overfor det lille og uheldige Danmark.

Saaledes hedder det i et Brev, der er dateret Varnæs den 13. Februar 1864:

— »Nu er vi i det *danske* Slesvig. Sproget i Sundeved er overvejende dansk, i dette Hjørne taler alle dansk. Jeg er ind-

kvarteret hos Præsten, en afgjort dansk-sindet Mand. Han modtog mig meget høfligt, var meget bekymret for sin Fremtid, idet han aabent udtalte, at han var dansk og havde aflagt Ed til Kongen. Jeg beroligede ham og sagde, at vi havde Ordre til at beskytte de danske Embedsmænd. Kl. 12—1, da en heftig Snestorm var brudt løs, kom en Ordonnans, der overbragte en Ordre til *straks* at sende Pastor Roth som Arrestant til Hovedkvarteret i Graasten. Jeg tænkte lidt over Sagen, der naturligvis var mig ubehagelig, slukkede saa Lyset og besluttede at vente til næste Morgen, da jeg Kl. 9 i min lille Vogn lod ham transportere til Graasten efter først paa bedste Maade at have beroliget ham.«

Lige saa hensynsfuldt bar han sig ad overfor de andre danske Præster — Krog-Meier og Feilberg —, hos hvem han var indkvarteret, og i flere Tilfælde, hvor han havde Ordre til at arrestere dem, blev det ved hans Mellekomst ændret til Husarrest. Og sine »Arrestanter« behandlede han paa den lemfældigste Maade, idet han oven i Købet næsten daglig inviterede dem med sig paa Køre- og Spasereture.

Overfor Overgreb fra Slesvig-Holstenernes Side søgte han ligeledes at værne de danske Embedsmænd.

Da der saaledes fra den slesvig-holstenske Provst Godt kom Meddelelse om, at han vilde holde Skolevisitation, saa udfærdigede Goeben en Skrivelse om, at Skolelokalerne var taget i Brug af Militæret.

og da der ikke havde været holdt Skole i 3 Maaneder, vilde det være bedst at op-sætte Visitationen, indtil Militæret havde rømmet Skolen. Og han føjer til i et Brev til sin Kone:

— »Det var naturligvis den slesvig-holstenske Danskhadens Plan efter afholdt Visitation at indmelde, at Skoleungdommen i Maaneder ikke havde faaet Undervisning, samt fordre, at de forsømmelige Præster skulde afskediges.«

I talrige Breve udtaler han sig om Kri-gen og det dansk-tyske Spørgsmaal. Han siger saaledes i Marts: »Denne Krig mod det lille Danmark tiltaler mig overhovedet ikke; jeg har Medlidenhed med den svage Modstander, omtrent som jeg havde det overfor Marokkanerne. Den augustenburgske Historie har jeg aldrig haft Sympati for; jeg synes, at vi skulde træffe en Overenskomst med Danmark saaledes, at den tyske Befolknings Rettigheder og Friheder sikredes.«

Og under 12te Juni skriver han:

— »Her er naturligvis alle spændte paa, om det skulde lykkes i London at fastsætte en Delingslinie, og alle Tyskerne, som bor i det Distrikt, som mulig skal afstaas, skri-ger op om Vold, medens Danskerne ikke vover at udtale sig. Netop her, hvor to Nationaliteter lever blandede mellem hin-anden, er det ikke muligt at foretage en Deling, som i enhver Henseende er ret-færdig. Man bliver nødt til at trække en Linje tværs igennem og saa give de Ty-skere, som lever nord for Linjen og ikke

vil være under den danske Stat, let Adgang til at bosætte sig i den sydlige Del. Den Anskuelse, at nu *hele* Slesvig, hvis nordlige Del er *fuldstændig* dansk og kun i et Par Byer har et Antal tyske Borgere, sammen med Holsten skulde tilfalde Tyskland — den Anskuelse anser jeg for ganske ubegrundet. Efter min Opfattelse vilde den mest passende Linje kunne drages fra Flensborg og tværs over. Her vilde dog Flensborg, som er halvt tysk, halvt dansk, være et tvivlsomt Stridspunkt.«

Under 17de Juli og 1ste Avgust skriver han endvidere:

— »Jeg er nu en afgjort Fredsfanatiker; for et *selvstændigt* Slesvig-Holsten har jeg slet ingen Interesse, det vilde ikke være til Fordel for os at faa en lille Fyrste til. Endmindre interesserer det mig at forstørre denne lille Stat med det nordlige Stykke Land. Jeg har Medlidenhed med Danmark og vilde helst lade det beholde saa meget som muligt, d. v. s. alt virkelig dansk Land. — — — Jeg ønsker — som hele Arméen — Fred. Endvidere ønsker jeg — som iøvrigt ikke hele Arméen — at vi overfor det svage Danmark er saa høj-sindede, som Krigens Formaal tillader, at vi derfor overlader Danmark alt det, som efter Afstamning, Sprog og Sindelag er Dansk, og ikke nu som Sejrherrer holder fast ved alt, hvad vi kan faa fat paa. Thi derved lægger vi Grundstenen til yderligere eller rettere til ny Konflikter. Vi kan nu komme til at staa os godt med Danmark, men dersom vi nu kræver Sejrens yderste

Konsekvens, vil vi skabe os en forbitret Fjende, der, selv om den nu bliver tvungen til at give efter, dog ved første Lejlighed og ved enhver Lejlighed atter vil optræde mod os.«

Og til Slutning siger han:

— »Havde jeg forleden Aften været i Flensborg, saa havde jeg samlet min Bataillon og ordenlig ladet den gaa paa med Bøssekolberne. Pøblen har nemlig slaaet Ruderne ind hos de dansksindede Borgere.«

VII.
KRONPRINS FRIEDRICH
OG PRINS FRIEDRICH KARL.

Den røde Prins. -- En nervøs Hærfører. — Napoleonske Korpsbefalinger. — General Manteuffel og Kong Wilhelm. — »General Vorwärts« og Fritz Hoenig. — Blumenthal og Goeben. — Kronprins Friedrich og Wrangel. — Min Moder og Kronprinsen. — Kong Wilhelm og Dybbøl.

Det var en Maanedstid efter Dannevirkes Rømning — altsaa i Marts 1864. Hen ad Flensborg Hovedgade kom gaaende en Del prøjsiske Officerer. Særlig fæstedes Opmærksomheden ved en høj, kraftig Mand med Generalsdistinktioner. Han var iført Zietenhusarernes røde, sølvbroderede Vaabenfrakke, havde vel Anlæg for Embonpoint, men har sikkert set brillant ud til Hest, helst i Spidsen for en fremstormende Rytterskare. Ret en prøjsisk Officerstype, schneidig og stram, hilsende barsk og brøsig. Iøvrigt saa han ud til at være i daarligt Humør.

Overalt, hvor han kom frem, lød fra Soldaternes og Slesvig-Holstenernes Kres numlende Raab:

— Den røde Prins! — — — Helten fra Mysunde! — — — Prins Alltied Vorup! (Altid foran).

Og det var jo intet Under. Nu havde i en Maanedstid den tyske Presse været vrimlende fuld af Ros over Prins *Friedrich Karl*. Det var ham, der havde udmærket sig ved Mysunde; det var hans Planer om en omgaaende Overgang ved Arnæs, som havde bevæget den danske Hær til at rømme Dannevirke. Paa dansk Side havde man nu den Mening, at Prøjserne nærmest led et Nederlag ved Mysunde, og at Prinsens Planer var udfangne i Moltkes Hjærne, men de danske Flensborgeres Anskuelse kunde selvfølgelig ikke holde Stand overfor alle de pralende Artikler og bombastiske Bulletiner.

Naa, Krigshistorien har jo for længst berøvet den prøjsiske Feltherre en Del af de noget let vundne Laurbær, han vandt i 1864. Men først for et Par Aar siden er der udkommet en sammenhængende og upartisk Skildring af Prinsens Optræden under den dansk-tyske Krig, idet en tysk Generalstabsofficer har udgivet et større Værk: »Prinz Friedrich Karl. Denkwürdigkeiten aus seinem Leben«. Bogen, der indeholder mange nye Oplysninger, er ikke mindst interessant ved den Skildring, Prinsen i efterladte Optegnelser giver af Mysunde-Affæren.

Af Overgeneralen, gamle Wrangel, havde han faaet Ordre til at tage Mysunde. Det var dog ikke hans Hensigt at foretage et Stormangreb. Han haabede

paa, at det prøjsiske Artilleri snart skulde faa Skansernes Skyts demonteret, og mente saa, at den danske Besætning uden Kamp vilde trække sig tilbage. Det gik nu ikke efter Ønske, og herom hedder det i Prinsens Memoirer:

— »Dernæst var jeg syg, det vil sige meget forkølet; i det fugtigkolde Vejr kunde jeg ikke blive varm trods Paletot, Baschlik og Kappe. Under denne rasende Kanonild af 100 Kanoner paa begge Sider, følte jeg i Virkeligheden for første Gang den fulde Vægt af det Ansvar, der hvilede paa mig. Indtil da havde jeg ment, at det vilde være let for mig at bære Ansvaret. Ved min Debut her hændte det stik modsatte, og jeg faldt næsten sammen under Byrden.

Let kunde jeg helt have tabt Hovedet, og saa var jeg dog nødt til at bevare Ro og Taalmodighed, da sligt er af uberegnelig Indflydelse paa Omgivelserne og Menigmand.

Ej heller var det uden Indflydelse paa mine Nerver, at jeg nogen Tid var udsat for Granatild. Ild fra svært Skyts har jeg aldrig kunnet fordrage, medens derimod Ild fra Sekspunds-Kanoner og Geværild ikke har gjort Indtryk paa mig. Hvor Mennesket dog kan være taabeligt! Det uskadelige Knald frygter jeg, ikke det farlige Skud.

Disse Kampe rasede altsaa i mit Bryst, i et sygt Legeme, og jeg stred derimod. Da rettedes det afgørende Spørgsmaal til mig. Oberst Colomier meldte, at Artilleri-

riet ikke længer kunde sigte; Taagen var for tæt. De glatte Batterier var alt nær ved Skanserne og led ved Kardætsk- og Geværilden. Ilden fra Skanserne, som af og til var bleven svagere og havde ladet haabe, at vi havde demonteret Skytset, blev til andre Tider lige saa levende som i Begyndelsen.

Saadan, som jeg havde indledet Træfningen, havde jeg ikke naaet noget iøjnefaldende Resultat, intet Vaabenheld, og kunde ikke opnaa mere uden at storme.«

Da Stormen ikke var forberedt og Udfaldet tvivlsomt, gav Prinsen »med tungt Hjærte« Ordre til at afbryde Fægtningen. Hvorledes han selv opfattede Mysunde-Affæren, fremgaar af følgende Udtalelser:

— »Det Totalindtryk, jeg havde faaet af Mysunde-Skanserne og af de Ofre, deres Erobring vilde koste, var af den Natur, at jeg aldeles ikke følte Trang til at begynde paa en frisk dér. Jeg ønskede at naa Maalet ad anden Vej: En Overgang over Slien ved Arnæs.

Kort sagt, Demonstrationen, Skinangrebet mod Mysunde, det operative ved Sagen var lykkedes, men et *Coup de main* mod Skanserne mislykkedes. Alle de Fornuftgrunde, som jeg fremførte for at berolige mig selv, hjalp kun lidt mod Strandingen af en Sag, som jeg dog havde haabet paa lige til det sidste: Den taktiske Sejr. Jeg sagde til mig selv: Det er ikke mislykkedes, fordi det slet ikke er forsøgt. Jeg havde jo efter Overvejelse, i fuld Overensstemmelse med Blumenthal, Mannstein og

Goeben forbudt Stormen. Og dog mishagede det mig, at de unge Tropper og jeg ved den første større Træfning skulde lade os nøje med et negativt og ikke iøjnespringende Resultat. Jeg sagde til mig selv: Min personlige Holdning overfor Staben og Tropperne, som alle dunkelt følte det samme, og min Indberetning til Kongen og Feltmarskallen vilde fremtidig slaa fast, hvad Navn Træfningen ved Mysunde skulde have i vor Krigshistorie. Jeg tror ogsaa, at jeg har fundet de rigtige Midler og den rigtige Tone. Under den Forudsætning, at det vilde være afgørende, hvad jeg gjorde ud af Mysunde, maa man ogsaa se paa min Korpsbefaling fra Glücksborg, som skabte den til Ordsprog blevne Kanonér fra Mysunde.«

Det er altsaa Sandheden om Heltegæringen og Helten fra Mysunde. Og ovenpaa denne nøgterne Fremstilling af selve Helten virker det unægtelig ret forbløffende, naar man læser Korpsbefalingen af 8. Februar 1864. Om Kampen ved Mysunde hedder det nemlig bl. a.:

— Det vil altid være tilstrækkeligt at sige: »Jeg er en Kanonér fra Mysunde«, og i Fædrelandet vil Svaret lyde: »Se dér! En tapper Mand!«

I Wrangels Stab blev man ogsaa meget forbavset over, at Prinsen ikke opfattede Fægtningen som mislykket, men det viste sig for Resten, at hans offentlige Skryderi var ret praktisk. Prins Kraft zu Hohenlohe, der var attacheret Staben, mente saaledes, at Prinsen bar sig klogt ad:

»Naar man kun behændigt indbilder Soldaterne, at de har sejret, tror de det snart selv og gaar saa i ny Kamp med usvækket Mod.«

Paa andre gjorde dog dette svulstige Opraab et meget uheldigt Indtryk. Saaledes skriver General Manteuffel under 10. Marts 1864:

— »Verdens Øjne er rettede mod Deres kongelige Højhed, og Deres Laurbær ligger ved Dybbøl. Alle Militæres Øjne er saa mere strengt opmærksomme, som Korpsbefalingen over Mysunde har vakt Anstød. Man vil se Beviset for, at Deres kongelige Højhed er berettiget til at føre napoleonsk Sprog. Deres kongelige Højhed maa snart tage Dybbøl. — — Forlanger Deres kongelige Højhed bestandig mere Skyts, tøver De bestandig længere med Angrebet, saa vækkes der i Sindene Tvivl om Deres kongelige Højheds Resolutthed.«

— — — *Nu* kan jeg iøvrigt godt forstaa, hvorfor Prinsen hin Martsdag i Flensborg saa træt og mismodig ud. Han havde maaske lige modtaget Brevet fra Manteuffel eller paa anden Maade faaet at føle, at han i militære Krese blev anset for alt andet end en Napoleon.

Stormen paa Dybbøl havde fundet Sted den 18. April 1864. Ved Middagstid telegraferede Prins *Friedrich Karl* til Berlin:

»Ti Skanser lægger jeg for Deres Majestæts Fødder!«

Pr. omgaaende indtraf til Hovedkvarteret i Graasten følgende Svartelegram:

— »Næst efter Hærskarernes Herre har jeg min herlige Armé og *din Førelse* at takke for denne Dags ærefulde Sejrr. Udtal til Tropperne min højeste Anerkendelse og min kongelige Tak for, hvad de har ydet.

Wilhelm R.«

Fra det Øjeblik af strømmede det ind med Æresbevisninger og Ordner til Prinsen. Den officielle tyske Presse hævdede hans Ledelse til Skyerne. De sammenskudte Skanser paa Dybbøl omtales, som havde Prøjserne staaet overfor en moderne Fæstning af første Rang, ikke overfor en tarvelig Feltbefæstning. »Helteprinsen fra Dybbøl« roses i høje Toner og sammenlignes med Fortidens store Hærførere. Og da Kong Wilhelm den 21. April paa Banegaarden i Flensborg havde trykket »den ridderlige Nevø« til sit gamle Heltebryst, var det intet Under, at Prinsen straaledede og knejsede som en kalkunsk Hane, da han i sin glørøde Uniform vandrede ved Kongens Side op ad Jernbanegade.

Og saa var det dog ikke andet end hul Teatergøgl og uægte Flitterstads, beregnet paa at stikke det store Publikum Blaar i Øjnene. Bag Kulisserne blev der haanlet og kritiseret. Saaledes siger General Mantuffel, der stod Kongen og ledende militære Krese meget nær, i et Brev af 10. Maj 1864 bl. a. følgende:

— »Jeg skal ikke skjule for Deres kongelige Højhed, at De bliver skarpt kritiseret. Man bebrejder Deres Højhed, at det

var Dem ubehageligt at blive staaende foran Dybbøl, og fordi denne Opgave ikke tiltalte Dem, gik De kun til Deres Arbejde halvt og ikke med muntert, frisk Sind. Men derved tabtes kostbar Tid. Man siger endvidere, at D. K. H. personlig var uvirkosom, kun sjældent rekognoscerede selv, først sent paa Dagen var visibel, afgjorde vigtige Sager i Overværelse af Uvedkommende, ofte afbrød vigtige Forretninger med tidsspildende og vidtstvævende Detailbemærkninger. Man siger, at D. K. H. ikke havde nogen selvstændig Mening om, hvad der skulde foretages, gav idag et Projekt sin Tilslutning for saa under Paavirkning af andres Indflydelse at ændre Anskuelse, saa atter gav sin Tilslutning. Herved blev Hærledelsen vaklende. Man siger endvidere, at det var vanskeligt at faa D. K. H. til at bestemme sig, og at man ofte fik det Indtryk, at D. K. H. overhovedet ikke kunde tage en Beslutning. Man siger, at D. K. H. kun tænkte paa at tage Skanserne, ikke paa fuldt ud at udnytte Sejren o. s. v. o. s. v.◄

Se, det maa have været en bitter Snaps for Prinsen at tømme efter at have modtaget Kongens hjærtelige Tak og stormende Omfavnelse, ikke at tale om Bladenes bombastiske Lobhudlen; men Historien maa vistnok i det væsentlige give den kloge Manteuffel Ret.

I ledende militære Krese mente man, at der hurtigt skulde skrides til Handling, og der er vel ogsaa en Del, som taler for, at en rask og energisk Krigsførelse alt i Fe-

bruar ved et *Coup de main* kunde have stormet Dybbølskanserne, der jo henlaa i ret ukrigsmæssig Tilstand, da den danske Hær ankom dertil efter Tilbagetoget fra Dannevirke. Men Prins Friedrich Karl var nu en Gang ikke den »General Vorwärts«, som han i vide Krese ansaas for at være, fordi han 1849 som 21aarig Husarmajor havde deltaget i en flot Attaque mod sprængte badensiske Insurgentthobe og var bleven ramt af et Par Strejfskud. Ja, saa havde han — efter eget Sigende — med sin Pallask slaaet mindst et halvt Dusin Republikanere til Jorden og ved sit furiøse Blik skræmt en 2—3 Dusin.

Næste Gang, Prinsen lugtede Krudt, var ved Mysunde, og hans Uheld her synes at have gjort stærkt Indtryk paa ham. I hvert Fald udtaler Krigshistorikeren Fritz Höenig i »Volkskrieg an der Loire«, at Mysundekampen har indvirket paa hele hans Feltherrevirksomhed og omdannet den kække General til en forsigtig og betænk-som Hærfører.

Under alle Omstændigheder fremgaar det af Prinsens egne Optegnelser, at han befandt sig meget ilde tilpas i de 10 Uger, han stod foran Dybbøl.

Han hadede al Fæstningskrig, som han intet Kendskab havde til. Efter hans For-mening skulde man indskrænke sig til at indeslutte Dybbøl for derved at binde de danske Tropper. Kun nødtvungent — for at undgaa et pludseligt Stormangreb — paabegyndte han en regelret Belejring. Han vilde have foretrukket alt den 3. April at

forcere Overgangen til Als ved Ballegaard, men Planen mislykkedes paa Grund af Uvejr. I Berlin var man meget utilfreds med hans Tøven. Saaledes skriver Kong Wilhelm i Midten af Marts: »Efter at jeg har beordret Angreb paa Stillingen ved Dybbøl og ladet afsende det Belejrings-skyts, Du har krævet, saa skal *dette Angreb gennemføres energisk.*« Og da Ballegaard-Overgangen er opgivet, forlanger Kongen, at der nu skal skrides til Angreb paa Skanserne *med al Energi og uden Tids-spilde.* Samtidig viste man Prinsen den Mistillid i April at sende en højstaaende Artilleriofficer, som selvstændig skulde overtage den taktiske Ledelse.

Alt dette virkede lammende paa hans Spændstighed, opirrede og pinte ham, saa hans Nervesystem blev helt ødelagt. Idelig kom han i Klammeri med sine nærmeste Omgivelser, ja, der var endog Tider, hvor han kun forhandlede med Stabschef Blumenthal skriftligt eller i Vidners Overværelse. Og saa befandt han sig næsten hele Tiden syg og uvel.

Til Hest var han daglig udsat for Blæst og Storm, havde kolde Fødder og hedt Hoved, stod ofte Timevis i Pløret. Til Middag fik han ugenlig 2—3 Gange surt kogte Grøntsager, som han holdt meget af, men ikke kunde taale. Han maatte sove i opvarmet Værelse, da han kun havde et Rum til sin Raadighed, og Brændet var vaadt. Hele Tiden var han forkølet. Han var syg selve Mysunde-Dagen, og han var meget syg den 3. April, da Overgangen ved

Ballegaard skulde finde Sted. Han laa til Sengs, og det var hans Mening kun at staa op, hvis der virkelig blev noget af Overgangen. Om Natten blev han ofte vækket ved den danske Kanonild, og saa laa han og ængstedes for, at der skulde være sket et Uheld. Megen Søvnløshed forvoldtes ogsaa af en tyk Livjæger, der sov ved Siden af, kun adskilt ved en tynd Væg. Han »snorkede frygteligt, saa snart han faldt i Søvn. Han snorkede ikke blot Tonestigen igennem opefter, men igen nedefter. Denne Koncert havde jeg hver Nat fra 11. Februar til Slutningen af April.«

Under disse Omstændigheder kan man ikke undre sig over, at Prinsen i sin Nervøsitet søger at vælte Skylden for det uheldige Forhold mellem ham og den udmærkede Stabschef Blumenthal over paa sidstnævnte, hvem han beskylder for sygelig Ærgerrighed og Forfængelighed. I militære Krese havde man en anden Opfattelse.

Saaledes siger en fremragende Troppefører som General Goeben i et Brev af 7. April 1864:

— »Blumenthals Stilling er meget vanskelig. Rolig, indgaaende Overvejelse, derpaa begrundet fast Beslutning og saa konsekvent Gennemførelse uden at se til højre eller venstre — alt det maa kræves af en Feltherre. Prinsen har mange gode, har blændende Egenskaber; men han er, hvad der mere og mere giver sig til Kende, vaklende, vanskelig at faa til at tage en afgørende Beslutning og saa hørende efter snart

den ene, saa en anden, saa en tredie. Blumenthal har haft meget hæftige Scener med ham, for Tiden bliver han slet ikke hørt. Jeg beundrer hans Ro og Udholdenhed. Han har skrevet til Berlin og indtrængende anmodet om, at der maa komme nogen, som kan tale Prinsen til Rette.«

Kong Wilhelm og hans militære Raadgivere havde en lignende Opfattelse, thi ikke alene blev Oberst Hindersin afsendt for at overtage den taktiske Ledelse af Belejringen, men efter Dybbøls Fald kom selve Moltke til Krigsskuepladsen. Hans overlegne Kulde evnede at beherske den nervøse Prins.

Ved Overgangen til Als øvede Prøjserne en kæk og dristig Vaabendaad, men Prins Friedrich Karl har ingen som helst Andel heri. Det var Moltkes strategiske Geni, som planlagde og forberedte Overgangen; det var fremragende Taktikere som Mannstein og Goeben, der førte Tropperne.

Under Als-Affæren spillede Prinsen iøvrigt ganske fortræffeligt Rollen som Topfigur i Prøjsernes militære Kransekage. Det havde den Fordel, at han ikke ved sin vaklende Indgriben voldte Skade. Men Fortællingerne om den ridderlige Helteprins ved Mysunde og den geniale Feltherre foran Dybbøl maa henvises til Eventyrets brogede Verden.

I Krigshistorien hører de ikke hjemme.

Iøvrigt fælder en Avtoritet som Artillerigeneralen, Prins Kraft zu Hohenlohe, følgende Dom over den tyske Hærledelse i 1864:

— »Fra 1. Februar til 5. April bestod Krigsførelsen fra vor Side i en lang Række af Fejl, der kun undgik Straf ved en uhørt Række af heldige Tilfældigheder og ved Modstanderens Fejlgreb. Disse Fejl geraader dog ikke vor Hær til Skamme, thi de var kun en Følge af den lange Fred og manglende Krigserfaring. Til alt Held var vor Modstander ikke bedre stillet. Og heldigvis havde vi i Spidsen for Staten og Hæren en krigserfaren Soldat, hvis energiske Vilje gjorde en Ende paa den ungpigeagtige Tilbageholdenhed, der særtegnede vor Krigsførelse. Saa knuste vi ved vor Overmagt Fjenden med hurtige Slag. I Virkeligheden var det som Helhed betragtet ikke altfor stor en Heltedaa med en Hær, der til sidst talte 70 Batailloner, at overvælde en Modstander, der i det højeste bød over 42 Batailloner, som oven i Købet var mindre mandsstærke og daarligere bevæbnede end vore.«

Felttogets største Betydning ser Hohenlohe deri, at man lærte at kende de Svagheder, den prøjsiske Hær havde i Retning af Organisation, Strategi, Taktik og Forplejning. Og denne lille Eksperimental-krig virkede derfor som en gavnlig Forskole.

Kun Skade, at det var Danmark, som maatte agere Forsøgsmark for Prins Friedrich Karl og hans Tropper!

— — — — Kronprins Friedrich (Kejser Friedrich III) opholdt sig under Kriggen af og til i Flensborg, hvor han boede paa »Rasch's Hotel«. Man saa ofte den

høje smukke Mand med det blonde Fuldskæg og det elskværdige Blik spasere paa Gaden bakkende paa en kort Landmandspibe. Han optraadte yderst jævn og ligefrem, var meget populær blandt Soldaterne. Naar han, hvad ofte skete, mødte paa Lazaretherne, havde han altid et venligt og opmuntrende Ord til Saarede, baade tyske og danske.

Min Fader kom daglig paa de Lazarether, som var indrettede i »Harmonien«s og »Generalkommandoen«s Lokaler, min Moder jævnlig. En Dag sad hun ved Siden af af en haardtsaaret Prøjsler og skrev et Brev til hans gamle Moder. Et Par højtstaaende Officerer besøgte Lazarethet. En af dem, en høj smuk Mand med blond Fuldskæg, bukkede høfligt for min Moder — der var en meget smuk Kone paa 38 Aar — og sagde:

— Maa jeg takke Dem, naadige Frue, fordi De hjælper mine brave Soldater, som har ofret Liv og Lemmer for at befri Deres skønne Land.

— Maa jeg gøre opmærksom paa, at jeg er *dansk*, svarede min Moder, som talte særdeles godt Tysk, i en ret bestemt Tone.

Officeren bukkede og sagde:

— Undskyld, at jeg er kommet til at saare Fruens berettigede Følelser. Maa jeg nu rette en dobbelt Tak, fordi Fruen hjælper en Fjende — det er ægte kristeligt.

Saa bukkede han med udsøgt Høflighed og fjærnede sig.

— Ved Fruen, hvem det var? spurgte den saarede Soldat.

-- Nej!

— Det var vor Kronprins!

— Naa, var det Kronprinsen!

— — — Da Kong Wilhelm kendte Wrangels Særheder, lod han Kronprinsen følge med Staben uden dog at give denne nogen militær Stilling. Stabsofficererne holdt derfor altid i rette Tid Konferencer med Kronprinsen saaledes, at denne var i Stand til at afværge Wrangels Dumheder. Den »Gamle« tog nemlig i Reglen Hensyn til, hvad Kronprinsen sagde. Efterhaanden opdagede Wrangel dog, at der forhandlede bag hans Ryg, og han besluttede at skaffe sig af med Kronprinsen. Han meldte til Kongen, at Kronprinsen nu havde udlært. Han var fuldstændig inde i alle de Detailler, som udkrævedes for at føre en Hær. Der var derfor ingen Anledning til længer at udsætte Kronprinsens kostbare Liv for Krigens Farer. Men Kongen svarede med en naadig Haandskrivelse, i hvilken han takkede for den udmærkede Undervisning, som var bleven Kronprinsen til Del, og som nu tillod Kongen at overdrage Kronprinsen en virkelig Gærning ved Hæren. Derfor udnævntes Kronprinsen til Marskallens Stedfortræder og Adlatus. Hermed var i Virkeligheden Overkommandoen frataget Wrangel og lagt i Kronprinsens Hænder.

Kort efter Ankomsten af denne Haandskrivelse, der var af 30te Marts, forlod Prins Hohenlohe Krigsskuepladsen og vendte tilbage til Berlin. I en Samtale med Kong Wilhelm, som fandt Sted den 5te

April, fremhævede Hohenlohe, at Besiddelsen af Dybbøl kun havde ringe militær Betydning. Derfor var det langt lettere og vilde foraarsage mindre Blodsudgydelse at besætte hele Jylland og derved tvinge Fjenden til Fred. Men nu blev Kongen meget hæftig og sagde, at det var ham ganske ligegyldigt, om Dybbøl havde Betydning eller ej. Derpaa kom det ham slet ikke an. Men han var nødt til at vise Verden, at de prøjsiske Soldater endnu var i Stand til at storme Fæstninger. Han var træt af den sløje Krigsførelse; man sneg sig jo omkring Fæstningen som Katten om den varme Grød. For at hele Europa kunde faa Respekt for den prøjsiske Hær, dertil havde han Brug for Dybbøl. Samtidig slog han med den knyttede Næve i Bordet.

VIII.
18DE APRIL.

Paa de Danskes Højte. — Tofte og de danske Krigsfanger. — Løjtnant Anker og Artilleristen. — Traktørsted og Lazareth. — Major Bauditz og Major Schau. — Baron Åkerhjelm og den prøjsiske Officer. — Simon Bro's Pakhuskarl. — I Chicago. — Der tolle Schwede. — Flensborg.

BLANDT Flensborgs dansksindede Befolkning var Spændingen paa Højdepunktet hin 18. April. At Stormen var nærforestaaende, var en Kendsgærning, eftersom alle prøjsiske Lazarethlæger Aftenen i Forvejen rejste Nordpaa. Hvorledes Udgangen af Kampen vilde blive, derom var det umuligt at danne sig en Mening. Vel vidste man, at Prøjserne havde anlagt en 3—4 Paralleller, fra hvilke Stormkolonnerne kun havde et Par Hundrede Alen til Dybbøl Skanser. Derimod havde man i Flensborg ingen Anelse om, at Skanserne var i den Grad sammenskudte og ødelagte, som Tilfældet i Virkeligheden var. Saarede danske Fanger, som laa paa Lazaretherne, havde ingen klar Forestilling om, hvor svag Fæstningen var. De nærede Menigmands sikre Fortrøstning, at vi nok

skulde afslaa Stormen og banke de forhadte Prøjsere. Saaledes hørtes ofte naive Udtalelser gaaende ud paa, at Skanserne blev forstærkede med alle de Kanonkugler, hvormed Fjendens Artilleri spækkede dem. Og de prøjsiske Officerer, vi havde i Indkvartering, fandt deres Fordel i at overdrive Dybbølstillingens Modstandskraft, medens Sandheden var den, at Dybbøl var en ret tarvelig Feltbefæstning, som Prøjserne kunde have taget med Storm i Midten af Februar, hvis Prins Friedrich Karl havde været den »General Vorwärts«, som Datidens tyske Journalister havde gjort ham til.

Tidlig paa Formiddagen den 18. April begav jeg mig med min gamle Lærer og Ven Tofte ud til Klusris-Skov. Fra »de Danskes Høj« var der vel i lige Linie en 4—5 Mil til Dybbøl, og vi kunde tydelig høre Belejringskyltes dumpe Drøn. Paa Slaget 10 indtraadte pludselig knugende Dødsstilhed. Alle havde Følelsen af, at Stormen var begyndt. Saa raabte en Mand, der stod med en lang Kikkert:

— Nu stormer de. Se, hvor de myldrer frem!

Hen paa Eftermiddagen kom en Ordonnans i fuldt Firspring henad Hovedgaden. Han stansede udenfor Kommandantskabet. En halv Timestid efter vidste vi, at Stormen var lykkedes, for i den sydlige Del af Byen flagedes med den trefarvede Fane, og Smaahobe af halvvoksne Læredrenge med »et mosgroet Hoved« — iført Bursche- eller Turnerdragt — som Fører og For-

sanger drog gennem Gaderne skraalende: »Schleswig-Holstein meerumschlungen«. Disse Sangere var svært kry, saa længe de opholdt sig i Angelbogade eller Holmen, men kom de længere Nord paa eller ned paa Skibsbroen, blev Sangen ret lavmælt. Ja, det hændte endog, da Mørket faldt paa, at »Schleswig-Holstein meerumschlungen« helt forstummede, medens Heltetenorerne spredte sig for alle Vinde, som Fanden var i Hælene paa dem — det var dansksindede Sømænd og Haandværkssvende, der jog Skraalhalsene paa Flugt efter at have givet dem en banket Trøje. Det prøjsiske Militær, der ikke var begejstret for »Augustenborgeren«, blandede sig ikke i den Slags lokale Skærmydsler.

Henad Aften illuminerede Slesvig-Holstenerne og slog Ruderne ud, hvor der var mørkt. Omtrent samtidig kom Sørgetoget: Paa Bøndervogne en 30—40 danske Officerer, til Fods et Par Tusinde danske Soldater bevogtede af røde Ziethenhusarer med spændte Karabiner og blaagule lansebevæbnede Uhlaner. Nu viste Flensborgs Borgere — Mænd og Kvinder, Gamle og Unge, Tyske og Danske — sig fra den smukkeste Side. Modigt udsatte de sig for raa Skældsord, Hestetrampen, brutale Lansestød. De trængte sig frem, overvandt alle Hindringer og læskede de støvede, dødt-rætte Fanger med Øl og Vin, Mad og Tobak. Den lille danske Kirke var fuld af Krigsfanger. Der var spredt Halm paa Gulvet, i Stolestaderne og foran Alteret. Og Tofte, fra hvis Lejlighed der førte en

Dør ned til Kirken, var den Mand, som nok skulde sørge for, at der var Straa at hvile paa, Mad og Drikke i Overflod. Var Soldaterne blevne vederkvægede, saa kom han med Favnen fuld af Tobakskarduser, og muntert spøgende smed han dem i Hovedet paa Jenserne, der trods Træthed og Mismod sprang til Højre og Venstre som glade Børn.

Belæssede med et Par solide Madkurve var Stuepigen Anna og jeg paa Vej til et Pakhusloft, hvor en Del Fanger skulde overnatte. Skildvagten, en køn purung Brandenburger, som saa noget mut ud, nægtede os Adgang, da det var for sent. Saa sagde Anna paa Flensborgerplatt:

— Hør, min Jung, lad os nu komme ind, saa skal Du faa et rigtigt Smækkys!

Og saa kom vi ind, for Anna saa henrivende ud i den blomstrede Sirtskjole, der sluttede stramt om den fulde Barm, og hvis Pufærmer blottede en rund Arm. Ganske vist, der var en mager gammel Pebermø, som forargedes — hun maatte gaa hjem med uforrettet Sag. Dog, Anna mente, at Vorherre nok vilde tilgive hende Kysset i Betragtning af den gode Mad, som de stakkels Fanger fik. Jeg tror, at Anna havde Ret.

Senere paa Aftenen var jeg med min Fader i »Bürgervereins« Lokaler, hvor de fangne Officerer blev beværtede med god Mad og Vinhandler Coldings bedste Vine. Kun to af Officererne bed jeg Mærke i. Der var Løjtnant Grünwaldt, en høj, slank Mang med et mægtigt blond Fuldskæg.

Nytaarsaften havde han været indkvarteret hos os paa Vejen til Dannevirke. Den Aften gik han Kampen i Møde fuld af Haab, ung og rask som han var. Hin Aprilaften sagde han ikke mange Ord, saa Fremtiden i Møde med Sorg. Grünwaldt, der havde kæmpet i Skanse Nr. 2, præsenterede min Fader for Skansens berømte Forsvarer, Reserveløjtnant i Artilleriet *Anker*.

Anker var noget over Middelhøjde, med regelmæssige Ansigtstræk og en vejrbitd Teint, som var han et Friluftsmenneske. Han havde jo ogsaa indtil et Par Aar før Krigen været Landmand paa Bornholm. Det var en køn og livlig Mand. Men naar der har været fablet om, at han lignede *Christian IX*, da er det noget Vrøvl. Der var ikke Spor af Lighed mellem Kongen og Løjtnanten afset fra, at de bar samme Art Skæg: Overskæg og Koteletbarter. Skønt Anker selvfølgelig var træt og medtaget, blinkede det dog i de graagule Øjne af Liv og Lune. Jeg mindes saaledes, at Anker muntert fortalte om en dansk Artillerist, der — efter at Fjenden havde besat Skansen — fandt Lejlighed til at fornagle en riflet Kanon, idet han lod, som søgte han efter sine Støvler.

Det er muligt, at Løjtnant Anker ikke egnede sig til at være Officer i *Fredstid*, og at han havde nogen Tilbøjelighed til at komme paa Kant med det borgerlige, spidsborgerlige Samfund, men i *Felten* var han Manden paa rette Plads. Hans Mod og Udholdenhed i Skanse Nr. 2 vil blive bevaret i Krigshistorien, om saa hans iøv-

rigt meget flinke Kollega, Kammerherre *Castenschiold* til Borreby skriver nok saa mange tendentiøse og nedsættende Artikler i »Dansk Magasin« eller andre Tidskrifter.

Den ludfattige Anker er og bliver Nr. 1; først i anden Række kommer den stenrige *Castenschiold*!

— — — Højt oppe paa det Bakkestrøg, der dækker Flensborg mod Vest laa — og ligger den Dag idag — en gammel graa Bygning med Altan, hvorfra man har en vidunderlig Udsigt over Fjorden.

Det er Traktørstedet »Bellevue«.

Efter Tilbageetoget fra Dannevirke blev »Bellevue« besat af Johannitterne, der lededes af Grev Stolberg-Wernigerode, Vicepræsident i det prøjsiske Herrehus. Forlystelsesetablisementet blev omdannet til Officerslazareth.

Rundt om i Værelserne stod tarvelige, yderst propre Sengesteder. Side om Side hvilede danske og prøjsiske Officerer, mest danske — det var efter 18. April. Dér laa den døende Major *Bauditz*, hist den nylig amputerede Major *Schau* — den sidste af syv Brødre, alle Officerer: Tre faldt som Ofre for Treaarskrigen, to døde mellem Krigene, en blev ved Dybbøl den 18. April og Majoren døde den 24. s. M. — De fleste danske Officerer var haardtsaa-rede, alle nedtrykte og tause. En eneste var ikke kuert, en letsaaret Officer med Hovedet i Bind.

Det var en svensk Frivillig, Løjtnant, Baron *Åkerhjelm*. En Kæmpekarl, rask og

livlig i sine Bevægelser, et skælmsk Blink i Øjet og et forsorent Træk om Munden, blond Fuldskæg og Opstoppennæse. Kun 22 Aar gammel, født i Wisby, var han kort før Krigen bleven Underløjtnant ved *Gotlands national-bevåring*. Efter Dannevirkes Rømning meldte han sig til Tjeneste i den danske Armé.

Han var Lazarethets *enfant terrible*, næsten ikke til at holde Styr paa, saasnart han var kommen oven Senge. Forbitret over at være dømt til Uvirksomhed nærrede han et glødende Had til Sejrherrerne. Et stort Barn, som han var, søgte han at hævene sig ved Smaadrillerier. En prøjsisk Officer, der besøgte en saaret Kammerat og som — efter Åkerhjelms Mening — udfordrede ved sin Sabelklirren, traadte han paa Tærne for derefter med et udæskende Smil at sige:

— *Ursäkta!*

Ja, en letsaaret Holstener, der tjente i den prøjsiske Armé, titulerede han uden Videre Forræder. Kort sagt, hans usminkele Udtalelser og fremfusende Optræden generede i høj Grad de prøjsiske Officerer. Han fik derfor heller ikke Lov til at blive længere end højst nødvendigt paa »Bellevue«. I Midten af Maj sendtes han til Spandau. Dog, om ét var alle, danske og tyske, enige: Den svenske Baron var tapper indtil Dumdristighed, som en Rasende havde han kæmpet hin sørgelige 18. April, da de sammenskudte Skanser stormedes. Han værgede sig til det sidste i Skanse Nr. 4, vilde ikke høre Tale om Overgivelse.

Først brugte han Sablen med Fynd, greb derpaa et Gevær og jog Bajonetten i Livet paa en fremstormende Prøjsler. Men Overmagten var for stor: Et Bajonetstik gennem Kinden, et vældigt Kolbeslag i Hovedet, saa styrtede han til Jorden og afvæbnedes.

Bajonetten omfattede han iøvrigt med særlig Forkærlighed. Ved en lille Middag i mit Hjem, hvor bl. a. Pastor Muncks var til Stede, udbredte han sig med Begejstring om Bajonettens Brugbarhed, og da min Moder bemærkede, at det var et stygt Vaaben, udbød han:

— »Sig ikke det, Frue! Bajonetten er et dejligt Vaaben, men man maa ikke støde den for voldsomt i Fjenden, saa risikerer man ikke at kunne faa den ud igen. Saa-dan gik det mig den 18. April. Jeg skal dog gøre opmærksom herpaa, naar jeg kommer tilbage til Sverrig.«

Han havde læst en af P. V. Groves Krigskorrespondancer til »Dagbladet«. Efter hans Mening ydedes der ikke de danske Soldaters Tapperhed Anerkendelse nok. Straks var han Fyr og Flamme:

— »Jeg skal bevidne, at den danske Soldat er tapper, det har jeg selv set. Men træffer jeg den Karl, der siger det modsatte, skal han komme til at smage min gode Klinge.«

Baron Åkerhjelm var en moderne og elskværdig Udgave af den middelalderlige Landsknægttype. Han var en ypperlig *Feltsoldat*, men evnede ikke at finde sig til Rette i ordnede borgerlige Samfundsfor-

hold. Den kloge Diakonisse paa Johanniterlazarethet kaldte ham ogsaa spøgende: »Der tolle Schwede«!

Tyve Aar efter traf jeg Baronen i Fritz Frantzens Bog- og Veksel-, Snus- og Tobaksforretning, Milwaukee Ave Nr. 224, Chicago, Ills. — Jeg var der et Par Maaneder som Medhjælper.

Udenfor paa Gaden holdt en Arbejds-vogn. En svær Karl traadte ind med Favnen fuld af Pakker. Et Par Ord veksledes, saa bød Frantzen en Cigar og sagde:

— *Let us go round the corner and take something, Baron!*

— *Well!*

Ved Tilbagekomsten fortalte Frantzen:

— »Det var en gammel Krigskammerat, en svensk Frivillig, Baron Åkerhjelm. Vi var Officerer sammen i 64. Han var en ren Djævel til at slaas, blev saaret og fangen 18. April. Nu kører han i Byen for *Simon Bro's.*, Wholesalemanden paa *South Water Street*. Det er vist lidt smaat for ham; forresten en prægtig Fyr. Naar han kommer her, drikker vi altid et Glas sammen paa gammelt Kammeratskab.«

I Simon Bro's. Pakhuskarl kunde jeg ikke have genkendt den livslystne, flotte unge Løjtnant fra 64. Klædedragten var mere end tarvelig, Skæget graasprængt og uredt, Ansigtstrækkene slappe — han var ældet før Tiden. Dog, hans Kæmpeskikkelse var ubøjet.

Ligesom Åkerhjelm var bleven Ridder i 64, saaledes ydede den danske Stat ham ogsaa paa anden Vis Anerkendelse. Paa

Finansloven 1887—88 bevilgedes ham en aarlig Understøttelse paa 500 Kroner, da han tilsyneladende paa Grund af de Saar, han fik i Krigen, blev sindssyg. Og jeg mindedes Søster Amalies spøgefulde Yttring: »Der tolle Schwede!«

IX. FLENSBORG OG ALS.

Prøjsernes Flensborg og »Altflensborg«. — Nattevagt paa Bellevue. — Kronprins Friedrich og General du Plat. — Kaptajn Redsted og Garibaldi. — Skovtur med Saarede. — Dybbøl Mølle. — Retræten er sikret.
— Als's Erobring.

EN sludfuld Novemberaften 1913 ankom jeg til Flensborg efter 49 Aars Fraværelse. Da jeg paa Vejen til Sommers Hotel kørte gennem Jernbanegade (nu Rathhausstrasse) og Storegade, forekom det mig, som alt var forandret. Jeg, der kendte det gamle Flensborg ud og ind, kendte knap et Hus, knap Gaderne. Det tyktes mig i den raske Automobilfart, som var der stampet op af Jorden lutter ny Pragtbygninger i saakaldet nytysk Renæssancestil, som var selve Gaderne blevne bredere. Kun som i et enkelt Glimt saa jeg en gammel Bekendt — den graa danske Kirke. Først, da jeg traadte ind i Hotellets Gæstestue, fik jeg en Følelse af, at der endnu var noget tilbage af mit gamle Flensborg, at endnu ikke alt var bleven opslugt af Prøjsieret.

Der sad jo, som i fordums Dage, Købmænd, Haandværksmestre og Skibskaptajner bænkedede ved Smaaborde, snart passierende om Løst og Fast paa Dansk eller Flensburgerplatt, mest Platt — Højtysk hørtes ikke, snart som ivrige Makkere i et Kortparti. Ved Gæsternes Side stod den nationale, flensborgske Aftendrik — en stiv Romgrog, der ofte tømtes for atter at fyldes. Adskillige af disse Mænd var af Aar Oldinge, en Del langt over Støvets Aar, men de var ungdommelige af Sind, Kæmper at se til. Og de havde ikke glemt Tiden eller Mændene før 64, selv om de ikke udtalte sig om Forskellen mellem før og nu. Jeg kendte ingen og ingen kendte mig, men da Værten havde fortalt, at jeg var en Søn af Pastor Graae, kom saa En, saa en Anden hen og hilste paa mig — det var Mænd, som »Mellem Krigene« var blevne konfirmerede eller viede i den danske Kirke. Iøvrigt gjorde jeg ingen ny Bekendtskaber i den halve Snes Dage, jeg opholdt mig dernede, og det lykkedes mig ikke at faa opsporet gamle Bekendte eller Venner, hverken Skolekammerater eller Handlende. Paa alle mine Spørgsmaal lød kun haabløse Svar: N. skal være Præst i Hannover; B., der altid har klinet sig op ad Magthaverne, sidder i et fedt nordslesvigsk Embede; C. og E. og D. er taget til De Forenede Stater — det skal gaa dem godt; ja, og saa er der mange, som er faldne i de store Krige.

Derimod havde jeg mere Held med mig, da jeg søgte at finde »Altflensburg«. Na-

turligvis, i de ny Kvarterer herskede Prøjseriet uindskrænket. Hvor Duborgs pragtfulde Ruin knejste, der ses nu klodsede Infanterikaserner og smagløse moderne Lejekaserner. De smukke Partier omkring »Graven« er ligeledes ødelagte, ikke mindst af en Prunkbygning som det praktisk indrettede, men altfor massive Kunstindustri-museum. Ikke at tale om Mørvig, hvor den ny tyske Marineskole er opført, en grufuld Kolossalbygning, »recht ein Sinnbild deutscher Kraft, deutschen Geistes und deutschen Strebens!«

Men den gamle Del af Byen — Norden, Storegade, Holmen, Angelbogade — var langt mindre forandret, end man skulde tro ved en flygtig Gennemfaren. Vel var adskillige Steder de gamle kønne Gavlbygninger nedrevne og erstattede af smagløse Nybygninger, men gennemgaaende var de gamle Gavl bevarede, om de end hist og her var oversmurte med prøjsisk Stukarbejde og Stueetagen forsynet med mægtige Butiksruder. Og gik man ind i Korridoren eller i de lange Baggaarde, da var alt saa uforandret, som var de 50 Aar gaaede sporeløst hen over Byen.

Op ad en knirkende Bagtrappe i en Sidebygning listede jeg mig, bankede høfligt paa Køkkendøren og spurgte den fikse Kokkepige, om jeg ikke maatte se det Værelse, der laa nærmest Trappen. Da jeg meddelte, at det havde været mit Værelse, mens jeg gik i Latinskolen, titulerede hun mig straks Hr. Doktor og gav mig beredvillig Adgang. Naa, Møblementet var lidt

anderledes og formodenlig var Tapetet af nyere Dato. Iøvrigt saa det lavloftede To-fagsrum ligesaa hyggeligt ud som i gamle Dage, og som for 50 Aar siden kvidrede en Kanariefugl hos Genboens paa den anden Side af den langstrakte, kun 5 Alen brede Indkørselsgaard. Og saadan gik det overalt, i Gader og Gyder, i Skoler og Butikker, i Privatlejligheder og i offentlige Bygninger, overalt følte jeg mig hjemme og gammelkendt, men intet Steds traf jeg gamle Bekendte — et halvt Aarhundrede under fremmed Styre har gjort mangan Flensborgerdreng hjemløs!

Opad den snevre Gyde ved den danske Kirke vandrede jeg. Helt oppe i »Graven«, hvor tidligere Monrads Pigeskole florerede, var rejst en smuk katolsk Kirke. Og da jeg var gaaet et Par Skridt til Venstre, stod jeg foran den gamle danske Borgerkolebygning, hvor jeg gik i Skole et Par Aar fra 1855 til 58. Alt var tilsyneladende uforandret: De nærmeste Omgivelser og Skolepladsen og den Klasse, i hvilken jeg havde siddet for 55 Aar siden — i den var der heller ikke sket Forandringer. Men det var sagtens en anden Aand, som raadede derinde — thi med Metalbogstaver var prentet »Katholische Bürger-schule«.

Saa gik Turen henad »Graven«, hvor der overalt laa Villaer og andre Pragtbygninger, og saa gennem Klostergangen ned til den gamle Latinskole, der endnu var i Brug, men i øvrigt senere er bleven afløst af en ny Bygning. En høflig Pedel var saa

venlig at vise mig rundt omkring i Gymnastiksalen, Musikværelset, Festsalen og i de forskellige Klasseværelser, hvor jeg havde gaaet. Alt var uforandret, og i Klasseværelserne kunde jeg med Lethed finde den Plads, hvor jeg havde siddet og svedt over Madvigs store Grammatik og Liscos ikke mindre store Udlægning af Lutherdommens Dogmatik.

Da jeg paa Tilbagevejen passerede Søndertorv og Angelbogade, skræmtes mit Blik først af en ganske grufuld »Bismarck-Brunnen«, og saa ærgrede jeg mig grundigt, da jeg saa, hvor en Berliner-Gehejmeraad havde ødelagt den smukke gamle St. Nikolaj-Kirke, hvis Taarn nedbrændte i 1877. I grel Modsætning til den historiske Kirkes gotiske Stil har Berlinerarkitekten bygget et Taarn paa 90 Meters Højde som en slank ottesidet skiferdækket Pyramide, flankeret af fire Sidetaarne — det var et rædselsfuldt Syn.

Hvor Prøjerne ikke ligefrem har ødelagt gamle Minder, har de fjernet dem fra de Steder, hvor de har hørt til i umindelige Tider. I den danske Kirke fandtes saaledes en meget gammel, pragtfuldt udskaaret Prædikestol. Da der for en halv Snes Aar siden blev opført en ny Kirke i Jørgensby, havde vedkommende Autoriteter den Frækhed uden Videre at overføre den gamle danske Kirkes Prækestol til den nye Kirke og tildele den danske Kirke en smagløs moderne Prækestol. Der blev atter og atter nedlagt Protest fra den danske Menigheds Side, selv ansete Tyskere

misbilligede denne Adfærd. Men intet hjalp. Det var Augustenborgerinden, Kejserinde Auguste Viktoria, der ønskede det, og saa var alle Indsigelser selvfølgelig for-gæves. For har Kejser Wilhelm end med stor Bestemthed holdt sin Gemalinde borte fra al politisk Indflydelse, har han til Gen-gæld givet hende frit Spil paa Kirkens og Filantropiens Omraader.

Derimod virkede det unægtelig forbløf-fende paa et andet Punkt at finde alt fuld-stændig uforandret. Til min Faders Præ-steembede hørte en større Have, der laa i »Nordre Graven«, stødende umiddelbart op til »Bellevue«s Grund. Vor Have, der vel var henad en halv Td. Ld. stor, laa i tre Terrasser, og den sandede Jordbund egne-de sig væsenligst til Avl af Kartofler. Gan-ske vist var der en Del gamle Stikkelsbær-og Ribsbuske, men da Haven laa afsides og Gærdet var meget lavt, blev Frugten altid stjaalen, inden den blev moden. Nu var der nedenfor og ovenfor og ved Siden af rejst elegante Villabygninger, men Ha-ven henlaa fuldstændig uforandret, som da jeg saa den for halvhundrede Aar siden. Paa Forespørgsel erfarede jeg, at Byen for mange Aar siden havde købt Haven af Præsteembedet og nu lod den henligge, indtil Latinskolen og andre offentlige Byg-ninger var opførte ved Byparken. Saa skulde Haven nemlig anvendes til Anlæg af en bred og magelig Vej.

Til at bese Omegnen er November just ikke den heldigste Maaned, men jeg var dog baade i de nærmeste Skove og i Glücks-

borg. Den smukke Natur, den pragtfulde Udsigt over Fjorden og de storslaaede Bøgeskove har Prøjserne selvfølgelig været nødt til at lade urørt, selv om moderne Badehoteller her — som forøvrigt ogsaa i Danmark — ødelægger Idyllen. Og det karakteristiske lille Glücksborg Slot, der med sine fire Taarne spejler sig i Søen, ser ligeledes uforandret ud. Glücksborg Slot er Sommerresidens for Hertug Friedrich Ferdinand zu Schleswig-Holstein-Glücksburg, Wilhelm den Andens Svoger og Prins Haralds Svigerfader. Kobbermølleskoven, »De Danskes Høj« og Marie-skov var ogsaa uforandret. Ja, sidstnævnte Sted eksisterede saamænd endnu den gamle Beværtningsbygning, der var opført i antik Tempelstil.

I Flensborg mærker man forøvrigt ikke stort til Prøjseriets Tryk. De gamle rige Købmandshuse og de tyske har i Fællesskab udrettet meget for Flensborg. Det største industrielle Anlæg er Flensborger-Værftet, der blev dannet 1872, som nu beskæftiger ca. 3000 Arbejdere og hvis aarlige Produktion er steget fra 2800 Brutto Reg.-Tons til over 50,000. Da der kun ligger to Batailloner Infanteri i Flensborg, ser man meget lidt til schneidige Officerer. Derimod færdes jævnt og høfligt tyske Marineofficerer i deres klædelige Uniform. Ved Aftenstid er Gaderne fyldte af muntre unge Søkadetter og Underofficerslærlinge, og da hører man ikke alene Plattysk, men ogsaa ofte Dansk, idet mange Nordslesvigere ligger ved Marinen.

— — —

Under min Vandren kom jeg en Dag op paa det gamle Traktørsted »Bellevue«, der saa uforandret ud. Mens jeg sad og spiste Frokost samt nød den dejlige Udsigt, der var fra 1. Sal, mindedes jeg uvilkaarligt de ejendommelige Omstændigheder, under hvilke jeg opholdt mig her den 23. April 1864. »Bellevue« var jo bleven omdannet til et Officerslazareth under Johannitternes Ledelse. Der laa bl. a. Major Schau, som var bleven haardt saaret paa Dybbøl-Chausseen samtidig med, at General du Plat og Major v. Rosen blev dødelig saarede. Mine Forældre, der kendte Schau fra tidligere Tid, havde set til ham, og da min Fader sent om Aftenen den 23. April blev kaldt op til »Bellevue« for at berette Majoren, tog min Moder med for at vaage hos den dødssyge Mand i hans sidste Stund. Min Fader, som paa hver Tid af Døgnet kunde blive kaldt til saarede Soldater, kunde naturligvis ikke afvente Dødens Indtræden, og da det var risikabelt for en enlig Dame at færdes ved Nattetid i »Graven«s mørke Alleer, fulgte jeg min Moder derop. Iøvrigt kom jeg ikke paa Lazaretherne, hvor jeg jo ingen Nytte kunde gøre.

Ved Ankomsten til »Bellevue« anbragte en elskværdig Diakonisse mig i en Lænestol, der stod i en Slags Forstue, som førte ud til Altanen. Saa fik jeg en eller anden varm Drik, et Tæppe over mig og Ordre til *straks* at sove. Det var ganske umuligt. De uhyggelige Omgivelser havde sat min Fantasi i Bevægelse. Rummet laa i Halvmørke. Et Hjørneskab med Instrumen-

ter, Medicinflasker og Forbindingssager samt et Bord med alskens Glas belystes svagt af en Gasflamme. I de omliggende Stuer afbrødes Nattestilheden jævnlige af de Saaredes Stønnen; af og til hørtes et Skrig eller høje Raab, som var det En, der grebes af Vildelse. Lydløst gled »Søstrene« frem og tilbage syslende stille med Instrumenter og Glas. Saasnart det klirrede og raslede derhenne, fo'r jeg op i den Tanke, at der forestod farlige Operationer. Dog, Ungdommen krævede sin Ret. Jeg havde sovet trygt i flere Timer, da min Moder Kl. 4 om Morgenen vækkede mig: »Major Schau er død!«

— — Da General du Plat var bleven dødelig saaret under 8. Brigades kække Fremstormen, søgte Løjtnant Dinesen at faa Generalen bragt over til Als; han lod 4 Mand kaste Geværerne for at bære ham, men da to af dem straks blev skudt ned, maatte han opgive Forsøget og ile til Brohovedet. Under den almindelige Forvirring blev du Plats Lig smidt op paa en Vogn, hvor en Del danske Soldater laa Hulter til Bulter, og kørt til Flensborg. Da Fru Janzen og andre Flensborgere efter Evne søgte at rense de tilsølede Lig, inden de begravedes i Massegrave, opdagedes Generalen. Fru Janzen fik nu Ansigt og Uniform befriet for Blod og Smuds og anbragte saa Liget i et lille Lysthus i »Generalkommandoen«s Have, indtil det et Par Dage efter blev udleveret til de Danske. Da Ansigtet var bleven rensat for Blod, saa du Plat ud, som sov han; han laa med et

Smil paa Læben, og der var udbredt et fredeligt, næsten forklaret Udtryk over de ædle Træk. Det var et stolt Syn. Kronprins Friedrich blev ogsaa dybt greben og hædrede den tapre Modstander med en Krans.

Af de saarede og fangne Officerer fra 8. Brigade saas flere i mine Forældres Hjem. Der var Chefen for 9. Regiment, Oberstløjtnant Tersling, Kompagniførerne, Premierløjtnanterne Voigt og Redsted. Voigt, der laa paa Lazarethet i »Harmonien«, var bleven saaret 3 Gange, før han nedlagde Kommandoen. Han havde først kastet Prøjserne op imod Skanserne, blev derpaa nødt til at vige for Overmagten og taget til Fange. Den prøjsiske Officer havde sørget for, at han blev bragt til Hvile i en Gaard paa Dybbølbanke, og vekslede et Par venlige Ord med den Saarede, inden han atter begav sig ud i Ildlinien. En 3—4 Uger efter mødte Prøjseren paa »Harmonien« for at se til sin tapre Modstander samt spørge, om han paa en eller anden Maade kunde være ham til Tjeneste.

Redsted aflagde et kort Besøg hos mine Forældre, inden han blev sendt til Schweidnitz, skønt han havde to aabne Saar. Han fortalte, at da de prøjsiske Læger første Gang undersøgte ham, var han saa udmattet af Blodtab, at de ikke troede, han kunde høre, hvad de sagde. De udtalte sig derfor temmelig uforbeholdent om Saarets Farlighed. Dette morede ham, og han kunde ikke bare sig for at trække paa Smilebaandet. Herover blev de saa for-

bavsede, at den ene af dem udbrød: »Er lacht ja, Gott verdamme mich!«

Redsted var en stille og beskeden Mand, en smuk og kraftig Skikkelse, der med det mørkeblonde Fuldskæg nok kunde have en flygtig Lighed med »Garibaldi«, som han kaldtes blandt Kammeraterne. Ikke med et Ord berørte han sit kække Angreb paa Dybbøl Mølle, men det var ogsaa uforødent, da Kammeraternes Udtalelser var fulde af Ros. Efter det Indtryk, jeg har af Redsted, var han kun lidet egnet til at være Model for »Den gamle Kaptajn« — den faamælte, tilbageholdne Redsteds Tale virker karrikerende, naar den gengives i Rørdams blomsterrige Digtersprog.

I Anledning af den præjssiske Kronprinsesses forventede Ankomst skulde den slesvigholstenske Fane naturligvis vaje fra alle offentlige Bygninger, og Pinselørdag kom en Tømrmester Ohlenburg op til min Fader og krævede Kirkenøglen, da der skulde anbringes en Fanestang paa Kirke-taarnet. Da min Fader ikke vilde indlade sig herpaa, gik Ohlenburg bort i Vrede og vendte tilbage med nedenstaaende Skrivelse:

— »Zimmermeister Ohlenburg ist beauftragt eine Schleswig-Holsteinische Fahne auf dem Thurme der Heiligön-Geist-Kirche aufzustecken, und ist seinem derfälligen Vorhaben kein Hindernisse entgegenzustellen, vielmehr ihm auf Erfordern den Schlüssel zum Thurme zu behändigen event.: Die Thurmthüre zu öffnen. Flens-

burg, im Polizeiamte, den 14. Maj 1864.
H. Brinckmann, const.«

Da min Faders Kirkenøgle kun var til privat Brug, og det overhovedet ikke var hans Sag at lukke Kirkedøren op, fastholdt han sin Vægning og nøjedes med at skrive sit »Vidi« paa Politimesterens Ordre. Ohlenburg gik saa til Kirkesangeren, fik Nøglen udleveret, og næste Dag vajede den trefarvede Klud fra den danske Kirke. Men Pinsemorgen inden Kl. 8 var følgende Skrivelse afsendt til Civilkommissærerne:

— »Da ein gewisser Zimmermeister Ohlenburg von dem Herrn Polizeimeister beauftragt worden ist eine Schleswig-Holsteinische Fahne auf dem Thurme der Heiligen-Geistkirche aufzustecken, erlaube ich mir gehorsamst — da es der hohen Civilbehörde bekannt sein dürfte, dass die Mitglieder der freien dänischen Gemeinde ohne Ausnahme loyale Leute sind, die in dieser Massregel eine ihrer Ueberzeugung wiederstreitende politische Demonstration sehen werden —, dringendst zu ersuchen diese entfernen zu wollen.

Gehorsamst

F. Graae.«

2den Pinsedag gik nogle Medlemmer af den danske Menighed, bl. a. Jakob Plaetner og Tüchsen, ud til den østerrigske Civilkommissær Revertera og klagede over, at der var plantet Flagstænger med sles-

vigholstenske og præjsiske Flag udfor deres Huse, samt over Fanen paa den danske Kirkes Taarn. Revertera sagde, at Nedtagelsen af den sidste allerede var beordret; da han boede paa Kielseng, vidste han intet om, at der var rejst Flagstænger udfor de Dansksindedes Huse.

Kl. 4¹/₂ om Eftermiddagen maatte Hr. Ohlenburg egenhændig nedtage Flagstængen af den danske Kirkes Taarn — det fornøjede den nordlige Halvdel af Flensborgs Befolkning, ærgrede den sydlige Halvdel. Dagen efter arriverede nedenstaaende Skrivelse fra Hr. von Zedlitz:

Flensburg, 16. Maj 1864.

— »Wir haben, wie wir Ew. Hochehrwürden auf die Beschwerde vom gestrigen Tage mittheilen, dem hiesigen Polizeiamte eröffnet, dass wir seine Berechtigung auf den Thurm der heiligen Geistkirche gegen Ihren Willen eine Fahne aufziehen zu lassen nicht anerkennen können, und dass daher die Wiederabnahme der Fahne zu veranlassen sei.

Für die Kaiserlich Oesterreichische und Königlich Preussische oberste Civilbehörde im Herzogthum Schleswig.

Fh. v. Zedlitz.

An
der Hauptprediger der freien dänischen
Gemeinde, Herrn Pastor Graae, Hochehrwürden.

Hierselbst.«

Til Apotheker Helms havde Zedlitz iøvrigt sagt, at »det var et Overgreb af Politimesteren, men at han nok skulde vise, hvem der regerede her.« Og da min Fader under en Audiens takkede Hr. von Zedlitz, fordi han saa hurtig havde befriet den danske Kirke for den slesvigholstenske Fane, bemærkede han: »Ja, es war ja albern von den Leuten! es hat mich geärgert!«

Fornøjede den dansksindede Befolkning sig over Politimesterens Nederlag, saa rasede til Gengæld Slesvig-Holstenerne. I »Norddeutsche Zeitung« stod saaledes nedenstaaende Artikel, der her gengives i Oversættelse:

»Flensborg, den 19. Maj. Enhver Tysker, der i Pinsedagene har passeret Flensborgs Gader, vil have glædet sig over den brogede Flagudsmykning saavel af som foran alle Huse. Ogsaa samtlige offentlige Bygninger viser nu Landsfarverne. En af disse sidste — Helligaandskirken — har dog atter maattet stryge sit Flag, efter hvad man siger som Følge af en Besværing, som den bekendte eiderdanske Propagandist, Pastor Graae, har rejst overfor den øverste Civiløvrighed mod, at »Oprørsfanen« udhænges fra hans Kirke. At Pastor Graae er i Besiddelse af den fornødne Dristighed — eller hvad skal vi kalde det — til at rejse en saadan Klage, derpaa tvivler vi slet ikke; derimod vilde det interessere os meget at vide, hvormed han har motiveret sin Ansøgning. Helligaandskirken er dog vel en offentlig Bygning ligesaavel som de andre Kirker her. Denne Karakter har den *aldrig* mistet, omendskønt den saakaldte frie danske Menighed har bemægtiget sig Kirken paa en Maade, der har traadt Flensborgs Borgerskabs kirkelige Rettigheder under Fødder. Pastor Graae har selv for nogle Aar siden paa en skandinavisk-eiderdansk Kirkedag sammenlignet den paa uretmæssig Vis og særlig gennem hans Arbejde oplom-

strende danske Menighed med en Bombe, som man har kastet midt ind i en tysk Fæstning. Saa kan Pastor Graae og Konsorter dog vel ikke forlange Skaansel af os for *sine* nationale Følelser, saalænge vi har den Ulykke endnu at se ham i vor Midte. Overfor os har man hidtil ingen Skaansel vist; selv Prækestolene i vore tyske Gudshuse er af ufromme Hænder og til Forargelse for fromme Hjerter bleven behængt med Dannebrogflag.«

· Hertil skal blot bemærkes, at Citatet er aldeles falsk. Min Fader sagde paa Kirke-mødet: »Den danske Menigheds Stilling i Flensborg blev den samme som Petri tyske Menigheds i København, og de, der slutter sig til den, om det end er indfødte Flensborgere, kommer ifølge den bestaaende Orden til at ligne en lille Skare, der er trængt ind i en tysk Fæstning, hvor den maa kæmpe for sin Tilværelse, ret som om en dansk Menighed ikke havde sin berettigede Plads i det dansksindede Flensborg. Man skal da ikke kunne sige, at den danske Regering her har anvendt Tvang eller har gjort for meget for Danskheden.« — Dette giver jo en hel anden Mening.

Min Fader tog naturligvis ingen Notits af dette Angreb, der kun vidnede om, hvor haardt Slesvig-Holstenerne følte sig ramte. Derimod fik jeg at føle, hvor gale Tyskerne var paa min Fader. Da jeg nemlig et Par Dage efter Artiklens Fremkomst befandt mig ved Nikolaj Kirke paa Vej til Pastor Ewaldsens, fo'er pludselig en 3—4 Drenge løs paa mig under Raabet: »Der Sohn des grauen Katers soll Prügel haben.« Og Prygl fik jeg. Pludselig ændre-

des Situationen. En dansk Slagterdreng kom fløjtende med det tomme Slagtertrug paa Skulderen. Han kendte mig, og med Lynets Hurtighed lod han Truget danse over mine Modstanderes Hoveder. De flygtede rædselsslagne, og jeg slap ind til Pastor Ewaldsens med et blaat Øje og et flænget Frakkeærme.

Senere paa Aftenen vandrede jeg under solid Eskorte hjemad. Eskorten bestod af de to Brødre Ewaldsen og et Par Pensionærer. Det var fire kraftige Drengene, der under Krigstiden sjældent færdedes alene, men næsten altid sammen, og de fire havde tilredt saa mange slesvig-holstenske Drengene, at disse ærbødigt veg tilbage for dem, naar de skred frem. Særlig frygtet var Harald Ewaldsen, der brød frem som en Tyr med sænket Hoved, tilintetgørende enhver Modstand. Han blev senere en af Det Forenedes dygtigste Kaptajner og Fører af store Skibe, der gik paa Langfart. Lige kæk og modig paa Havet under Storm og Blæst og i Marseilles Gyder, naar en Kippe skulde ryddes eller en Kammerat udfries. Trods sit Kæmpehelbred døde han i en forholdsvis ung Alder.

Den ældre Broder, en køn og stille Fyr, var i sine yngre Dage en stor Kurmager. Saa fik han en tarvelig 2. Karakter, forsumpede nogle Aar som Præst paa Færøerne og døde for en halv Snes Aar siden eller mere som Præst paa Lolland. Jeg traf ham for en Snes Aar siden paa Nykøbing Station. Han var elskværdig som i

de gamle Dage, men saa vissen og kedsommelig ud.

— — —

En smuk Junidag var jeg med mine Forældre paa en ejendommelig Skovtur. De inviterede Gæster bestod af en Snes saarede danske og prøjsiske Soldater fra »Harmonien«s Lazareth samt en dansk og en tysk Sygeplejerske. Vi kørte først til Marieskov, hvor nogle Forfriskninger indtoges, senere til »De Danskes Høj« og Kobbermølleskoven. De stakkels Saarede blev helt oplivede, og da de kørte hjem, forsynede med Bøgegrene, sang de afvekslende danske og tyske Sange. Nogle Slesvig-Holstenere, der gik forbi, da en dansk Sang lød, havde øjensynlig ikke lagt Mærke til, at der ogsaa var Prøjsere paa Vognen, for de begyndte at skraale »Schleswig-Holstein meerumschlungen« og raabte haanende »Hannemann, Hannemann«, men de tav pludselig, da en af Prøjserne, en konge Berliner, med bøs Røs raabte til dem: »Halt's Maul«.

— — —

Den 21. Juni 1864 forlod jeg den minderige gamle By, der saa kønt er besungen i det flensborgske »Heimatlied«:

Stadt im Tal umkränzt von Hügeln,
Waldumrauscht, vom Meer umspült,
Immer hab' ich allerorten
Stolz mich als dein Kind gefühlt.
Spät ergrünen deine Buchen.
Langsam schmückt sich Flur und Hag,
Aber lieblich ist des Nordens
Lichter, langer Sommertag.

Mine Forældre, der havde faaet Pas — det var jo under Vaabenstilstanden — fulgte mig til Sønderborg. Undervejs standsede vi ved Dybbøl. Alle Skanserne var raserede. Man skulde ikke tro, at her et Par Maaneder i Forvejen havde staaet blodige Kampe. Kun Ruinerne af Dybbøl Mølle var tilbage og ragede som et trist Symbol op over Landskabet. Paa et givet Signal blev en Baad med dansk Militær afsendt fra Sønderborg for at hente os.

I Sønderborg blev jeg anbragt hos en Underlæge Clemmensen, der var indkvarteret hos en Lærer. Værten var en utrolig Vigtigper, der pinte mig stakkels Fyr, som saamænd havde nok at tænke paa, ved at udsørge mig om Kongerækker, den pythagoræiske Læresætning og den Slags. Efter Eksaminationen erklærede han med Pathos, at jeg utvivlsomt vilde dumpe ved Optagelsesprøven paa Herlufsholm. Deri tog han fejl. Dog skal jeg villig indrømme, at naar jeg blev optaget, da skyldtes det sikkert ikke mine Kundskaber, men utvivlsomt den Omstændighed, at jeg var fordreven Slesviger. Jeg blev imidlertid kun optaget i 5. Latinklasse og derved sat et Aar tilbage, men jeg havde heller ikke bestilt noget siden Februar 1864, da Skolen blev omdannet til Lazareth.

For at sætte lidt Humør i mig, der var bleven helt kulret under den skrappe Eksamination, tog den godmodige Clemmensen mig med paa en Spadseretur til Høruphav. Paa Vejen mødte vi en Kaptajn, der under ivrig Samtale med Clemmensen ud-

bredte sig over, hvor fortrinlig Retræten var sikret: Se, dér og dér var Gærderne gennemhuggede og Kanoner anbragte, saa Vejen kunde beskydes. Kort sagt, alt var i Orden.

Det eneste Minde, jeg havde af denne Samtale, var, at der var sørget for Retræten, kun for Retræten.

Den næste Dag tog jeg med et Dampskib over Høruphav til Sælland.

Jo, Retræten var sikret. Det viste sig, da en Ugestid efter det sørgelige Budskab naaede den sællandske Præstegaard, hvor jeg opholdt mig: Als er taget ved Overrumpling.

— — — Det er vindstille. Himlen er overtrukken og dunkel. Trods Morgendæmringen hersker Halvmørke. Fred og Ro hviler over det smukke Land. Kun Lærken hæver sig syngende op fra de bølgede Kornmarker, der snart skulde blive Skueplads for blodig Kamp. Paa Sundvedsiden staar de præjsiske Stormkolonner, dækkede af Egekrat og Satrupskovens tætte Bøgeløv. Klokkeren er 2. Lydløst skurer Baadene henover Sandet. Nu flyder de paa Vandet. Aarene plasker sagte gennem Sundet. Saa glimter det ovre fra Als. Riffelskuds Knitren skærer gennem den lune Sommernat; dumpe Drøn lyder fra Strandbatterierne; Bavnerne flammer osende. Men ustanseligt rykker de fire Baadkolonner frem, og Kl. 2¹/₄ springer 2500 Prøjsere i Land. De svage danske Feltvagter, vel en 3—400 Mand, er i et Nu nedskudte, afvæbnede eller paa Flugt.

Fjerde Regiment rykker frem mod Fjenden. Et Par Minutter er Kampen staaende, snart er Regimentet opløst i forsprængte Hobe og 5—600 usaarede Fanger er i Prøjsernes Vold. I Mellemtiden har Baadkolonnerne hentet andre 2500 Soldater; endnu var intet Feltskyts til Stede.

Ved Tretiden, netop som Kanoner og det tredie Sæt Mandskab skulde overføres, lyder et vældigt Brøl oppe fra Arnkielsøre. Det er Armstrongerne paa »Rolf Krake«s pansrede Skrog. Lidt sent er den harniskklædte Kæmpe kommen paa Benene, men Baadkolonnerne spredes, søger ind mod Land. Dog »Rolf Krake« nøjes med at sende nogle Skud ned ad Sundet. Saa forsvinder den om i Augustenborg Fjord, skønt fuldstændig kampdygtig. Skibscheffen mente, at Prøjserne alt havde sat sig fast paa Als. Han vilde derfor ikke udsætte Skibet for Havari eller anden Molest, indskrænkede sig til at slæbe et Par Kannonbaade af Sted og optage flygtende Mandskab.

Det gjaldt jo at sikre Retræten, men fra det Øjeblik af overførte Fjenden uforstyrret Feltskyts og Mandskab. Med Rette kunde *Moltke*, der — efterat have sluttet sit daglige Whistparti Kl. 10 — fra Dybhølskanse X havde fulgt Kampen, et Par Dage efter skrive til sin Hustru:

— »De Danske har atter ladet sig overrumple. Gennem deres talrige Spioner vidste de uden Tvivl, at vi vilde gaa over til Als, at 160 flade Baade allerede den 27. havde passeret Aabenraa, men de antog,

som det synes, at dette Stormangreb til Vands, ligesom det paa Land, maatte forberedes gennem flere Dages Beskydning.«

— — — Retræten over Kegenæs var udmærket forberedt og tilrettelagt. Forsvarsplanen var derimod famlende, ikke alvorlig ment. Styrken var spredt rundt omkring og ude af Førernes Hænder. Det tog sig næsten ud — sagde gamle Kaptajn Rovsing —, som man formentlig havde lagt an paa, at Tyskerne skulde skydes i Vandet som Vildænder, og at alle Mand skulde have Lov til at tabe Hovedet, saa snart en fjendtlig Troppstyrke steg i Land. Kl. 2¹/₄ landsattes de første Baadkolonner. Over 1¹/₂ Time efter Kampens Begyndelse stod de fleste af vore Tropper endnu uvirksomme. Kl. 3 havde General Steinmann ikke modtaget nogen Melding. Først Kl. 4¹/₂ vidste man rigtig i Hovedkvarteret, at Angrebet var Alvor. Og da var Divisionen Mannstein med 3 Feltbatterier allerede paa Als. Efter at de to Baadkolonner, hver paa 2500 Mand, var komne i Land Kl. 3, var den 12,000 Mand stærke Besætning i Virkeligheden slagen og Als tabt for os.

Det var en jammerlig Afslutning paa en tarvelig ført Krig.

Men Retræten gik udmærket. Dog mistede vi 3000 Mand, deraf et Par Tusinde usaarede Fanger. Soldaterne og de subalterne Officerer var saamænd flinke nok, men den overordnede Ledelse duede ikke. Kun ved Kjær By rettedes et sluttet og velordnet Modstød. Her var Kampen en kort

Tid staaende. Det var Holsteneren, Oberst Kauffmann, der førte Brigaden. Moltke siger, at han var den eneste, der foretog et dygtigt Angreb.

Man maa indrømme, at det var et dristigt Vovestykke og en rask Daad, Prøj af Stormen paa Dybbøl. Ved Als's Erobring var jo ikke, hvor slet forberedte vi var, maatte gaa ud fra, at vi særlig udfor Sattrup Skov vilde holde os vaagne. Ikke uden Grund var man ængstelig for, at »Rolf Krake« vilde sætte alt ind paa at hindre Overførslen af Tropper.

Det har iøvrigt en vis psykologisk Interesse, at de prøjsiske Officerer, der var indkvarterede i Flensborg, aldrig pralede af Als, medens de saamænd brovtede nok af Stormen paa Dybbøl. Ved Als's Erobring var al Pral uforføden og vor Ydmygelse saa fuldstændig, at de sagtens i et Anfald af Ædelmodighed skaante deres flensborgske Værter.

— — En Lære har Als givet: Vi egner os ikke til en Eksistenskamp, en Kamp til sidste Mand. Og Begivenhederne efter Als' Erobring staar i absolut Modstrid med Fæstningsvennernes Tale om, at Danmark staar og falder med København, at de Danske vil fortsætte Kampen i den befæstede Hovedstad, selv om det øvrige Land er besat af Fjendens Overmagt. D'Herrer trækker virkelig for store Veksler paa Vælgerfolkets Glemsomhed. Helt ud af Minde kan det dog ikke være gaaet, hvad der skete i 64. Vi afstod jo Holsten og Lauenborg og hele Slesvig, baade Nord- og Syd

slesvig, skønt vi den Gang var langt, langt heldigere stillet, end vi nu vil være.

I Juli 1864 var vor Hær mobiliseret og fuldt ud kampdygtig; der var ikke en tysk Soldat paa Fyen eller Lolland-Falster eller Sjælland. Og da vi var Herrer til Søs, var det ubefæstede København med Sælland en stærkere Fæstning end København nogen Sinde kan blive, om vi saa ofrer 100 Millioner til den umættelige Krigsgud. Desuagtet krøb vi til Korset, saasnart Als var erobret. Det var det eneste fornuftige, vi kunde gøre. Thi det rigtige var, at vi ikke skulde have begyndt Krigen, det næstrigtige at slutte Fred hurtigst muligt. Men slikt varsler virkelig ikke om, at det danske Folk vil kæmpe til sidste Mand, kæmpe, indtil København er bleven en eneste rygende Brandtomt.

